

ANUL XXIII NR. 7 (268) IULIE 1989

a

b

c

d

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXIII
Nr. 7 (268)
Iulie 1989

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
IOANA URSU

SUMAR

Epocă de istorice împliniri: <i>Ion Ardeleanu</i>	2
Din cronică rezistenței antihitleriste. <i>Armata și națiunea ca un singur om:</i> <i>Ilie Ceaușescu</i>	4
Revoluțiile moderne ale românilor: <i>Florin Constantiniu</i>	8
Din zilele Revoluției de la 1848: <i>A. Ubicini</i>	13
Ștefan cel Mare — adinca iubire a pământului strămoșesc: <i>Radu R. Rosetti</i>	18
Victor Slăvescu — 1940. Note zilnice: <i>Eugen Preda</i>	22
Constantin Stere. Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar: <i>Z. Ornea</i>	27
Pe urmele strămoșilor: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	33
În București, acum 50 ani	48
Repere în timp. Sîngeorz-Băi: <i>Vasile Smărdănescu</i>	60
„Mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd România“: <i>Stephen Fischer-Galați</i>	62

● 1939-1945. Din cronică luptei antihitleriste: *Piotr Wróbel...* 36 ●
Țările române și Revoluția franceză: *Dan Berindei...* 39 ● 1789.
Deputații Stărilor Generale la Versailles: *Edna Hindie Lemay...* 44
● Alsberguri contra hitleriștilor: *Catherine Marchant...* 52 ●
Tezaurul din Golful Lunii: *Ana Budura...* 55 ● Cărți sosite
la redacție... 17 ● Telex... 54 ● Concursul Magazin istoric,
ediția 1989. 23 August 1944-23 August 1989. Glorioasa aniversare.
Prima serie de întrebări... 57 ● Poșta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① Festivalul Național „Cîntarea României” oferă cel mai stimulator cadru de afirmare a noi și noi talente în toate sferile creației, inclusiv în domeniul picturii de inspirație istorică. Astfel, unul dintre laureații acestui festival, pictorul amator Ilarion Mureșan, evocă luminoasa figură a voievodului Ștefan cel Mare, viteazul apărător al libertății și integrității țării (coperta 1). În secolul trecut, printre artiștii plastici care au închinat impresionante opere de artă eroului de la Baia și Codrii Cosminului, de la Vaslui și Războieni, s-a aflat și Theodor Aman, autorul acestui tablou, după care s-au făcut numeroase litografii, răspândite în casele românești de-o parte și de alta a Carpaților (coperta 4) (Ștefan cel Mare — adinca iubire a pământului strămoșesc, p. 18)

② Printre marile descoperiri arheologice recente de pe teritoriul R.P. Chineze, care oferă noi dovezi ale străvechii civilizații a acestei țări, se numără și cea din apropierea orașului Chengdu, provincia Sichuan: a) statuie de bronz (din dinastia Shang); b) figurină de bronz (15 cm); c) mască de bronz (6,5 cm) și d) hanger de jad (Tezaurul din Golful Lunii, p. 55)

③ Căderea Bastiliei, eveniment-simbol al Revoluției franceze din urmă cu 200 ani, în două imagini contemporane momentului (1789). Deputații Stărilor Generale la Versailles, p. 44)

EPOCĂ DE ISTORICE ÎMPLINIRI

Din multitudinea evenimentelor care au jalonat istoria poporului român, Congresul IX al Partidului Comunist Român, din iulie 1965, se detașează prin profunzimea analizei și direcțiile cardinale de dezvoltare a patriei. De la tribuna Congresului IX, tovarășul Nicolae Ceaușescu a adresat poporului înflăcăratul îndemn de a se cunoaște pe sine, de a-și clădi viața învățând din istoria și experiența sa multimilenară, de a îndrăzni să pășească spre cele mai cunoscute culmi ale progresului și civilizației. Forumul comunistilor din iulie 1965 a ales în înalta funcție de secretar general al partidului pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, înflăcărat revoluționar și patriot, eminent militant comunist și conducător cu o largă viziune dialectică asupra proceselor politice, economice și sociale, a cărui prodigioasă activitate și-a pus pecetea pe toate marile opțiuni și înfăptuiri ale națiunii noastre din această epocă de minunate realizări în toate sferele vieții materiale și culturale, definită cu mândrie și recunoștință de întregul popor sub numele de „Epoca Nicolae Ceaușescu”.

Cei 24 ani care au trecut de la Congresul IX relevă cu putere faptul că acesta a reprezentat o deschidere cu adevărat epocală, o descătușare a tuturor forțelor creatoare ale națiunii canalizate spre o operă constructivă vastă și multilaterală. S-a pus capăt conservatorismului, șablonismului și concepției „modelului unic” în construcția socialistă. S-au redat partidului și poporului încrederea în propriile forțe, în capacitatea de gândire și acțiune, sentimentul de demnitate patriotică, revoluționară. „Congresul al IX-lea — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a marcat o nouă etapă în activitatea partidului nostru comunist, în întregul proces revoluționar, a deschis calea gândirii și activității creatoare, a perfecționării întregii munci de conducere și făurire a noii orînduirii, a socialismului în România”.

Prin aborărea într-un spirit nou, profund creator, a problemelor fundamentale ale țării, ale construcției socialiste, ale dezvoltării forțelor de producție și relațiilor sociale, ale perfecționării organizării și conducerii vieții sociale, ale creșterii rolului științei în condițiile revoluției tehnico-științifice contemporane, ale adâncirii permanente a democrației prin participarea directă a maselor la conducerea societății, ale creșterii nivelului de trai material și spiritual al poporului, ale întăririi unității și independenței națiunii noastre socialiste, Congresul IX se reliefează ca un moment cu implicații adânci asupra întregii vieți și activități a partidului, a poporului român.

Congresul IX a imprimat un curs înnoitor dezvoltării întregii țări, prin elaborarea și aplicarea unei strategii unitare în vederea asigurării progresului multilateral al tuturor zonelor și localităților. Reorganizarea teritorial-administrativă din anul 1968 căreia, în procesul dialectic de dezvoltare a țării, i s-a adus o seamă de îmbunătățiri în decursul celor două decenii scurse de la adoptarea ei, a creat cadrul corespunzător pentru înfăptuirea cu fermitate a politicii de amplasare rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul patriei, de dezvoltare armonioasă a tuturor județelor.

In centrul întregii politici economice a partidului și statului nostru de edificare a unui sistem economic național unitar și armonios dezvoltat, în profil teritorial și pe domenii, s-a aflat industrializarea socialistă a țării — singura cale de valorificare superioară și în interesul întregii națiuni a resurselor materiale și naturale ale patriei, de afirmare a României pe orbita progresului și civilizației. Este meritul istoric al Congresului IX al partidului de a fi revăzut și elaborat un nou concept, propriu, privind industrializarea, respingând orice tendințe de subapreciere a posibilităților și aspirațiilor de progres ale poporului român. Definitiv pentru desfășurarea procesului de industrializare după anul 1965 este faptul că el s-a realizat pe baza efortului propriu, prin orientarea patriotică a principalelor mijloace și resurse materiale și financiare spre industrie, ca ramură care generează și impulsionează dezvoltarea și modernizarea forțelor de producție la nivelul întregii societăți.

Definirea rolului agriculturii ca ramură de bază a economiei românești, stabilirea obiectivelor și căilor de dezvoltare, fundamentarea componentelor esențiale ale întregii politici agricole au constituit o preocupare majoră a Congresului IX al partidului, reluată, adică și îmbogățită ulterior, odată cu elaborarea și definirea de către secretarul general al partidului a conceptului de nouă revoluție agrară. În mod deosebit s-a subliniat necesitatea imperioasă a dezvoltării concomitente și puternice atât a industriei cât și a agriculturii, ca premise fundamentale ale edificării unei economii socialiste dinamice, stabile și echilibrate.

Puternică dezvoltare economico-socială a țării în cei 24 ani care au trecut de la Congresul IX, marcată prin succese remarcabile în toate sectoarele economiei naționale, se exprimă și în grandioasele cetăți industriale din ramurile metalurgiei, chimiei, construcțiilor de mașini, energeticii și din alte domenii de activitate, canalele Dunăre—Marea Neagră și Poarta Albă — Midia-Năvodari, complexele hidrotehnice pe râurile interioare, noile porturi la Dunăre și Marea Neagră, Transfăgărășanul, metroul bucu-reștean și multe altele.

Una din marile opțiuni politice de largă perspectivă istorică ce marchează epoca deschisă de Congresul IX o constituie promovarea noii revoluții tehnico-științifice ca factor fundamental al politicii de accelerare a progresului țării, în noua etapă de consolidare socialistă, de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate. La baza acestei opțiuni a stat concepția științifică despre construcția socialismului ca o operă socială de uriașă amploare și complexitate, care necesită cunoașterea aprofundată a fenomenelor și cerințelor vieții, aplicarea legilor economice obiective, contribuția activă a oamenilor de știință în toate domeniile creației materiale și spirituale. Ansamblul de măsuri aplicat în cei 24 ani a urmărit: perfecționarea rețelei și laboratoare de cercetare, crearea de noi institute, centre și laboratoare de cercetare în ramurile deficitare, apropierea unităților de cercetare de principalele centre de producție, îmbunătățirea îndrumării cercetării, integrarea cercetării și învățămîntului cu producția, perfec-

ționarea conducerii, planificării și finanțării activității de cercetare, astfel încât să se asigure concentrarea eforturilor asupra acelor teme care pot să contribuie efectiv la soluționarea problemelor actuale și de perspectivă ale economiei naționale.

Progresul economic, științific, tehnic din domeniul științelor sociale, și în special al istoriei, pe care îl presupune orînduirea socialistă este într-o legătură dialectică cu progresul în cultură. În artă, în perfecționarea continuă a omului, în dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor. Ideile novatoare promovate cu consecvență de la Congresul IX al partidului au generat o emulație creatoare pe măsura dinamismului și mutațiilor calitative intervenite în viața social-economică și politică a țării, constituind cadrul istoric al unei afirmări fără precedent a creației literar-artistice, a întregii mișcări culturale.

Climatul de deschidere spre nou, spre inovare și creativitate care caracterizează epoca deschisă de Congresul IX a fost susținut prin dezvoltarea unei puternice baze materiale pentru activitatea cultural-educativă. În acești ani de mari înfăptuiri și inițiative a început să se desfășoare Festivalul Național „Cîntarea României” — vastă mișcare cultural-edu-

cativă chemată să asigure participarea activă și permanentă a maselor la dezvoltarea culturii, a spiritualității noastre socialiste.

Tot acest proces de prefacere radicală a întregii societăți a fost posibil datorită faptului că în centrul strategiei revoluționare pe care a inaugurat-o Congresul IX s-a aflat teza că socialismul și democrația sînt legate indisolubil, că socialismul se făurește cu poporul și pentru popor. Pentru Partidul Comunist Român, democratizarea largă a vieții politice, participarea maselor la decizia economică și politică au reprezentat și reprezintă un principiu esențial pentru înaintarea rapidă a țării pe calea consolidării și făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.

În perspectiva trecerii la o nouă treaptă, superioară, de înfăptuire a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, aniversarea a 24 ani de la Congresul IX are loc în atmosfera de adăziune deplină a întregii noastre națiuni la politica științifică, realistă a partidului nostru, întîmpinîndu noi și mărețe succese cea de-a 45-a aniversare a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și Congresul XIV al Partidului Comunist Român.

Conf. univ. dr. Ion ARDELEANU

Din cronică rezistenței antihitleriste

ARMATA ȘI NAȚIUNEA CA UN SINGUR OM

General-locotenent dr. ILIE CEAUȘESCU

Sfidarea de către dictatorul Ion Antonescu a sentimentelor naționale prin înfeudarea economică, politică și militară a țării față de Germania hitleristă, continuarea unui război profund nepopular, în care angajase armata fără a ține seama de sentimentele ei antihitleriste și antifasciste, au dat naștere unei puternice mișcări de rezistență care s-a manifestat crescând neconștient în toate stările societății, inclusiv în rândurile armatei. Cum am văzut în numărul trecut, una dintre cele mai semnificative manifestări a divergențelor dintre dictatorul Ion Antonescu și corpul de comandă al armatei române a constituit-o demisia șefului Marelui Stat Major, în ianuarie 1942, în semn de desolidarizare a acestuia de o politică pe care o considera catastrofală pentru țară.

Memoriile nu ajung

Demisia generalului Iacobici n-a fost un fenomen izolat. Alte documente de arhivă, mai puțin cunoscute, indică faptul că hotărârea luată de Antonescu de a trimite noi trupe pe front a provocat o reacție susținută de opoziție la nivelul tuturor structurilor militare românești. De la unitățile și marile unități angajate pe front se raporta că trupele se pronunțau pentru încetarea ostilităților și întoarcerea în țară. Pentru a calma starea de spirit ostilă continuării războiului hitlerist, șeful regimului a ordonat efectuarea unei anchete la trupele angajate în operațiile din Crimeea. Rezultatele evidențiau totală contradicție dintre starea de spirit a armatei și politica promovată de Ion Antonescu. La 28 ianuarie 1942, Cabinetul militar al șefului dictaturii comunica Marelui Stat Major rezoluția

acestuia asupra referatului privind starea morală a trupelor din Crimeea: „Moralul trupeii este ceea ce este moralul ofițerilor. Ofițerii sînt deci cei adevărați vinovați dacă această situație este reală, ofițerii, de la comandantul Corpului vinătorilor de munte la comandanții de divizii și pînă la comandanții de batalioane. Este evident că situația în care împrejurările războiului au dus trupele de munte și cavalerie este foarte gravă.

În fața situației create ce este de făcut? Cu tot pericolul trebuia să retragem trupele? Se poate concepe o astfel de mentalitate?... În războiul trecut luptătorii noștri au îndurat în Moldova greutăți și lipsuri și mai mari și totuși nu au dat nici un semn de slăbire. Să se arate generalului Avramescu și generalilor comandanți de brigade surprinderea mea pentru lipsa lor de înțelegere”.

Între Antonescu și majoritatea corpului de comandă

al armatei române nu existau doar simple neînțelegeri, ci divergențe de substanță. Promovind o politică contrară aspirațiilor și opțiunilor poporului român, în contradicție cu pozițiile adoptate de grupările și forțele politice burgheze, șeful regimului a intrat în conflict chiar și cu acele cadre din conducerea armatei care într-o perioadă l-au susținut. Complet izolat, Antonescu și-a păstrat atributele puterii doar în virtutea faptului că Germania avea capacitatea să intervină și să mențină statutul politic subordonat al României.

Pe tot parcursul primăverii și verii anului 1942, Marele Stat Major a acționat pentru împiedicarea sau cel puțin diminuarea efectelor politicii de dezvoltare a „colaborării” militare cu cel de-al III-lea Reich. Generalul Ilie Șteflea, noul șef al Marelui Stat Major, ajutat de generalii Socrat Mardare și Ion Borcescu și colonelul Nicolae Nestorescu, a reușit, prin menținerea în

țară a unor unități și subunități din componența marilor unități destinate să participe la campania din anul 1942, să sustragă de sub incidența desfășurărilor militare aproximativ 220 000 de oameni și importante cantități de armament și mijloace de luptă¹.

Împiedicarea trimiterii de noi forțe pe front și retragerea în țară a unităților deja angajate au constituit obiectivul central ce a călăuzit voința tuturor forțelor politice patriotice românești pe parcursul anului 1942. Dar, de la opțiune la acțiunea efectivă, care să împiedice dezastrul spre care era îndreptată țara, mai erau necesare încă eforturi serioase, iar comuniștii s-au dovedit a fi singura forță politică capabilă să formuleze și să impună căile și mijloacele colaborării pe o platformă de luptă comună. „Conducătorii partidelor național-țărănesc și liberal — se menționa într-un ma-

nifest al C.C. al P.C.R. din 22 iunie 1942 — Iuliu Maniu și Dinu Brătianu au cerut prin memorii marelui trădător Antonescu retragerea trupelor române în țară. Memoriile însă nu ajung!” Și, într-adevăr, dezastrul de la Stalingrad avea nu numai să confirme previziunile, ci avea să evidențieze o dată în plus incapacitatea forțelor politice burgheze de a se situa la înălțimea comandamentelor majore ale țării, ineficiența mijloacelor și căilor practicate de acestea.

Peste capul comandamentelor germane

Desfășurarea operațiilor militare la latura de sud a frontului sovieto-german, la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943, a relevat cu pu-

tere caracteristicile definitorii ale stării de spirit ce anima armata română în ansamblul ei, ca și mutațiile produse pe planul concepției conducerii acesteia privind adevăratele misiuni ce reveneau organismului militar românesc. Hotărâte să împiedice nimicirea marilor unități, organele de comandament române, sub conducerea directă a Marelui Stat Major, care a trimis pe front ofițeri cu instrucțiuni speciale, au acționat, după 19 noiembrie 1942, pentru a asigura condițiile necesare nu continuării operațiilor, ci evacuării trupelor. În pofida ordinelor lui Antonescu care prevedeau „să se acționeze de comun acord cu comandamentele germane”, comandanții români, fără nici o excepție, au făcut tot posibilul pentru a reuși desprinderea marilor unități române din dispozițiile de luptă și pentru a le dirija spre țară.

Sesizând această situație, șeful de stat major al Misiunii

¹ Magazin istoric, nr. 8/1979.

militare germane pentru armata de uscat protesta pe lângă Marele Cartier General Român că „s-au produs incidente între comandamentele germane și române, provenind din faptul că comandamentele germane nu aveau cunoștință de ordinele primite de marile unități române, subordonate lor, de la Marele Cartier General Român”. La rîndul său, șeful statului major german de legătură de pe lângă Armata 4 română, locotenent-colonelul Doerr, informind eșaloanele superioare germane asupra comportamentului adoptat de armata română, arăta: „Trebuie spus, fără ocol, că toate serviciile române nu mai lucrează deschis cu comandamentele germane de legătură, ci spun că au primit alte ordine. Există ordine secrete care nu sînt cunoscute oficial nici de comandamentul german de legătură...”. Același ofițer german raporta comandantului Grupului de armată „Don”, la 11 ianuarie 1943: „Am impresia că după înfrîngerea din noiembrie s-a dat o dispoziție din partea autorităților supreme române — necunoscută serviciilor germane — de a face totul pentru a împiedica nimicirea pe mai departe a forțelor române”. Locotenent-colonelul Doerr nu numai că sesiza contradicțiile dintre obiectivele stabilite armatei române și cele proprii armatelor germane, dar era chiar în măsură să aprecieze situația reală în care se afla Antonescu. „Faptul cel mai regretabil în atitudinea conducerii române este lipsa de camaraderie față de armata germană în luptă. În afară de comandantul suprem însuși [I. Antonescu], Comandamentul Suprem [român] nu s-a gîndit niciodată la o obligație față de diviziile germane care luptă din greu... Această atitudine a Comandamentului Suprem [român] nu s-a îmbunătățit nici după avertismentele repetate, clare, ale comandantului suprem”.

Analiza măsurilor inițiate de Marele Stat Major, a acțiunilor desfășurate de marile unități, a atitudinii întregii armate române de la soldat la general reliefează cu pregnanță concluzia că la sfîrșitul anului 1942 raporturile mili-

tare româno-germane se aflau la marginea confruntării. Organele de informații germane raportau că „românii nu voiau să lupte în Rusia pentru Germania și Hitler... Trupa și ofițerii înjurau plini de ură, în orice ocazie, Germania, îl făceau pe Antonescu nebun și își exprimau intenția de a nu mai opune nici o rezistență la viitoarele atacuri rusești. Această atitudine era răspîndită — cum apreciază Manfred Kehrig într-o carte publicată în 1974 — mai ales printre ofițeri, care nu făceau nici un secret din simpatia pe care o nutreau Angliei, se pronuntau pentru sabotarea ordinelor și măsurilor germane și își exprimau speranța într-o rapidă ruptură germano-română”.

Teama de mase

Referindu-se la comportamentul adoptat de armata română și impactul poziției acesteia asupra evoluției ulterioare a relațiilor militare româno-germane, același autor menționează că, după 19 noiembrie 1942, „strădania primordială a conducerii române a fost aceea de a salva tot ce se putea din trupele lovite... Armata română trebuia să rămînă intactă în substanța sa, nu numai pentru sprijinirea guvernului, ci și pentru apărarea împotriva unor eventuale tendințe expansioniste ungare... Marele Stat Major Român a trecut acum să distribuie directive operative — peste capul Misiunii militare germane pentru armata de uscat și al comandamentelor germane — unităților românești subordonate Grupului de armate «A» și «Don» și să retragă pur și simplu de pe linia frontului anumite trupe”.

Evident, faptele relatate consemnează începutul unei noi faze în evoluția rezistenței antihitleriste românești. De la opoziția și sabotarea ordinelor șefului dictaturii s-a ajuns la inițierea și practicarea unor căi ce vizau, pe lângă dezangajarea din războiul hitlerist, conservarea forțelor românești pentru viitoarele acțiuni politico-militare pe care interesele țării le reclamau. În noile împrejurări chiar și

apropiații lui Antonescu simțeau necesitatea unei „clarificări”. Astfel, generalul Constantin Pantazi, ministrul apărării naționale, înainta, la 27 februarie 1943, următorul raport lui Ion Antonescu: „În situația actuală, după înfrîngerea pe care am suferit-o în noiembrie (sfîrșitul lunii), opinia noastră publică a rămas nelămurită asupra atitudinii noastre de viitor. În numele modestului meu spirit de prevedere, vă rog a examina oportunitatea clarificării în mod public a liniei pe care merge țara. În primul rînd, ca ministru de război, sînt dator a supune cunoștinței domniei voastre că între opinia publică nelămurită și armată este peste puțină a se împiedica interpenetrabilitatea... Dacă spiritul din interior poate avea rezultat defavorabil chiar asupra oamenilor care sînt pe front, dar acum, cînd toată armata va fi în interior?”

Pentru Partidul Comunist Român starea de spirit existentă în rîndurile armatei, acțiunile desfășurate pentru contracara planurilor naziste și sabotarea ordinelor lui Antonescu au constituit argumente eficientele căilor preconizate și practicate pe linia atragerii organismului militar la rezistență activă. Atragerea armatei de partea forțelor antihitleriste s-a înscris între obiectivele centrale ale Hotărîrii C.C. al P.C.R. din iunie 1943, care prevedea la primul punct: „Salvarea armatei prin oprirea trimeritiei de noi trupe și reîntoarcerea trupelor de pe frontul de răsărit. Cîștigarea ofițerilor și soldaților de partea Frontului patriotic al poporului”. Nu există document programatic, manifest, hotărîre sau circulară elaborată de C.C. al P.C.R. în perioada de care ne ocupăm, care să nu prevadă „întărirea legăturilor cu cercurile militare”, constituirea de celule de partid în rîndurile unităților. Astfel, în ședința sa din 13 octombrie 1943, C.C. al P.C.R. stabilea că „munca în armată” era de o importanță deosebită pentru întreaga activitate politică, iar într-o altă ședință cu „reprezentanții [organizației] Bucureștilui” s-a apreciat ca o necesitate absolută asigurarea unei adevărate cîștigări în

desfășurarea muncii în armată. Pentru înfăptuirea obiectivului menționat s-a prevăzut „mobilizarea tuturor membrilor partidului, U.P. [Uniunii Patrioților], tineretului și a tuturor patrioților pentru această muncă. Folosirea tuturor legăturilor cu soldații și ofițerii pentru organizarea lor”.

Toate acțiunile programate și desfășurate de comuniști în armată în vederea potențării stării de spirit antihitleriste, stabilirii de contacte la nivelul forurilor de comandă superioară pentru coordonarea acțiunilor politice și militare ale marii ridicări la luptă pentru independență și libertatea națională s-au înscris într-un cadru larg ce a vizat concentrarea pe aceeași platformă de luptă a tuturor componentelor rezistenței românești. Consemnând deschiderile posibile o dată cu dizolvarea Internaționalei Comuniste, C.C. al P.C.R. a adoptat, în iunie 1943, hotărârea intitulată *Dizolvarea Internaționalei Comuniste și sarcinile Partidului Comunist din România*, în care, pornindu-se de la aprecierea că se creaseră condițiile cele mai propice pentru unirea tuturor forțelor naționale în frunte cu partidul comunist, se propunea ca platforma comună de acțiune să cuprindă următoarele obiective: „salvarea armatei prin oprirea trimeriei de noi trupe și reînnoirea trupelor de pe frontul de răzăr; subminarea mașinii de război nemțești prin organizarea de sabotaje; ieșirea imediată din războiului lui Hitler și încheierea păcii separate cu Uniunea Sovietică, Anglia, America și cu toate țările democratice; răsturnarea guvernului antonescian și constituirea unui guvern democratic din reprezentanții partidelor și organizațiilor patriotice; aderarea României libere și independente la blocul antifascist al Națiunilor Unite; răsturnarea dictatului

de la Viena și eliberarea părții de nord a Transilvaniei”. Propunerile cuprinse în Hotărârea C.C. al P.C.R. din iunie 1943 au întrunit adeziunea Uniunii Patrioților, Frontului plugarilor, Partidului Socialist-Țărănesc și Madosz-ului, care și-au dat acordul pentru constituirea Frontului Patriotic Antihitlerist.

Fiind hotărât să asigure toate condițiile necesare realizării unității mișcării de rezistență la nivel național, la 15 noiembrie 1943, C.C. al P.C.R. a prezentat conducătorilor P.N.Ț. și P.N.L. o nouă platformă de colaborare ce conținea doar trei puncte: „1. Doborîrea guvernului Antonescu și formarea unui guvern compus din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. 2. Ieșirea din războiul hitlerist și trecerea de partea blocului anglo-sovietico-american. 3. Mobilizarea și organizarea armatei și a maselor largi la luptă împotriva coterpitorilor hitleristi”. Dar, nici de această dată, frunțașii celor două partide nu au venit în întîmpinarea propunerilor de colaborare avansate de P.C.R., pronunțându-se pentru organizarea și desfășurarea unor acțiuni separate. Pornind de la premisa că împlinirea deziideratelor naționale va ralia, în orice condiții, masele largi populare, frunțașii partidelor politice burgheze au fost preocupați în special de depistarea unor căi și mijloace în măsură să permită scoaterea țării de sub dominația Germaniei și alăturarea la tabăra Națiunilor Unite fără participarea partidului comunist. Antrenarea maselor largi populare, aflate în plin proces de radicalizare, pe baricadele luptei pentru independență și unitate națională configura rezolvări corespunzătoare atât intereselor generale ale țării, cit și celor speciale ale participanților, situație pe care cei aflați în fruntea P.N.Ț. și P.N.L. au căutat să o evite cu orice preț.

Mersul evenimentelor avea să demonstreze pe deplin faptul că în condițiile specifice ale anilor 1943 și 1944 clasa muncitoare din România, în frunte cu partidul ei comunist, reprezenta o forță socială matură, capabilă și hotărâtă să imprime rezolvări în conformitate cu interesele majore ale întregului popor. Așa cum relevă secretarul general al partidului, „i-a revenit Partidului Comunist Român misiunea de cinstire a reprezentanței forșei naționale cea mai activă în realizarea Frontului Unic Muncitoresc, de a uni forșele democratice împotriva războiului, pentru sabotarea mașinii de război fasciste și hitleriste, în organizarea și înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”.

Schimbarea intervenită în atitudinea frunțașilor partidelor politice burgheze, în sensul angajării de tratative pentru constituirea unui front comun de luptă, a fost determinată de înțelegerea mutațiilor intervenite în raportul de forțe pe plan intern. Incapabile să găsească o soluție politico-militară fără participarea comuniștilor, conducătorii partidelor politice burgheze s-au găsit, o dată cu înfăptuirea frontului unic al clasei muncitoare, în situația de a fi excluse de la pregătirea și organizarea marii ridicări la luptă a poporului român.

În aceste condiții, cu perspectiva deloc îmbucurătoare a auteliminării de la o acțiune ce avea să-și pună amprenta decisiv asupra însăși evoluției ulterioare a poporului român, partidele politice burgheze, fără a renunța la soluții în care să prevaleze asigurarea propriilor interese, au fost nevoite să se angajeze pe calea realistă imprimată de comuniști. ■

(Va urma)

Tot ceea ce s-a realizat în România în anii construcției socialiste — și mai cu seamă după Congresul al IX-lea al partidului — reprezintă o continuare a preocupărilor de dezvoltare independentă a patriei noastre. Toate aceste realizări sînt strîns legate de întreaga istorie, de tot ceea ce a făcut poporul nostru, în diferite etape ale dezvoltării sale, pentru formarea ființei sale naționale, a națiunii, a statului național unitar, pentru scuturarea dominației străine, sînt legate de lupta împotriva asupririi moșierilor și capitaliștilor, pentru a deveni stăpîn deplin pe destinele sale, stăpîn deplin în țara sa. Fără aceste lupte îndelungate, nici realizările de astăzi nu ar fi putut fi obținute.

NICOLAE CEAUȘESCU

REVOLUȚIILE MODERNE ALE ROMÂNILOR

FLORIN CONSTANTINIU

Prima manifestare a seismului revoluționar care a provocat sfîrșitul orînduirii feudale a constituit-o Revoluția lui Horea din anul 1784. Ea încheie șirul marilor răscoale țărănești medievale — expresii profunde ale nemulțumirii țărănimii, principala clasă producătoare a societății feudale, supusă exploatarei senioriale și fiscale — și deschide seria revoluțiilor care lichidează bazele regimului feudal. Marile ridicări la luptă țărănești din Evul Mediu — ca aceea de la Bobilna (1437)¹, sau cea condusă de Gh. Doja (1514) — au zguduit temeliele societății feudale, dar, datorită condițiilor istorice ale desăsurării lor, nu au putut oferi ca ideologie decît o iluzorie întoarcere la o mitică lume a egalității și dreptății.

¹ Intr-un studiu consacrat ridicării la luptă a țărănimii transilvane din 1437, publicat în revista *Transilvania* din 1873 și intitulat *Despre bellulu civile transilvane din anii 1437-1438*, George Barițiu consemna: „Revoluțiunea cea mare și războiul civil de care fusese ea însoțită în anul 1437-1438 a durat aproape un an și a fost decizătoare asupra pozițiunei politice a acestui mare principat, a soartei locuitorilor lui, iar mai ales asupra națiunii românilor” (*Magazin istoric*, nr. 4/1889).

Revoluția lui Horea a produs un program radical — formulat în ultimatumul prezentat la Deva în ziua de 11 noiembrie 1784 —, un program ce depășea prin conținutul său programele revoluțiilor burgheze și burghezo-democratice ce i-au urmat²: „Nobilime să nu mai fie — se spunea în acest text de excepțională însemnătate în istoria gîndirii politice românești —, ci care unde poate primi o slujbă crăiască, din aceea să trăiască. Nobilii posesori să părăsească pentru totdeauna moșiile nobiliare. Și ei să plătească dare ca și poporul de rînd. Pămînturile nobiliare să se împartă între poporul de rînd”.

Radicalismul acestui program a fost determinat de împrejurările din Transilvania. În acest străvechi pămînt românesc³, în urma politicii de discriminare și oprimare începută de regalitatea ungără în a doua jumătate a secolului XIV, consfințită prin alianța dintre nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și pătura conducătoare a secuilor (*Unio*

trium nationum), continuată în timpul principatului transilvan și acceptată de Curtea din Viena (după instaurarea stăpînirii habsburgice), românii, locuitorii autohtoni și majoritari ai Transilvaniei, erau tratați ca o populație „toleratată”, avînd deci un statut de inferioritate socială și politică. „La 1784, el [Horea — n.n.] proclamă cu arma în mînă într-o țărișoară depărtată și de abia cunoscută a Europei răsăritene principiile care, peste vreo cinci ani în urmă, avea să triumfe în cea mai luminată și mai civilizată țară a Apusului și lumii”, scria Alexandru Papiu-Ilarian, relevînd dimensiunea însemnătății internaționale a revoluției conduse de Horea în 1784.

Produs prin excelență al realităților societății românești, fără nici un fel de înrîuriri exterioare, Revoluția lui Horea a inaugurat în istoria poporului român acea succesiune de zguduirii revoluționare, însoțitoare firești ale procesului de tranziție de la feudalism la capitalism. Fenomenul revoluționar românesc a exprimat exigențele

²⁻³ *Magazin istoric*, nr. 11/1984; 3/1989.

obiective ale procesului de modernizare a structurilor economico-sociale și politice.

Aspirările de independență și unitate națională, de progres social ale poporului român au înfrânt în calea lor obstacolele înălțate de puterile străine, care au răsluit părți ale teritoriului românesc sau și-au exercitat dominația asupra altora. Din situația istorică specifică generată în spațiul carpato-danubiano-pontic de vecinătatea amenințătoare a forțelor conservatoare reprezentate de marile imperii vecine, revoluția care trebuia să propulseze societatea românească din feudalism în capitalism a căpătat aspectele caracteristice ale revoluției de eliberare socială și națională, desfășurarea ei trecând prin faze și forme specifice, modelate de realitățile românești.

Retrospectiva istorică a evenimentelor desfășurate pe pământul patriei noastre în ultimele două veacuri evidențiază faptul că *revoluția* a constituit factorul predominant al progresului societății românești, al tuturor proceselor care au marcat trecerea de la o etapă la alta în succesiunea devenirii noastre istorice. Horea — cel în care contemporanii au văzut un „rex Daciae” (rege al Daciei) în înțelesul de conducător al luptei de eliberare socială și națională a întregului popor român — a făcut să se înalte în Europa vocea energică a unui popor hotărât să-și îndeplinească aspirațiile de libertate și progres.

După reprimarea brutală a Revoluției din 1784 și sfârșitul tragic al conducătorilor ei, societatea românească a rămas receptivă la marile curente de reînnoire care străbăteau Europa. Odată cu declanșarea Revoluției franceze din 1789, spiritul ei, înnoitor pe multiple planuri, „duhul franțozesc” cum îl numeau contemporanii, pătrunde în lumea românească, matură pentru a recepta și asimila noile experiențe sociale și naționale.

Anii Revoluției franceze și ai perioadei napoleoniene au

Momente din istoria luptei revoluționare a poporului român pentru libertate și dreptate socială și națională, pentru progres și civilizație: 1784...

coincis în spațiul românesc cu noua fază a luptei de emancipare națională a românilor transilvăneni, ilustrată de întocmirea memoriului cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și de faza finală a regimului fanariot în Moldova și Muntenia, caracterizată prin înmulțirea mișcărilor sociale și naționale, semnele înainte-mergătoare ale Revoluției din 1821. Dominația otomană și regimul fanariot erau percepute de societatea românească drept un zăgaz ce trebuia înlăturat, pentru a asigura progresul general al principatelor române. Țărani, orășeni, boieri, fiecare din propria lor perspectivă, vedeau în abolirea regimului fanariot și eliberarea de sub dominația Porții otomane condiția fundamentală pentru realizarea dorințelor și intereselor lor. Evident, aceste interese nu numai că nu coincideau în planul revendicărilor sociale, dar intrau chiar în conflict. Dincolo însă de divergențele privind organizarea principatelor „a doua zi” după înlăturarea dominației otomane, se afla solidaritatea deplină în lupta pentru independență.

Revoluția de eliberare socială și națională, condusă de Tudor Vladimirescu, a început sub semnul acestei solidarități — ce îi imprimă o fizionomie specifică —, toate forțele social-politice participante fiind unite de obiectivul independenței naționale și de acela al înlăturării structurilor perimate, devenite adevărate frine în afirmarea noului mod de producție. Țărani, orășeni, boieri înțelegeau că dominația otomană și vechea orinduire, erau și ele solidare și deci trebuiau abolite simultan.

Revoluția lui Tudor a avut ca principală arie de desfășurare Oltenia și Muntenia, dar ea a fost expresia necesității de înnoire a întregii societăți românești. Tudor a stăruit asupra stabilirii de mai strînse colaborări cu moldovenii, iar românii transilvăneni l-au considerat un nou Horea și au așteptat ca el să treacă peste Carpați, pentru a purta și aici flacăra revoluției.

Dezavuarea Revoluției lui Tudor Vladimirescu — ca și a

mişcării eteriste — de țarul Alexandru I al Rusiei a deschis calea intervenției militare a Imperiului otoman, care a înăbușit revoluția, după ce conducătorul ei fusese asasinat de către eteriști. Dar forța armelor nu a putut stăvili decât temporar torrentul revoluționar. Cele aproape trei decenii care separă Revoluția din 1821 de cea din 1848 au fost martorele ascuțirii conflictului dintre noul mod de producție și cadrele înguste ale vechiului regim și ale afirmării tot mai viguroase a ideologiei naționale. Societăți revoluționare, mișcări și agitații constituiau semnele prevestitoare ale seismului revoluționar ce se apropia inevitabil.

Revoluția română de la 1848 s-a integrat aceluia mare curent revoluționar care a străbătut Europa, curent cunoscut sub numele de „Primăvara popoarelor”, dar ea a fost produsul societății românești și s-a plasat în descendența directă a Revoluției din 1821. Continuitatea procesului revoluționar a fost excelent explicată și relevată de Nicolae Bălcescu în studiul său *Mersul revoluției în istoria românilor*. El a subliniat, mai întâi, faptul că „Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decât voința întimplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în negura veacurilor”. Punind în lumină aspectele preponderente ale izbucnirilor revoluționare din 1821 și 1848, întrevăzând astfel direcția viitoare a curentului revoluționar, Nicolae Bălcescu releva: „Revoluția de la 1821 a strigat *dreptate* și a vrut ca tot românul să fie liber și el, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică. Revoluția de la 1848 a vrut ca românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună. Pentru aceea adaugă la devisa sa cuvântul *frăție*, această condiție de căpetenie a progresului social. Ea fu o revoluție socială”. Fixînd trăsăturile revoluției viitoare, Bălcescu scria: „Ea nu se va măr-

...1821...

gini a cere libertatea din afară, libertatea de supt domnia străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: *Dreptate, Frăție, Unitate*. Ea va fi o revoluție națională”.

Revoluția română de la 1848 s-a desfășurat sub semnul realizării Daco-României, a statului tuturor românilor, un stat întemeiat pe baze moderne, eliberat de orice anacronism feudal. Strigătul miilor de participanți la Marea Adunare de la Blaj din 3/15-5/17 mai 1848 a românilor transilvăneni, „Noi vrem să ne unim cu Țara!”, prefigura Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918, care avea să voteze unirea Transilvaniei cu România, încheind astfel procesul de făurire a statului național unitar român.

Matunitatea politică a forțelor revoluționare pașoptiste a fost dovedită de exercitarea puterii revoluționare la București din iunie pînă în septembrie 1848 și de rezistența opusă în Munții Apuseni de forțele revoluționare, conduse de Avram Iancu, în ianuarie-iulie 1849, împotriva armatei guvernului Kossuth, al cărui refuz de a da satisfacție aspirației de emancipare națională a românilor transilvăneni a divizat forțele revoluționare și a facilitat astfel intervenția armatei țariste venite în ajutorul Curții de la Viena. Forța Revoluției de la 1848 în țările române a fost pusă în lumină, printre altele, și de faptul că pentru reprimarea ei și-au trimis armatele Imperiile otoman și țarist, iar Imperiul austriac, zguduit de valul revoluționar, a trebuit să recurgă la o politică duplicitară, de subminare a luptei revoluționare a popoarelor asuprite.

Dacă în 1848 contrarevoluția apăsătoare victorioasă, izbinda ei s-a dovedit efemeră. Înfringerea Rusiei țariste în Războiul Crimeei a schimbat contextul internațional și a făcut din statutul principatelor dunărene o problemă de interes european.

În noile condiții, printr-o politică în esență revoluționară, generația militantă pașoptistă, sprijinită de întreaga națiune, a realizat Unirea de la 24 ianuarie 1859 a Moldovei și Munteniei. Actul Unirii a avut un caracter revoluționar

prin masiva participare a maselor și prin impunerea lui curajoasă în fața marilor puteri europene, reticente sau ostile revendicărilor de unire a Munteniei și Moldovei într-un stat numit România. Politica „faptului împlinit”, prin care s-a înfăptuit Unirea de la 24 ianuarie 1859, a consacrat victoria acelei revoluții naționale despre care scria în 1850 Nicolae Bălcescu.

Desăvîrșirea unității statului național român, prin Marea Unire din 1918, a păstrat același caracter revoluționar prin acțiunea viguroasă și curajoasă a națiunii române, care, în condițiile căderii țarismului și a dezagregării monarhiei austro-ungare, a înfăptuit prin propriile-i forțe visul de vechime multiseclar al românilor, de a se regăsi în frontierele lor naționale.

Prin dialectica istoriei, steagul reînnoirii revoluționare a fost preluat din a doua jumătate a secolului XIX de clasa muncitoare, care și-a asumat misiunea istorică de a edifica pe pământul României cea mai dreaptă dintre orînduiri — comunismul. Sub conducerea partidului ei politic, creat în 1893 și devenit în 1921, printr-o mutație organizatorică și ideologică, Partidul Comunist Român, clasa muncitoare a preluat tradițiile luptei revoluționare, le-a continuat în noile condiții istorice ale efortului de edificare a unei societăți eliberate pentru totdeauna de orice formă de exploatare.

În împrejurările dramatice din anii celui de-al doilea război mondial, cînd România a fost aruncată, împotriva voinței poporului român, în orbita Germaniei naziste, și apoi în războiul hitlerist ca urmare a absenței oricărui ajutor din partea vreunei puteri europene, Partidul Comunist Român a chemat cu consecvență și clarviziune la unirea tuturor forțelor patriotice, antifasciste, democratice pentru a răsturna regimul de dictatură și a restabili independența și suveranitatea națională, încălcate de cel de-al treilea Reich.

...1848...

Platforma-program din 6 septembrie 1941 a Partidului Comunist Român, intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*, a fost primul program politic sistematic de rezistență antihitleristă, întemeiată pe principiul solidarității naționale în fața primejdiei fasciste, întocmit de un partid comunist dintr-o țară ocupată sau controlată de Germania nazistă. Prin eforturile perseverente ale comuniștilor, s-a realizat un întreg sistem de alianțe politice¹ (Frontul Patriotic Antihitlerist, Coaliția Național-Democratică, Frontul Unic Muncitoresc) ce a culminat în iunie 1944 cu constituirea celei mai ample coaliții de forțe social-politice din istoria poporului român, Blocul Național-Democratic, expresie a voinței unanime a națiunii române de a-și redobîndi libertatea și independența națională, trecîndu-se la înfăptuirea Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, declanșată la 23 August 1944.

Pregătită și condusă de Partidul Comunist Român, Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a constituit unul din evenimentele de excepțională însemnătate în istoria națională și universală. Actul istoric de la 23 August 1944 a pus capăt regimului de dictatură și a inaugurat un proces revoluționar de perfectă continuitate, care, de-a lungul mai multor etape, a angajat România pe drumul edificării societății socialiste. Pe plan internațional, „23 August 1944 s-a dovedit a fi una din zilele decisive ale întregului război” (aprecierea aparține istoricului britanic John Erickson). Niciodată un singur eveniment nu a provocat într-un timp atît de scurt pierderea unor teritorii atît de întinse și a unor efective atît de numeroase, ca acele suferite de Germania nazistă ca urmare a revoluției române și a ampleror ei consecințe strategice, politice și logistice.

Evenimentele istorice desfășurate pe pământul românesc în urmă cu patru decenii și jumătate au alăturat României coaliției antihitleriste și

¹ Magazin istoric, nr. 4-7/1989

au grăbit sfîrșitul războiului în Europa cu cel puțin 200 de zile.

Revoluția declanșată de poporul nostru în august 1944 se încadrează organic în șirul revoluțiilor române care au marcat, în timp, evoluția societății românești, trecerea la stadii noi de dezvoltare și progres. Desfășurat în etape succesive — 1784, 1821, 1848, 1859, 1877, 1918 — acest amplu proces revoluționar a fost încununat de marele act istoric de la 23 August 1944, care a deschis o nouă eră în istoria patriei și poporului nostru. Pornind de la profunda analiză a evenimentelor istorice din urmă cu patru decenii și jumătate, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fundamentat din punct de vedere teoretic și a formulat conceptul de Revoluție de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, relevînd importanța deosebită a acesteia în procesul revoluționar de făurire a noii societăți pe pămîntul românesc.

În acest amplu proces, inaugurat în august 1944, un moment de mare însemnătate istorică l-a constituit Congresul IX al partidului, care a marcat începutul epocii cu cele mai fecunde înfăptuiri din multi-milenara noastră istorie, epocă cititorită de prodigioasa activitate a conducătorului partidului și statului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, personalitate proeminentă a lumii contemporane. Gîndirea și fapta secretarului general al partidului, președintele republicii, sînt într-o permanentă acțiune de reinnoire revoluționară, de abordare îndrăzneată, novatoare, liberă de orice apriorism dogmatic, a realităților românești, de căutare și elaborare a soluțiilor celor mai adecvate procesului de edificare a noii orînduiri din patria noastră. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut din

revoluție gîndul și fapta întregii națiuni române și a îmbogățit, pe baza unei vaste experiențe teoretice și practice, tezaurul gîndirii dialectice, a socialismului științific.

Progresul material și spiritual, apărarea independenței și suveranității naționale, asigurarea păcii, securității și bunăstării sînt constantele procesului revoluționar pe care-l străbate societatea românească în Epoca Nicolae Ceaușescu. Un proces care reinnoiește mereu orizonturile de dezvoltare a națiunii române și ilustrează perfect cuvintele secretarului general al partidului: „Drumul pe care îl mai avem de urcat, deși mai are multe obstacole, este incomparabil mai ușor decît drumul pe care l-am parcurs pînă acum.

Tot ceea ce am realizat am realizat cu poporul, pentru popor, sub conducerea partidului. Vom străbate deci noile căi spre piscurile înalte ale comunismului — în strînsă unitate, sub conducerea partidului, cu poporul și pentru popor!

Cît timp vom acționa în acest fel vom fi de neînvinși!”

Între marile realizări ale Epocii Nicolae Ceaușescu, lichidarea datoriei externe constituie o mărturie strălucită a înțelepciunii și clarviziunii Partidului Comunist Român, ale secretarului său general, realizare politică fără precedent în istoria patriei și poporului nostru, a luptei sale pentru independență și suveranitate, pentru progres și bunăstare. „Pentru prima dată în istoria sa îndelungată, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara din 12-14 aprilie a Comitetului Central al P.C.R., România nu mai are nici o datorie externă, nu mai plătește tribut nimănui și este cu adevărat independentă, și economic și politic”.

Aflată de două veacuri sub semnul revoluției, societatea românească și-a integrat-o organic și, astăzi, o înfăptuiește, privind spre viitorul luminos. ■

...populația Capitalei salută victoria insurecției armate de la 23 August 1944 cu care a început Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă

DIN ZILELE REVOLUȚIEI

DE LA 1848

A. UBICINI

Prezentăm cititorilor noștri ultima parte din însemnările istoricului și publicistului francez A. Ubicini (1818-1884), consacrate evenimentelor revoluționare din 1848 din Țara Românească, cărora le-a fost martor și participant direct.

Relatările sale au apărut în 1857-1858 în ziarul *Le Siècle*, fiind traduse apoi în limba română și publicate în revista *Convorbiri literare*, din 1884, versiune din care am preluat și noi fragmentele apărute în numerele 5 și 6/1989 ale revistei noastre, ca și în cel de față.

Titlul, subtitlurile, explicațiile din paranteze drepte și notele de subsol ne aparțin. Întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte, iar transcrierea am făcut-o conform normelor ortografice actuale, păstrând însă unele particularități stilistice ale versiunii din *Convorbiri literare*.

Garanția independenței

La sosirea noastră la Constantinopol găsim situația foarte schimbată și Poarta într-o mare nedumerire. Printr-o notă, înmănată cu câteva zile mai înainte, domnul de Titoff, ministrul Rusiei, încredințându-mă într-un chip grav purtarea lui Soliman pașa. El cerea — amenințând de a rupe imediat relațiile — să se recheme Soliman, să se numească un nou comisar, să se lucreze cu totul în înțelegere cu comisarul rus, în sfârșit, să nu se primească deputația română, care era așteptată la Constantinopol.

Atunci, ca și astăzi, Reșid pașa era mare vizir, Ali avea portofoliul afacerilor străine, Lordul de Redcliffe, care atunci se numea Sir Stratford Canning, era ambasadorul Angliei. Franța era reprezentată prin generalul Aupick, care înlocuise în aprilie pe baronul de Bourqueney.

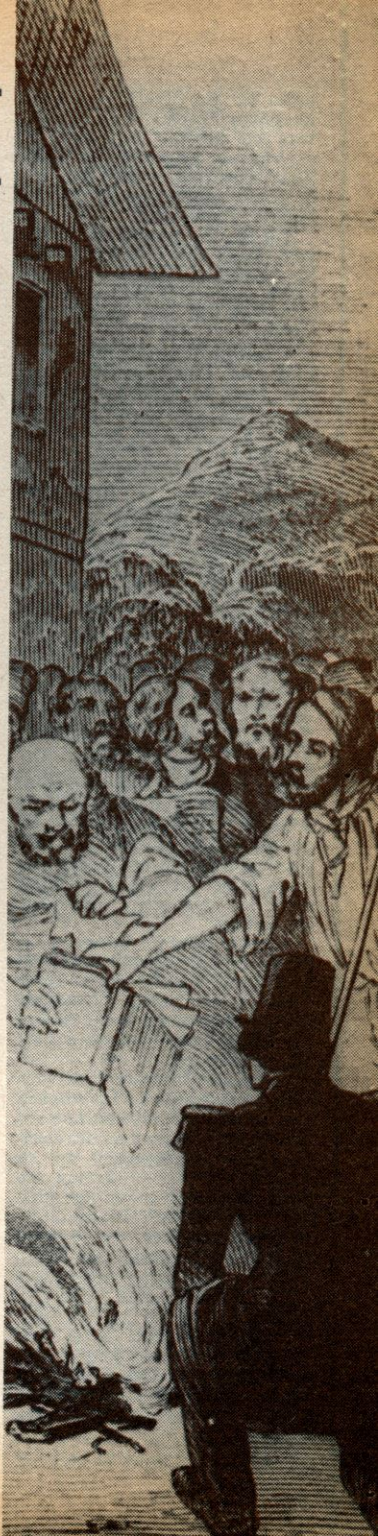
Deși domnul de Titoff nu era un diplomat din școala

prințului de Mentschikoff, deși păzea mai mult formele în purtarea sa, totuși Poarta se simți foarte atinsă de tonul poruncitor al notei sale. În consiliu, majoritatea era de opinie a i se răspunde printr-un refuz. Dar fiindcă acest refuz putea să aducă război, se crezu mai întâi nimerit de a se cerceta dispozițiile puterilor străine.

Sir Stratford avea vechi nemulțumiri în contra Rusiei. La o oarecare epocă, cînd trebuia să facă parte din misiunea Majestății Sale britanice la Londra, țarul, nu știu pentru care motive, însărcinase pe ministrul său de la Londra să arate că această numire i-ar fi neplăcută. Susceptibilul diplomat nu uitase această procedură a țarului Nicolae. Din aceea zi devenise adversarul declarat al politicii rușești la Constantinopol și el aducea în acea luptă tot focul unei războiuri personale.

Această ciudă — ce nu se putea asemăna decît cu anti-

Arderea Regulamentului organic s-a înscris între evenimentele revoluționare de la 1848

patia ce Sir Stratford o avea în contra Franței — fu exploatarea cu dibăcie de turci. Ei se vedeau asigurați de sprijinul reprezentantului Angliei, în toate neînțelegerile lor cu legația imperială.

Totuși, în împrejurarea de față, acest sprijin le lipsi. Deși Sir Stratford urma de-a împinge pe Poartă la rezistență, el refuză de a-și angaja guvernul.

Atitudinea generalului Aupick era mai hotărâtă. Deși nou sosît în Constantinopol, generalul era foarte iubit de turci, și... nici un ambasador nu știuse să-și cîștige în așa grad, prin calitățile sale personale, stima și încrederea Divanului. Generalul se interesa foarte mult de afacerea principatelor și, gîndindu-se la eventualitatea unui război între Poartă și Rusia, el trimisese mai mulți ofițeri, care erau pe lîngă legația, în Bulgaria, Serbia și Valahia, cu misiunea de a studia topografia acestor țări și mijloacele lor de apărare, în cazul unei invazii rusești. Acești ofițeri erau domnul Desaint, astăzi colonel de stat-major, d. Sabatier, astăzi consul general la Alexandria, și căpitanul de artilerie Lefrançois. Colonelul de Margadel, rămas la Constantinopol, fusese însărcinat de a face un raport asupra puterilor militare și maritime ale Turciei.

Aceste măsuri, care nu se putuseră ține secrete, întăriseră bănuielele Rusiei și acreditaseră în public zgomotul despre încheierea unui tratat de alianță defensivă între Turcia și Franța.

Generalul Aupick însă, văzînd că situația se încordează din ce în ce mai mult, ceru instrucții pozitive de la cabinetul său. Răspunsul fu că Turcia se poate răzuma pe simpatii, dar nu și pe sprijin efectiv al Franței.

Acest răspuns — pe care generalul îl transmisese Divanului, cu aceeași dispoziție pe care o simțise Hannibal, cînd trebuia să părăsească Italia după ordinul senatului din Carthagina — hotărî de astă dată soarta principatelor. Poarta, lăsată fără nici un ajutor străin, se plecă și nu se mai gîndi decît a ieși, cu

cît mai puține pagube, din încurcătura în care se virise.

Eram aproape de trei săptămîni la Constantinopol. Miniștrii turci, care refuzaseră de a primi deputațiunea cu caracterul ei oficial, făceau deputaților, în particular, cea mai bună primire și scoreau o mie de pretexte pentru a ne opri acolo. Ei ne obiectau veșnicul lor: „Bakalum” (trebuie să vedem) și această frază, cu care turcii se mîngie de toate: „Dață ziua de azi e pentru dușmanul tău, ziua de mîine e pentru tine”... Am mai văzut asemenea, în mai multe rînduri, pe Ali pașa, care vorbea atunci despre principate într-un chip cu totul deosebit de acel în care vorbește astăzi. Îmi aduc amînte, între alte lucruri, că într-o zi, venind vorba de ideea întemeierii unui regat daco-român, idee pe care contele de Nesselrode o reamînte în circulara sa, pașa îmi zise (nu garantez exactitatea textuală a cuvîntelor sale, dar sînt sigur că le reproduc înțelesul): „La urma urmelor, dacă principatele ar ajunge a constitui un stat independent, unde ar fi răul pentru noi? Bineînțeles dacă această independență ar fi garantată de puteri, căci nu mai vom să se întîmple cu ele ceea ce s-a întîmplat la 1783 cu Crimeea¹. Ce despăgubire este un tribut anual de trei milioane² în comparație cu neajunsurile și cu cheltuielile ce le avem din pricina lor? Toate războaiele, pe care le purtăm aproape de-un secol cu Rusia, nu ni se trag de la principate? Cînd vor fi libere, nu vom mai avea nevoie să le apărăm; dimpotrivă, ele ne vor sluji drept barieră”.

Chiar în acea seară am repetat această conversație generalului Aupick, care îmi zise: „Ali pașa are dreptate: garanția este una din condițiile in-

¹ În 1774, Hanatul Crimeei — aflat din 1478 sub suzeranitate otomană — a devenit independent, în urma Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi, care punea capăt războiului ruso-turc din 1768-1774.

² În 1783, Hanatul Crimeei a fost alipit la Imperiul țarist.

³ Trei milioane lei vechi, ceva mai puțin de 700 000 fr. [n. A.U.].

dependenței. Dar unde se găsește această garanție?”...

Pe la sfîrșitul lui august aflară că Fuad effendi, noul comisar al Porții în principate (era effendi, astăzi Fuad pașa) se pregătea de plecare. La 5 septembrie deputațiunea părăsi, la rîndul ei, Constantinopol. La intrarea în Dunăre, bastimentul nostru se încrucișă cu acel care aducea pe Soliman înapoi la Stambul...

Cine stinge focul?

A doua zi, ori a treia zi după întoarcerea noastră la București, aflară că Fuad effendi și cu generalul Duhamel sosiseră la Giurgiu, unde Omer pașa cu 15 000 de turci ai săi își stabilise cartierul general.

Despre generalul Duhamel nu știu alta, decît că este născut la Petersburg și francez de origine, precum o dovedește numele său. Tatăl său, refugiat în Rusia, în vremea întîiei noastre revoluții, intrase în slujbă acolo, cu mulți alți tovarăși ai săi de emigrație, precum ducele de Richelieu, marchizul de Langeron, contele de Ribeaupierre etc., și cînd veni restaurația, el, fiind aproape prefăcut în rus și dezobișnuit de patrie, preferă, la stearpa plăcere de a revedea Franța, foloasele pe care i le aducea noua sa poziție. El n-a fost singurul care a rămas în Rusia și de aceea astăzi încă, cînd te uiți la lista înalților funcționari ai Imperiului rusec, găsești un mare număr de nume franceze, printre generali, consilierii de stat, guvernatorii civili ai provinciilor și printre diplomați. Mai găsești încă și nume suedeze, polone, germane, din toată Germania. Domnul de Kotzebeue, de care am vorbit și care era consul general la București, cînd izbucni revoluția, e unul din fiii vestitului August de Kotzebeue³ și a

³ August von Kotzebeue (1761-1819), dramaturg german, care a trăit multă vreme la curtea țarului Pavel I; a fost asasinat în 1819 de un student german, pentru altitudinea sa potrivnică libertăților poporului; fiul său, Wilhelm (1813-1887), scriitor la rîndul său, a fost consul al Rusiei la Iași; membru de onoare al Academiei Române (1884); a tradus în limba germană poeziile populare culese de V. Alecsandri.

emigrat în Rusia, în urma uciderei tatălui său.

Deși noul comisar otoman, Fuad, nu avea pe vremea aceea în Europa notorietatea pe care a câștigat-o mai târziu, totuși el era deja citat ca unul din principalii reprezentanți ai junei [noi] Turcii. El nu era încă decît mare referendar al Divanului, dar locul lui era însemnat dinainte, chiar în Consiliul Imperiului, alături cu Reșid și cu Ali, învățătorii lui. Viitorul a îndeplinit pentru dînsul tot ce-i făgăduise. El ne-a arătat pe Fuad ambasador, ministru, președinte al Consiliului reformelor (tanzi-mat) și acum, dacă punem temei pe o corespondență din Constantinople, care a fost reproducă de mai multe ziare, tot el ar fi fost ales de sultan pentru ea să-l reprezinte la viitoarele conferințe [probabil se referă la conferința celor șapte puteri de la Paris din 1858]. Cred că nu va fi displăcut cititorului de a face mai de aproape cunoștință cu acest personaj.

Fuad s-a născut la Constantinople la 1814, dintr-o familie de poeți. El însuși era poet înainte de a deveni om de stat. Tatăl său era İzzet effendi Kitehezadi, mai bine cunoscut sub numele de İzzet-Mollah. Spiritul acestuia era mai mult răzvrătit, decît independent. El nu se temea de a se ataca cu geniul lui luător în ris chiar de sultanul Mahmud, ceea ce-i atrase o sentință de exil, urmată curînd după aceea de confiscarea averii sale. O soră a acestui İzzet, numită Leila-Khatoum, care a murit puțină vreme după dînsul, într-o vîrstă foarte înaintată, a compus un *Divan* (culegere de poezii) ce se poate compara cu cele mai bune producțiuni ale lui Zeineb și Mihrî, ilustrele sale premergătoare.

Fuad era încă copil, cînd tatăl său plecă în exil. La vîrsta de patrusprezece ani, fiind silit să îngrijească singur de viitorul său, el făcu toate chipurile și fu primit ca elev la școala de medicină din Galata-Serai, pe care de-abia o înființase Mahmud. Peste cinci, șase ani, ieși de acolo cu diplomă de doctor și în această calitate făcu parte din corpul expediționar, trimis la

1834, la Tripoli, sub ordinele lui Tahir pașa. La întoarcerea sa din această campanie, îl vedem părăsind deodată medicina și intrînd în biroul de traducere al Porții (terdjumanodaei [corect: terciman-odas]). Acest birou era un fel de peninieră diplomatică, din care au ieșit cei mai mulți din oamenii de stat actuali ai Turciei: Fuad, Emin, Ahmed-Vefik, Ali și chiar Reșid. La 1840, Fuad a debutat în cariera diplomatică ca secretar al lui Checkik effendi, numit de curînd ambasador la Londra... Trei ani mai pe urmă, Fuad fu ales pentru a merge și a complimenta, în numele sultanului, pe Isabela, noua regină a Spaniei. Se știe ce succes avu tinărul diplomat turc la curtea din Madrid, și mai pe urmă la cea din Lisabona. Femeile contribuîră mult la acest succes...

La întoarcerea sa din Spania, Fuad fusese numit întîiul dragoman [translator] al Divanului, apoi mare referendar [secretar principal]. El ocupa încă acest post, cînd fu trimis în principate în locul lui Soliman pașa.

Reinnoirea jurămîntului

Precum am mai spus-o, la București, Fuad trebuia să lucreze, în totul, în înțelegere cu comisarul rus. Însă la început această înțelegere fu cam greu de stabilit. Cele dintîi întrevorbiri dădură naștere la vîi neînțelegeri, al căror răsunset ajunse pînă la București și, cum își poate cineva lesne închipui, ne umplu inimile de bucurie. Dar într-o zi, cînd trimisul sultanului, minios din cauza pretențiilor colegului său, puse înaintea textul instrucțiilor sale, Duhamel îi răspunde: „Instrucțiunile dumitale! Crezi oare că nu le cunoșc? Iacă-le!”

Și-i arată copia luată după dînsule și transcrisă chiar în birourile Porții.

Totuși în acest moment nu intra în vederile Rusiei de a se fîli cu puterea sa, dimpotrivă, ea efecta [arătă] că voiește a sta în umbră, pentru a lăsa să cadă asupra Turciei ceea ce era odios în măsurile de represiune ce se luau în

contra românilor. Rusia voia să scape aparențele față cu Europa și Europa primea să fie amăgită.

— Dumneavoastră ați pus foc, zicea Duhamel lui Fuad, dumneavoastră trebuie să stingeți. Eu stau aici ca să priveghiez chipul în care veți lucra...

Acesta era rolul umilitor la care se văzuse redusă Poarta, atît din cauza propriei ei slăbiciuni, cît și din cauza părăsirii puterilor. Emin îmi zicea în ziua în care aflară că rușii trecuseră Prutul: „Ar fi trebuit să protestăm în fața Europei și dacă Europa ar fi rămas surdă sau nepăsătoare, să înaintăm spre Dunăre, trăgînd și pe români cu noi”.

Și Fuad effendi a trebuit să simtă viu această umilire. Stăpînit de o putere superioară, el se plecă — fără îndoială cu părere de rău — dar cu o docilitate care părea că se scuza pentru dorința ce avusese de a se împotrivi. El avusese de gînd, cum sosise la Giurgiu, să se întîlnească cu întîiul locotenent domnesc, domnul Nicolae Goleșcu, și-i dăduse de știre în secret, ca să vie într-o zi hotărîtă, la una din stațiile de poștă, între Giurgiu și București. Domnul Goleșcu fu exact la întîlnire dar nu găsi pe nimeni acolo.

De atunci, întîmplările se urmează cu o repeziune care dovedește indetul că Turcia nu mai lucrează singură.

La plecarea mea din Constantinople, făgăduisem domnului Cor, întîiul dragoman al ambasadei noastre, să-i trimit regulat, în fiecare săptămînă, un fel de buletin al situației. Am păstrat copie după aceste scrisori. Cea dintîi, scrisă trei zile după sosirea mea, e din 15 septembrie, a doua și cea din urmă a fost trimisă la 22, cu trei zile înaintea catastrofei. Funcțiile mele de istoriograf țînuseră tocmai o săptămînă. În acest interval s-a întîmplat un fapt în aparență copilăresc, dar care totuși a lăsat o urmă adîncă în spiritul poporului din Valahia.

Într-o zi, pe cînd eram la mine acasă, ocupat cu redacția unei depeși oarecare, auzii un zgomot mare pe uliță. Mă apropiai de fereastră ca să mă uit. O privesc în neașteptată și ciudată se înfățișa ochilor mei. Două care de

morți, urmate de o mulțime nenumărată, se oprise dinaintea porții. Iar împrejur ardeau făclii și torțe. Din trimețe răsunau ultimele note ale unui marș funebru, care după ritul bisericeii ortodoxe se cântă la înmormântări. Cântăreții cîntau cîntările de morți! Cît și se putea întinde privirea pe Podul Mogoșoaiei care este atît de lung și de întins, nu vedeai decît popor.

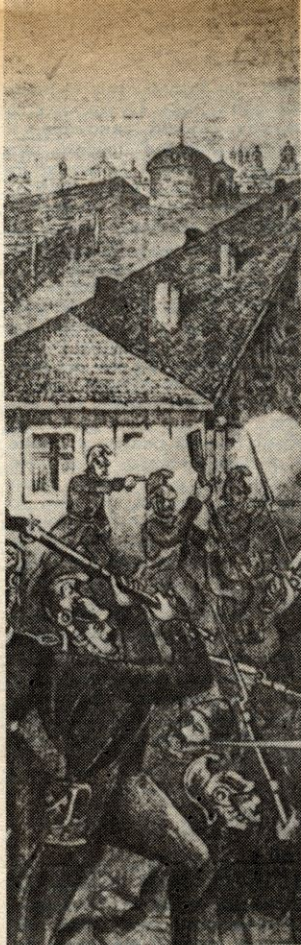
Căutam cu ochii pe carele care erau acoperite peste tot cu postav negru sicriu, în care, după obicei, se odihnește mortul, cu obrazul descoperit. Unul din care — acel ce se oprise mai aproape de poartă — era desțert, în celălalt, în loc de sicriu, era o perină largă de catifea neagră, pe care se așezase o duzină de volumuri în folio, bogat legate și împodobite cu închie-turi de aur.

Era *Arhondologia*, sau car-tea de aur a boierimii române, pe care poporul mergea ca să o ardă cu mare pompă în curtea mitropoliei. Al doilea car aștepta *Regulamentul orga-nic*, care era asemenea hotărât a avea onorurile rugului.

Regulamentul organic era din vremea celei din urmă ocupații rusești... Politicește, vorbind din punctul de vedere al românilor, *Regulamentul organic* merita toate mustră-rile; din punctul de vedere administrativ și economic, el cuprindea cîteva dispoziții în-telepte, chiar liberale, de care țara profitase și care răscum-părau în parte defectele sale. Dar spiritul românilor era prea tare îndreptat în contra lui pentru ca să deosebească partea bună de cea rea. Ei îl urau în întregimea lui.

Regulamentul Valahiei nu fusese tipărit ca acel al Mol-dovei¹. El nu exista decît în original. Acest original, scris franțuzește, se afla la mine, sau mai bine zis în casa mea, încredințat îngrijirilor unuia din compatrioții mei, pe care guvernul îl însărcinase să tragă o copie de pe dinsul pentru generalul Aupick la Constantinople. Un bilet iscă-

¹ *Regulamentul organic* a fost ti-părit în tipografia lui Ion Heliade-Rădulescu, dar consului Rusiei a interzis difuzarea sa (*Magazin is-toric*, nr. 6, 7/1988).

Heroica rezistență a ostașilor pom-pieri împotriva ostilor otomane care vin să reprime revoluția

lit de aga (șeful poliției), îi porunceă să-l dea îndată în miinile poporului. Ordinul era formal. Crezui însă de datoria mea să vestesc despre aceasta pe domnul Nicolae Golescu, care pe lângă funcțiile de locotenent domnesc avea și acelea de însărcinat al Depar-tamentului de interne. Persoana pe care o trimisei nu-l găsi. Trebui deci să împlinim porunca venită de la aga.

Regulamentul fu scoborît în uliță și pus pe carul de mort. Un hurra puternic se ridică din mijlocul mulțimii și cor-tejul se îndreptă cu liniște și solemnitate spre mitropolie.

Impresionat fără de voie de această scenă, mă scoborîi și eu la rîndul meu, și urma

de departe cortetul. În Vala-hia este obiceiul cînd duci pe un mort la ultima sa locuință să oprești de trei ori sicriu! pe drumul de la biserică la cîmîtir. La fiecare din aceste stații, preotul face rugăciuni pentru odihna sufletului răpo-satului și trecătorii amestecă rugăciunile lor cu acele ale preotului. Cînd cortetul ajunse dinaintea porții Consulatului general al Rusiei, el se opri, rugăciunile fură spuse după tipic, apoi cîntăreții începură a cînta un fel de recitativ jalnic. În acel recitativ, se înșirau toate crimele răpo-satului *Regulament* și ale răpo-satei *Arhondologii* și se chema mila dumnezeiască asupra a-cestor mari păcătoși.

Un rug fusese pregătit în curtea mitropoliei. Poporul chemă pe mitropolit cu strî-găte mari. În cîrînd el se arată îmbrăcat în odăjdii și rosti anatema. Întreaga for-mulă a acestui blestem era în limba slavonă, nu puteam să înțeleg cuvintele, dar accen-tul era îngrozitor și îmi da un fior din cap pînă în picioare.

Volumele cele bogate, îm-podobite cu închieitorile lor, fură deschise și puse pe rug. Un țărăn fu însărcinat să dea foc, și pe cînd para se ridica încet, mistuind una cîte una filele blestemate, mitropoli-tul, în picioare, cu crucea în mînă, își reînoui jurămîntul către Constituție, care des-ființase claca și toate abuzu-rile sale monstruoase.

„Pentru a doua oară fac jurămîntul pe care l-am făcut la 15 iulie în numele Conști-tuției, pe Cîmpul Libertății. Arunc anatema asupra *Regu-lamentului* care s-a dat pradă flăcărilor, atît asupra ediției din 1832, cît și asupra ediției a doua. Blestem pe toți acei care ar voi să-l restabilească și să domnească după prescrip-țiile sale. Binecuvîntez po-porul creștin din țara romă-nească!”

Heroica apărare

Norodul ascultase într-o tă-cere religioasă, în genunchi și cu capul descoperit. Cînd preotul sfîrși de a vorbi și cînd ultima lumină se stîns, el strigă un ura mareț și se strecură încet, cu mulțumirea

unei datorii împlinite. Dacă am istorisit, cam prea pe larg poate, întâmplarea acestei zile, am făcut-o fiindcă am fost viu impresionat prin contrastul ce-l înfățișa aspectul exterior al acestei scene, cu sentimentul intim pe care ea îl destăinuia. Aici nimic nu reamintea scenele de același fel ce se regăsesc în istoria revoluțiilor noastre. Poporul avea o atitudine gravă și smerită. Pentru dînsul acest împrumut ciudat, făcut practicilor și ceremoniilor religiei, nu implica deloc luarea în ris, ci, dimpotrivă, respectul naiv al lucrurilor sfinte. Sub această buferie aparentă se ascundea un adevărat act de credință — de credință religioasă și patriotică — și un spectator, chiar indiferent, se simțea mișcat printr-un lucru care, aiurea, i-ar fi părut ridicol... Mai puțin decît două săptămîni după săvîrșirea acestui fapt, generalul Duhamel se reîntorcea la București în mijlocul armatei turcești care semăna că-i slujește drept corței. Prezența lui însemna restabilirea ordinii legale.

Nu voi reaminti întîmplările tristei zile de 13/25 septembrie: arestarea boierilor și a notabililor în lagărul lui Fuad effendi, orașul ocupat militarmente de turci, ulițele înșingate de omoruri, minia năbușită a poporului, ultimele momente ale Locotenentei domnești, care în mijlocul zgomotului tunurilor și al împuscăturilor urma a-și ține ședintele în palatul devenit pustiu... Trei companii de artilerie și o companie de pompieri iată tot ce rămînea la 25 dimineață, pentru paza unui oraș care număra aproape 100 000 de suflete. Guvernul crezuse de cuviință, pentru a-și menține programa pînă la sfîrșit și pentru a înlătura un conflict de ale cărui urme se temea, de a depărta din Capitală micul număr de trupe, pe care-l concentrase cîteva zile înainte. Însă mai bine de patruzeci de mii de țărani, veniți din districtele vecine, de la Vlașca, Ilfov, Ialomița și Dimbovița tăbărau [și făcuseră tabăra] de două zile afară de zidurile orașului. Ei erau grupați după sate și întovărășiți de preoți

lor, care purtau crucea. Cînd îndoiala asupra intențiilor dușmane ale turcilor nu mai fu posibilă, acești oameni simpli și hotărîți, merseră cu grămada la palatul guvernului cerînd cu strigăte mari să fie duși în fața dușmanului.

— Dar sînteți fără arme! li se zise, și noi n-avem de unde să vă dăm.

— Ce ne pasă? răspunseră ei, avem brațele noastre.

— Șefii noștri nu sînt aicea.

— Preoții noștri vor merge cu noi și ei ne vor binecuvînta, cînd o fi să murim!

Guvernul nu primi această jertfă eroică și afară de incidentul cazarmei, turcii intrară în oraș fără nici o rezistență.

Incidental cazarmei chiar a fost istorisit într-un mod incomplet. Am în mîinile mele copia procesului-verbal al anchetei, care s-a făcut a doua zi prin îngrijirea consulului general al Angliei și care arată în chipul cel mai evident agresiunea brutală a turcilor. Se poate ca această agresiune să fi venit dintr-o neînțelegerere, totul e că mica trupă română s-a mărginit într-o seară. Adevărul e că această apărare a fost eroică!

Era pe la trei după-amiază. Cazarma regimentului al doilea român căzuse în mîinile turcilor, după ce un detașament slab de cîteva sute de oameni ținușe piept timp de mai multe ore unei întregi divizii otomane, ajutată de o baterie de artilerie.

A doua zi ordinea domnea la București. Prietenii mei toți erau prizonieri sau fugiți. Armata rusească, sub comanda generalului Lüders, nu era depărtată decît de cîteva zile de marș. Aflasem printr-o binevoitoare indiscreție că domnul Duhamel îmi făcuse onoarea de a mă așeza pe lista persoanelor pe care voia, îndată după sosirea rușilor, să le trimită, cum zicea el într-un chip plăcut, „să vizeze de libertate pe cîmpiile înflorite ale Siberiei”. Crezui de prisos de a aștepta efectul amenințării și fiindcă domnul Colquhoun, consulul general al Angliei, îmi dăduse trăsura și arnăuții săi ca să mă păzească plecai la Galați. ■

CĂRTI SOSITE LA REDACTIE

● A.D. Xenopol — **ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ, EDIȚIA IV, VOL. III.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, 580 pp., 80 lei: volumul a apărut în cadrul operei de reeditare a primei mari sinteze de istorie a românilor; el cuprinde evenimentele între domniile lui Petru Rareș și începutul celor ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu.

● Ștefan Pascu — **THE MAKING OF THE ROMANIAN UNITARY NATIONAL STATE. 1918.**

Editura Academiei R.S. România, București, 1988, 277 pp., 25 lei: versiunea engleză a lucrării *Făurirea statului național unitar român. 1918*, apărută în anul 1983, la aceeași editură.

● Alexandru Rosetti — **FILOSOFIA CUVÎNTULUI.**

Editura Minerva, București, 1989, 96 pp., 4,50 lei: o nouă ediție, revăzută și completată, a studiului de mare originalitate al savantului român, consacrat corelației dintre gîndire și vorbire.

● Crăciun Ionescu — **ZILE FIERBINȚI ÎN ORIENT.**

Editura politică, București, 1988, 447 pp., 27 lei: competiția pentru sfere de influență în Orientul Mijlociu și lupta popoarelor din regiune pentru apărarea și consolidarea independenței naționale.

● Nicolas Platon — **CIVILIZAȚIA EGEEANĂ. VOL. I-IV (traducere de Zoe Petre, Calagiu Anca și Alexandru Niculescu; cuvînt înainte și mic dicționar de termeni de artă veche și arheologie de Zoe Petre).**

Editura Meridiane, București, 1988, vol. I — 335 pp. și II — 220 pp., 27 lei; vol. III — 262 pp. și IV — 324 pp., 31 lei: una dintre cele mai vechi civilizații ale antichității, prezentată de un reputat specialist (vezi și Magazin istoric, nr. 12/1987).

● **ANUARUL MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PRAHOVA. VOL. III.**

Ploiești, 1986: studii și cercetări de arheologie, istorie modernă și contemporană, muzeografie, istorie literară și a artelor în județul Prahova.

ȘTEFAN CEL MARE

adîncă iubire a pămîntului strămoșesc

RADU R. ROSETTI

Cititorii revistei noastre au făcut cunoștință — în numerele 7-8/1979, 10/1982, 11,12/1986 și 1-3/1987 — cu însemnările memorialistice inedite ale unui reprezentant de seamă al vieții științifice și culturale dintre cele două războaie mondiale — generalul Radu R. Rosetti.

Avem prilejul să prezentăm acum, în paginile care urmează, o imagine a unei alte laturi a preocupărilor sale — aceea care, de fapt, l-a fost definitorie — anume a operei istorice, prin care generalul Radu R. Rosetti s-a afirmat ca unul dintre cei mai de seamă cercetători din perioada interbelică ai istoriei militare a poporului român. Scrierile sale — cu o tematică vastă — îmbrățișează momente și probleme variate din trecutul românesc, din lupta poporului nostru pentru apărarea ființei și patriei străbune. În ansamblul lucrărilor istoricului, ce însumează numeroase studii apărute în presa vremii, comunicări la Academia Română, conferințe la radio sau în diferite reuniuni și întruniri publice se remarcă volumele *Essais sur l'art militaire des Roumains (1935)* și *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea (1947)*.

Unul dintre momentele cele mai semnificative din trecutul de luptă al românilor întru apărarea

Vitejii apărători ai cetății

Documentele scrise ce ne-au rămas din vremurile trecute cuprind numai puține informațiuni asupra cetăților noastre și mai ales asupra vieții din interiorul lor. Din fericire, săpăturile ce s-au făcut, ce se fac ne îngăduiesc a întregi aceste cunoștințe și a ridica vîlul de uitare ce acoperă și zidurile și viața din cuprinsul acelor cetăți.

Lucrul cel dintîi ce ne interesează este, desigur, aspectul lor exterior.

Așezate de obicei pe un tîșpan ce îngăduie a se avea vederi întinse (Suceava, Cetatea Albă) sau a se stăpîni un vad (Tețina, Soroca), ele se prezentau vederii celui ce se apropia de dinsele sub aspectul unei mase cenușiu-roșietic dreptunghiular.

Apropierea de dînsa îngăduie a deosebi la partea de sus o linie de zimțuri încoronînd părății drepte, linie de zimțuri alcătuită din crenelurile prin care puteau trage apă-

rătorii. Dar apropierea mai arată că masa de zidărie nu era uniformă, fiind de obicei compusă din două rînduri de ziduri concentrice, alcătuiind două cetăți. Una interioară, cu ziduri mai înalte de formă obișnuit pătrată (Cetatea Albă, Suceava), avînd turnuri puternice la colțuri și la intrare, care cetate era cuprinsă într-o a doua, exterioară, ale cărei ziduri erau mai joase, mai groase și urmau formele terenului. Și acest al doilea rînd exterior de ziduri, care s-a adăugat la Suceava și la Cetatea Albă de către Ștefan cel Mare, avea turnuri din distanță în distanță. Ceea ce a făcut pe Ștefan cel Mare să adauge acest al doilea rînd de ziduri a fost izbînda turcilor în 1453 prin luarea Constantinopolului; vechiul sistem de fortificație dovedindu-se incapabil a rezista noii arme, artileria. De altfel, la aceeași soluție, la care au ajuns moldovenii sub Ștefan cel Mare, a

adăugirii unei a doua incinte cu zidurile mai groase și mai joase, s-a ajuns în aceeași vreme și în apusul Europei.

De jur-împrejurul cetății un șanț adînc, adeseori umplut cu apă, împiedica apropierea de ziduri.

Înainte de a ajunge la acest șanț, drumul pe care venea călătorul trecea de obicei prin localitatea așezată în apropiere, dar nu lipită de cetate și se înțelege de ce. Pentru că, dacă cetatea ar fi fost lipită de localitate, apărătorii ei nu ar mai fi avut cîmp de tragere în destulul și surprinderile ar fi fost mai ușoare. Oricum ar fi fost localitatea, capitala țării (Suceava) sau la marginea țării, ea era de obicei un însemnat centru comercial și era totdeauna înconjurată de o „palancă”, adică de un val de pămînt și lemn, cu un șanț care-î îngăduia să se opere.

Paza orașului se făcea de locui-

libertății și independenței țării, căruia, în cercetările sale, Radu R. Rosetti i-a acordat o atenție deosebită, l-a constituit domnia lui Ștefan cel Mare. A studiat și prezentat atît ansamblul artei militare a velleodului care, după cum sublinia istoricul, „a putut înscrie în istoria noastră una din paginile ei cele mai frumoase”, cit și unele elemente particulare, precum: organizarea cetăților, armamentul, ecurile faptelor sale în lumea vremii etc.

În arhiva R.R. Rosetti, de la cabinetul de manuscrise al Academiei R.S. România, se păstrează mai multe comunicări, note sau conferințe inedite, avînd drept subiect faptele și personalitatea viteazului domnitor. Cîteva din acestea le prezentăm acum cititorilor revistei noastre. Este vorba de conferințele Asemănări între problemele apărării României de astăzi cu aceea a apărării Moldovei sub Ștefan cel Mare (datată 22 martie 1928), Nevoia ce a fost pentru Ștefan cel Mare de a se opune turcilor. Învățămintele ce se pot deduce din această atitudine și din rezistența opusă pentru prezent și viitor (14 martie 1928), Cum se lupta pe vremea lui Ștefan cel Mare (nedată) și O cetate moldovenească sub Ștefan cel Mare. Aspect și viață interioară (prezentată la radio la 29 noiembrie 1930).

Intrucît primele trei conferințe se aseamănă în multe privințe atît prin problematica abordată, cit și prin redactarea unor pasaje, le-am transcris selectiv, sub forma unui text unitar. Nu am mai marcat, pentru cursivitatea lecturii, întreruperile din text. Sub titlul Vitejii apărători ai cetăților, am transcris conferința din 29 noiembrie 1930.

Ca și în alte prilejuri, transcrierea am făcut-o conform principiilor ortografice actuale, păstrînd însă unele particularități de exprimare ale autorului. Titlurile și notele de subsol ne aparțin.

Ioan LĂCUSTĂ

Venirea la tron a lui Ștefan a coincident [coincis] cu două evenimente de mare importanță: instalarea turcilor în Constantinopol, prin care se confirmă așezarea lor temeinică în Peninsula Balcanică, și moartea lui Ioan vodă de la Indioara [Hunedoara], cel mai de seamă dintre căpeteniile creștine

care duseseră lupta contra puterii musulmane, în prima jumătate a secolului XV.

torii lui și era independentă de garnizoana cetății. Dacă „pălancă”, din jurul orașului, îi îngăduia acestuia apărarea contra bandelor de hoți și a drămbelor [cetelor] de tătari, ea nu putea rezista unui atac mai serios. În acest caz, populația din oraș sau cel puțin o parte din ea se adăporea în cetate și dușmanul ocupa, jefuia și dădea foc tîrgului, cu atît mai multă ciudă cu cît aproape totdeauna trebuia să se întoarcă mofluz din fața zidurilor cetății.

Dar să urmărim drumul spre cetate. Cu cît se apropia călătorul de cetate, cu atît zidurile îi păreau mai mari, mai înalte și mai greu de luat. Apropierea îngăduia să se vadă că unele din ziduri nu aveau un aspect uniform și că în construirea lor se folosisă și piatra și cărămizile, alcătuiind desene, plăcute la vedere, ca la Hotin.

Sus, pe ziduri, păzitorii pășeau tăcuți, cercetînd și zarea depărtată și apropierea imediate ale cetății.

Pentru a se putea intra în cetate, aceasta era legată cu terenul dimprejur printr-un pod mișcător, ce de obicei sta ridicat și al cărui loc se vede și azi bine, la Cetatea Albă, la Hotin, la Suceava. Poadeau podului, atunci cînd era ridicat, slujea și ca întărituri ale porților legate în fier, care erau la turnul de intrare.

Sub bolta acestuia, stătea o bună parte din straja cetății. Treclind de această boltă, se dădea de prima curte, cuprinsă între cele două rînduri de ziduri.

Aici, ziua se puteau vedea oamenii din garnizoană exercitîndu-se sau plîmbîndu-se; aci aveau loc întrecerile între soldați și serbările. Străbătînd curtea, se dădea de o a doua cetate, la a cărei intrare era adesea un nou pod mișcător (Suceava). Treclind peste dînsul, se ajungea iarăși sub o boltă, păzită și aceasta de o strajă și se intra apoi în curtea interioară, unde era mult zvon și sbucium, căci acolo se concentra toată viața cetății. Curtea era mică, cam 400 la 500 metri pătrați și părea și mai mică, din cauza înălțimii zidurilor (7-10 metri). În ea se vedeau sol-

dați din garnizoană, oameni de serviciu, femei și copii, unii repauzîndu-se, alții lucrînd sau cărlînd lucruri, iar copiii jucîndu-se.

Un miros de bucătărie, de rușe ude și de grajd te izbea de la început. De jur-împrejur, în catul de jos, erau dormitorile și încăperile de serviciu ale garnizoanei, luminate numai prin mici ferestrești dinspre curte și alcătuite din camere boltite, așezate de-a curmezișul zidurilor (Cetatea Albă, Suceava).

Sub aceste camere erau beciurile în care se țineau provizii, iar în mijlocul curții era un puț. Larma din curte era mare.

Ostașii din garnizoană și slugile — dintre care mulți erau robi țigani, care, într-un cotlon în curte făceau mult zgomot cu cio-canele cu care dregeau și fabricau arme, proiectile și alte lucruri trebuincioase — nu erau însă singurii locuitori ai cetății. Mai erau și diferiți dregători, care locuiau într-enumite încăperi din etajele de sus ale turnurilor. Pe cît erau de modeste încăperile trupei care dormea pe jos, pe un așternut de paie sau de rogojini, pe alt erau — în comparație — de confortabile locuințele dregătorilor și cea ce ne

Prin desăvîrșirea așezării stăpînirii turcești la sud de Dunăre, două civilizațiuni cu totul deosebite veneau în conflict, atît în valea acestui rîu, cît și în bazinul răsăritean al Mării Mediterane. Pe de o parte, civilizațiunea mahomedană, o putere nouă, avînd toată vigoarea și toată rîvna de glorie a unui organism tînăr, omogen, puternic și fanatizat printr-o credință care răspundea nevoilor sufletești ale credincioșilor săi primitivi, iar pe de altă acea a bătrînei Europe, în care nu exista o putere politică centralizatoare, iar puterea sufletească, reprezentată prin papi, era slăbită.

Primejdia ce o constituia puterea musulmană era însă nu numai de natură religioasă, ci era și politică, din cauza dorinței sale de expansiune.

Pe de altă parte, dacă prin dispariția lui Iancu vodă se pierduse căpetenia încercată a avangardei creștinești, rămăsese, în urma lui, și mai ales în urma strălucitei apărări a Belgradului, credința că creștinii se pot opune cu succes înaintării musulmanilor.

Printre țările care erau atunci în contact direct cu turcii și care se aflau îndeosebi primejduite de înaintarea acestora erau și Moldova. Problema atitudinii acesteia față de acea primejdie fusese examinată, cu cîțiva ani mai înainte, de statul boierilor moldoveni, care hotărîse, în deplină înțelegere cu domnul,

Petru Aron, a îndepărta primejdia printr-o plată în bani.

Venit la tron, într-o asemenea situație, Ștefan, după ce-și consolidează puterea [timp de 14 ani el continuă să plătească tributul], ia față de puterea otomană o atitudine cu totul contrarie celei a predecesorului său, hotărîre care face, precum o observă un istoric englez de azi (R.W. Seton-Watson), ca avangarda Europei, în lupta contra turcilor să fie alcătuită de către români.

Ștefan nu putea lua altă hotărîre, atît din cauza firii sale, cît și din aceea că conflictul dintre două concepții atît de diferite asupra vieții nu se putea rezolva decît prin arme, cum nu se putea rezolva decît tot prin arme conflictul politic dintre țintele deosebite spre care tindeau cei doi protagoniști, supunerea tuturor popoarelor și exploatarea lor în folosul otomanismului, de o parte, iar cealaltă, a moldovenilor, fiind apărarea ființării statului lor. Atît faptele cît și tot ce a fost scris atunci și ceea ce se știe despre caracterul său bine cumpănit arată că Ștefan nu a umblat după visure deserte și că nu a avut, în adevăr, altă țintă decît apărarea moșiei sale.

Timp de aproape o jumătate de veac, Ștefan a reușit a nu se lăsa înfrînt. Căror factori, în afară de acel al geniei sale

dovedește aceasta sînt resturile de picturi de pe zidurile încăperilor, cărămizile smălțuite ce orna zidurile sau din care erau făcute sobele, dulapii de la dușumele, ce se găsesc cu ocazia săpăturilor, cum tot cu ocazia săpăturilor s-au găsit: degetare, foarfeca, străchini și oale smălțuite, sticlărie, sfeșnice de lut, simple și smălțuite, și, la Cetatea Albă, bucăți de mătăso și de covora, multe cioburi de olărie și de faianță și de porcelan persan și chinezesc, de cea mai frumoasă fabricație.

Voi fi întrebare poate: că de unde știu că acestea sînt din epoca care ne interesează și nu din alta. Vrstelor se poate fixa și după modelul lor, dar și după stratul de pămînt în care s-au găsit împreună cu alte obiecte ușor databile. Bijuterii, monede din vremea voievozilor celor mai vechi găsite tot acolo arată, de asemenea, ce oameni ocupau aceste încăperi, al căror mobilier însă nu s-a păstrat. Și nu s-a păstrat pentru că era puțin și fiind de lemn acoperit cu plînză

sau postav, acestea au ars sau s-au distrus cu vremea.

Ceea ce explică îngrijirea mai deosebită a unor încăperi este și faptul că comandanții acestor cetăți — pîrcălabii, și erau doi de fiecare cetate — erau dregători însemnați, a căror autoritate se întindea mult dincolo de ziduri, asupra întregii regiuni care era sub ascultarea cetății, adică al cărei locuitori trebuiau să concure la apărarea ei, la întreținerea ei în bună stare, la procurarea lemnului și la cărutul proviziilor. Tot această populație concure la zidirea cetăților. Așa, cronică nouă descoperită de domnul Gôrka¹ ne arată că Ștefan cel Mare a zidit cetatea Chilia Nouă în cîteva săptămîni, întrebuițînd 800 zidari și 17 000 salahari. Pentru toată această populație, pîrcălabii erau

și administratori și judecatori și comandanți. Și toate aceste meniri nu le dădeau puțin de lucru și necesitau și prezența în cetate de dregători subalterni, care locuiau în alte încăperi și își aveau familiile cu ei. În caz de primejdie, populația feminină se înmulțea mult, și în special la Suceava și la Hotin, pentru că acolo, ne arată cronicile și documentele vremii, se adăposteau și doamna țării și familiile boierilor. Și poate că una dintre slujbele cele nu tocmai ușoare ale pîrcălabilor era aceea de a împăca toată această populație feminină care stătea cam claie peste grămadă, căci încăperile erau puțin numeroase și mici.

O încăpere care nu lipsea din nici una din cetăți și care se distinge și azi bine la Cetatea Albă, Hotin, Soroca și Suceava era capela ale cărei ziduri erau acoperite cu pictură la fel cu aceea din bisericile vremii. Dacă pentru acea capelă era un duhovnic permanent sau dacă se chema numai un

¹ Este vorba de Cronică moldo-germană, descoperită în 1911 de istoricul polon Olgierd Gôrka în fondurile Bibliotecii de Stat din München; Magazin istoric, nr. 10/1985.

personalități, se datorează aceasta? Cercetarea amănunțită a faptelor dovedește, cred, că următorii sînt factorii care au contribuit mai cu seamă la împiedicarea înfringerii:

1) Organizarea social-politică a Moldovei care lăsa în stăpînirea mării mase a țărănimii tot pămîntul de cultură de care avea nevoie (dacă nu ca proprietari, dar ca uzufroctuari de drept) și care garanta aceleiași țărăni libertatea personală și libera dispunere a averii sale mobilă și imobilă.

Țărănimea și cu atît mai mult clasa conducătoare care dispunea de bunuri mai mari, fiind mulțumită, erau deci interesate să aperse statul care le asigura atare bunuri și, în adevăr, l-au apărut cu însuși prețul vieții lor, în repetate rînduri, dovedind, mai cu seamă în tragicele împrejurări din iulie și august 1476, credința lor către alcătuirea politică din care făceau parte.

2) Organizarea militară a Moldovei, care deriva din faptul posesiunii sau folosinței solului arătată mai sus, căci era bazată pe principiul că oricine posedă sau se folosea de pămîntul roditor trebuia să ia parte la apărarea acestei gîii.

Întreg poporul, în alcătuirea sa obișnuită în timp de pace, se strîngea la oaste, cînd

o cerea nevoia, alcătuind și o oaste proporțional mai mare ca orice altă oștire și o oaste perfect omogenă foarte mobilă și interesată a apăra glia strămoșească și viitorul fiilor și nepoților.

3) Sănătoase principii de politică externă, puse în aplicare cu o deosebită destoinicie. În lunga sa domnie, deși dușmănit de toți vecinii săi, Ștefan a știut, totdeauna, să împiedice formarea unei coaliții în contra sa, alindu-se cînd cu unii, cînd cu alții, după cum o cerea nevoia momentană, micșorînd astfel numărul dușmanilor, dacă nu reușea totdeauna a-și mări efectivul propriu.

4) Unei strategii și unei tactice potrivite, izvorînd din planul politic al apărării ființei statului și proprii geniului românesc.

Toți acești factori folosiți cu genială măiestrie de un domnitor priceput au făcut ca un popor mic, ajuns, pentru o concepție diferită a vieții, în conflict cu un vecin puternic să-și poată apăra propria ființă. ■

(Va urma)

preot de la o biserică din localitatea vecină nu putem ști.

Cetățile mai aveau încăperi mai ales în părțile de jos ale turnurilor care serveau de magazii, unele pentru hrană — în turnul de nord-est de la Cetatea Albă s-a găsit o mare cantitate de mei zăcînd acolo de sute de ani, altele pentru armament — atît din cel necesar soldatului, ca chiurase (Cetatea Albă), săbii, arme de foc, pumnale, vîrfuri de lănci și de săgeți, cît și mari cantități de arici-țepe în patru mυχii ce se aruncau în jurul cetății și mai ales la vaduri, pentru ca să se întepie și oamenii și caii; altele, în fine, pentru pulbere.

Nici documentele și nici clădirile nu ne arată să fi fost vreo încăpere rezervată bolnavilor și răniților — sau să se fi avut vreun medic. Îngrijirea acestora se făcea mai ales de femeile ce se găseau acolo și, la Cetatea Albă, Hotin și Suceava, probabil de vreun bărbier sau vraci din orașul vecin.

Cu ce se îndeletnicea populația acestor cetăți în timp de pace?

Paza pe rînd pe ziduri și la porți, exerciții cu armele, corvezi în interiorul și exteriorul cetății ocupau pe osteni a căror distracție de seamă, în afară de cîte o vîndătoare și de întreceri între dînsii — halce¹, cum le numește cronicarul — trebuiau să fi fost petreceri în localitatea vecină, de unde se întorceau adesea cu punga goală și nu tocmai siguri pe mersul lor. Șerbii, servitorii, aveau lucru de ajuns în tot timpul anului.

Dregătorii erau adesea pe drumuri, cei mari cu treburi la scaunul domniei, cei mici trimiși cu știri sau pentru afaceri.

Ei mai schimbau și mai vedeau și altele, femeile însă rămîneau locului. Evident că acele din Suceava, de la Țețina, Hotin, Soroca și Cetatea Albă mai vedeau trecători, mai azeau ce se petrecea aiurea, dar și acolo ocupația lor de seamă era lucrul casei. Este permis a crede că, mai ales în lungile nopți ale iernii, țiganii lăutari sau

¹ Întrecere cavalerască, constînd în introducerea, din goana calului, a unei sulfe, printr-un inel atîrnat de un copac.

povestitori mai aleși învaseau cu cîntări sau făceau să tresară de spaimă sau de emoție, în sălile luminate cu slabe oapoie, și bărbaiți și femeile, prin povestiri culese din tezaurul basmelor populare, sau din Biblie sau, în fine, din povestirile orientale ce circulau și la noi.

Oricare era viața care o duceau cel din cuprinsul zidurilor cetății în vremuri pașnice, ea fi găsea totdeauna gata în ziua cînd dușmanul se prezenta la porțile cetății. La proiectilele dușmanului răspunzînd cu alte proiectile, respingînd cu armele și cu trupurile încercările de escaladare, reparînd noaptea ceea ce dușmanul strica ziua, viteze, pricepute și credincioase, garnizoanele lui Ștefan cel Mare au știut aproape totdeauna să-i păstreze cetățile în stăpînire. Și cînd, în 1484, Chilia și Cetatea Albă au fost atacate cu puteri covîrșitoare de Baiazid, ele nu au cîzut în mîinile dușmanului decît după ce garnizoanele au pierit pînă la unul la postul de onoare împreună cu pîrcălabii lor, al căror nume dispăre din istorie după căderea cetăților.

Cinste lor!

VICTOR SLĂVESCU:

Note zilnice

La 18 septembrie 1940, nici două săptămîni după ce I. Antonescu îl siliise pe Carol II să părăsească țara, și la doar patru zile de cînd un decret regal semnat de Mihai I îl proclamase pe general „conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar”, corespondentul ziarului Chicago Daily News, Leland Stowe, transmitea din București, via Berna, redacției sale: „Doi generali germani, îmbrăcați ca scoși din cutie în uniforme gri-verzui, s-au instalat noaptea trecută în hotelul nostru [„Athené Palace]”. Fiind primul generali germani în uniformă pe care îi vedea în București de la sosirea sa în luna mai, ziaristul american simțise nevoia să precizeze: „Este adevărat însă că ofițeri germani pot fi văzuți probabil în cele mai multe din marile orașe și localități ale României. Conform unor relatări de încredere, cîteva mii de soldați naștiți urmează, de asemenea, să fie dispersați în diferite părți ale țării, deși nimeni nu știe cîți au venit pînă acum”. Din întreaga relatare transmisă din capitala României, cenzura a șters doar cuvintele „se relatează din sursă de încredere că germanii au început acolo [la Galați] să lărgească aeroportul” (Arhivele Statului București [A.S.B.], Fond Ministerul propagandei naționale/Informații, Dosar 77, f. 133). Printr-o coincidență, a doua zi, V. Slăvescu își nota: „Vine să mă vadă Gr. Carp, care îmi dă următoarele informațiuni: Un război germano-român ar fi în perspectivă... Ar fi venit mulți ofițeri germani la Brașov, Breaza, Galați. De o săptămînă se găsește în București, și lucrează la M. St. M., un general german, care se ocupă de reorganizarea armatei, după care să vie o comisiune mai numeroasă, după modelul celei franceze din 1917”.

Însemnările lui V. Slăvescu pe care le publicăm în acest număr acoperă intervalul dintre momentele mai sus evocate și cel al plecării generalului I. Antonescu la Berlin (21 noiembrie), în vederea aderării la Pactul Tripartit (semnat de Germania, Italia și Japonia la 27 septembrie 1940), perioadă în care războiul s-a extins în Europa de sud-est prin agresiunea Italiei împotriva Greciei (28 octombrie).

Tragismul acelor zile era amplificat de urmările șocului traumatic provocat de sfîrtecarea teritoriului național din vara anului 1940, chiar prima parte a lunii septembrie fiind marcată de succesiunea de „evacuări” fixate de puterile fasciste în calendarul inde-

plinirii dictatului de la Viena, cu a cărui impunere poporul român nu s-a împăcat nici un moment.

Odată cu intrarea oficială a unităților germane în România (vezi Magazin istoric, nr. 11 și 12/1985), autorul Notelor zilnice era tot mai îngrijorat de „primejdia penetrației economice germane în România” (însemnare din 7 noiembrie). În ziua precedentă scrisese: „Îl duc acasă pe [N.G.] Caranfil [numit administrator delegat la Creditul Industrial de la începutul lunii], care îmi povestește unele lucruri pentru mine necunoscute. Germanii încarcă în avioanele lor multe alimente, trecînd peste consemnele vamale. Nu vor să știe de funcționarii vamali români. Vor veni în curînd experți germani în chestiunile economice, care vor lucra direct în ministerele noastre sub conducerea lui Neubacher. Relațiile între general și Gardă [de fier] nu sînt prea bune. Generalul de-abia îi potolește. Socotește că [Antonescu] n-a făcut bine să se îmbrace în cămașă verde” la 6 octombrie la București. A doua zi a avut o lungă convorbire cu Al. Romalo, rechemat de noul regim din funcția de ministru al României la Berlin și la data convorbirii deținînd funcția de director general al Societății de asigurări „Dacia Română” care părea „îngrijorat [de] situația internă. Dacă continuă lucrurile așa ajungem protectorat german. Neubacher are o mare misiune de la Führer și Goering aci. Și în Germania sînt mai multe curente pe care le armonizează Führerul. Crede că germanii nu au prea multă încredere în legionari. Nu știe exact situația lui Antonescu. Vor fi în curînd schimbări în guvern. Vine ing. [Al.] Ștefănescu [de la] Românofir [mare întreprindere de textile], care îmi povestește ultima conversație cu gl. Antonescu. Nu mai are nici o încredere în legionari. Îi tratează de «haimanale». Nu știe cum să procedeze: să-i strîngă, ajunge la război civil; să-i lase în pace, pune țara în primejdie; venirea nemților în țară constituie o garanție personală pentru el și pentru țară. Va face schimbări. Ar dori să vadă «cealaltă lume», care nu se încadrează în mișcarea legionară, organizîndu-se, chiar fără a avea o acțiune. [Inginerul] Ștefănescu ar dori să se întîlnească cu unii oameni politici pentru a-i informa. Mă derubez [sustrag] de la invitația lui de a face eu acest oficiu. Îi recomand contactul cu N. Caranfil”.

În actualul stadiu al investigării surselor conexe, de arhivă ori memorialistice inedite, se poate doar emite ipoteza că această poziție de a nu fi mijlocitor al intențiilor generalului I. Antonescu și-a avut rolul său în scoaterea lui V. Slăvescu din funcția de director general al Creditului Industrial, de care a aflat din presă exact după două săptămîni. În aceeași zi de 21 noiembrie afirma: „Mă aștept să fiu dat afară și de la catedra mea“. Actul l-a jignit și îngrijorat profund pe V. Slăvescu, deși la 26 septembrie declarase: „optez pentru catedră în dauna postului de director general la Creditul Industrial“. Dar exasperarea era provocată de dezmățul legionar la care era martor și de răfuiala ce căpăta amploare în fiecare zi. Ceva mai târziu, într-o însemnare din 7 noiembrie, preciza: „Am înțeles odată mai mult cît sînt [legionarii] de haini la suflet, răzbuunători și exclusiviști și cîtă ură au pentru toți cei care au avut un rol în țara aceasta“. Încă la 6 septembrie, într-o discuție la Academia Română, căuta să-l liniștească pe Andrei Rădulescu, care-l destăinuise că îi trebuie un mare efort spre a nu se sinucide. Cum se știe, au existat și astfel de gesturi desperate. La 4 octombrie, la Iași, profesorul Petre Andrei s-a sinucis luînd cianură de potasiu, cînd poliția legionară a venit pentru o descindere¹. Imediat, aceeași echipă s-a prezentat la profesorul Iorgu Iordan, care, după ce i s-a percheziționat casa două ore și jumătate, a fost dus de doi agenți la Direcția Generală a Siguranței din București, unde, sub stare de arest, a fost interogată opt zile (I. Iordan, *Memorii*, vol. II. București, 1977, pp. 304-305, 307). Un decret, semnat la 9 octombrie, punea „în retragere din oficiu“ pe „dl. Nicolae Iorga, profesor titular la catedra de Istorie universală la Facultatea de filosofie și litere din București și profesor titular la catedra de Istoria comerțului și industriei de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București“. Decretul enumera, în continuare, pe următorii profesori: P.P. Negulescu și C. Rădulescu-Motru (Facultatea de filosofie și litere — București), D. Pompeiu (Facultatea de științe și Școala politehnică — București), I. Simionescu (Facultatea de științe — București), C.I. Parhon (Facultatea de medicină — București), E. Racoviță (Facultatea de științe — Cluj), P. Bogdan (Facultatea de științe — Iași), N. Vasilescu-Karpen (Școala politehnică — București).

La 15 octombrie, V. Slăvescu nota: „La 9 dimineață, Comitet de Consiliu Bancar. Aflu de punerea în disponibilitate a profesorilor univ[ersitari] [Istrate] Micescu, [Mihail] Ralea, [Florian] Ștefănescu-Goangă, [Gheor-

ghe] Alexianu“. La 28 octombrie, secretarul general al Ministerului educației naționale era de părere „să se acorde concediu din oficiu d-lui prof. Iordan“, ceea ce a și aprobat, după două zile, titularul departamentului, în comunicarea făcută Facultății de litere și filosofie din Iași, indicîndu-se că termenul era „pînă la clarificarea situației d-sale în învățămînt“.

La 31 octombrie s-a semnat Decretul-lege (nr. 3 670) „pentru adaptarea învățămîntului superior la structura statului național-legionar“, prin care „Ministerul educației naționale, cultelor și artelor este autorizat să revizuiască situația tuturor membrilor corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior“, termenul încheierii operației fiind 20 decembrie. A doua zi, 1 noiembrie, V. Slăvescu reținea: „După-amiază, la Academia Română. Atmosferă încărcată. Ședință intimă. Toată lumea preocupată, îngrijorată, comentînd fapte și evenimente în șoaptă și în mici grupuri. Plec și de acolo cu inima strînsă“. La 5 noiembrie, a doua zi după reluarea cursurilor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, o măturie despre starea de spirit din cancelarie: „Conversație silită. Fiecare se ferește să-și spună gîndurile“. O mare jale, pe fundalul suitei de isterice demonstrații legionare care se succedau aproape zilnic, a produs catastrofalul cutremur de pămînt din 9/10 noiembrie 1940, care a provocat întreruperea cursurilor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale. La 19 noiembrie, rectoratul acestora a înaintat Ministerului educației naționale 42 fișe ale unor membri ai corpului didactic, printre care și a profesorului V. Slăvescu (*Magazin istoric*, nr. 10/1988, p. 40).

Ceea ce nu a aflat la 25 noiembrie 1940 autorul Notelor zilnice² a fost că în aceeași zi, „Comisia de revizuire“, instituită pe baza Decretului din 31 octombrie 1940, propunea, iar ministrul educației naționale, cultelor și artelor aproba: „Pensionarea lui Victor Slăvescu“, conform punctului de lege, motivată de faptul că a făcut parte din guvernele sub care au fost asasinăți legionarii“.

Eugen PREDA

¹ Precizăm că întreruperile de text din fragmentele pe care le vom reproduce în continuare au fost marcate prin trei puncte; notele care nu poartă altă mențiune și cuvintele între paranteze drepte ne aparțin. Ortografia a fost adusă în concordanță cu normele actuale.

² În ceea ce privește Academia Comercială, comisia a mai propus scoaterea profesorilor Andrei Rădulescu (3 decembrie), Ion Răducanu (17 decembrie) și a altora. În multe cazuri, în formulare exista indicația că s-a ținut seama de reclamațiile din 24 noiembrie și 3 decembrie ale Centrului studențesc legionar — Grupul Academia Comercială, al cărui președinte trimitea denunțuri ministerului împotriva profesorilor G. Mladenatz, Z. Ghețu, V. Stancovici, S. Stănescu, și a altora.

Miercuri, 4 septembrie. Aflu din jurnalele de dimineață că la noaptea de 3/4 septembrie au fost dezordini în Capitală, Brașov și Constanța, repede reprimată¹.

La 9 dimineața, prezidează Consiliul Fancar. Se comentează evenimentele din cursul nopții cu profundă îngrijorare...

[D]Kastis [subaltern la Creditul Industrial] îmi dă textul telegrammei de protest, dată de Maniu lui Hitler și Mussolini².

¹ Magazin istoric, nr. 4/1968. Cریزا politică din septembrie 1940 în România este amplu tratată în istoriografia noastră, vezi, deosebi, A. Simion, *Regimul politic din România în perioada sept. 1940 - ian. 1941*, Cluj-Napoca, 1976, pp. 22-47 și M. Mușat, *I. Ardeleanu, România după Marea Unire*, vol. II, partea II-a, București, 1988, pp. 1212-1338. În însemnările zilnice ale lui Carol II, la sfârșitul zilei de 3 septembrie 1940, e consemnat: „După cît se pot desluși din aceste incidente este o încercare de puci din partea Gărzii de fier, care vrea să-și realizeze dorințele prin forță. De la Palat se aud focuri de pistol — arme venite din Germania —, pocnituri caracteristice mauserului... Propunerea de a face apel la [Ion] Antonescu [ca șef al guvernului] la corp, mai ales la Urdăreanu, care este totdeauna gata de a proceda la schimbări... Înainte de a face un pas definitiv am pus pe Urdăreanu să-l întreb pe generalul Mihail [în 23 august 1940 șeful Marului Stat Major] ce părere are asupra acestei eventualități. Răspunsul lui a fost clar și anume că nu-l iubesc, dar că consideră că este un soldat și nu poate trăda. Această părere a fost ultima picătură care a făcut să iau o hotărîre. Acum, alt bucluc: persoana în chestiune trebuie găsită. Din cauza tulburărilor, el rămîne ascuns. Cu multă greutate, cu concursul lui Valer Pop, [Antonescu] a fost găsit. A avut întîl o conversație cu Urdăreanu, în care a făcut o rezerve și mai ales a spus că nu poate lua o așa răspundere dacă n-are coatele libere. I-am văzut și eu, i-am rugat să primească a forma guvernul. După oarecare discuții și-a rezervat răspunsul. I-am spus că acest răspuns este urgent căci ordinea trebuie restabilită”.

Primul preț plătit lui I. Antonescu a constatat în „acceptarea” demisiei lui E. Urdăreanu din funcția de ministru al Casei Regale, devenită publică a doua zi, dar, practic, acesta din urmă a rămas cu același rol în anturajul regelui.

² Vezi și 23 August 1944, *Documente*, vol. I, doc. 73. O notă din acest volum precizează: „Protestul a fost trimis și generalului Ion Antonescu, după venirea la putere” (p. 104).

„Către conducătorul și cancelarului imperiului, Adolf Hitler, Berlin,

În numele poporului românesc din Transilvania și în calitate mea de fost președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Consiliu ales de istorica Adunare Națională din Alba Iulia, ținută la 1 decembrie 1918, îndată după hotărîrea de unire a Ardealului și a Banatului cu România, protestez cu toată puterea sufletului meu contra sentinței arbitrare, care atribuie Ungariei o majoritate de români din Ardeal, pentru a îngloba țării lor o minoritate de maghiari.

Această sentință nesocotește principiul naționalităților și concepțiile cele mai elementare de dreptate, creînd în Europa Orientală un focar de neliniște care va fi un izvor de permanentă tulburare a păcii.

Solicit Excelenței Voastre să binevoiască a anula această sentință și îmi voi permite să vă supun în curînd un memoriu pentru motivarea acestei cereri³. Transilvania, Banatul și poporul românesc nu va accepta niciodată această hotărîre, care s-a adus fără consultarea sa.

Cu distinsă stimă,
Iuliu Maniu”.

Cînd deschid la ora 2 rađio, aflu demisia guvernului Gigurtu și însărcinarea gl. Antonescu cu formarea guvernului... Guvernul Gigurtu a durat exact două luni — 4 iulie-4 septembrie 1940.

Joi, 5 septembrie. Cînd deschid radioul la 5.45 aflu că în noaptea precedentă se petrecuseră mari și profunde schimbări.

Gl. Antonescu numit șeful statului, suspendarea Constituției, restrîngerea prerogativelor Coroanei.

Mă duc la 8 1/2, la Academia Română, unde întîlnesc pe Al. Lapedatu și gl. [Radu R.] Rosetti. Lapedatu era furios contra regelui, „care a prădat țara de 10 ani”, și nu admite numai restrîngerea prerogativelor regale, ci pur și simplu abdicarea. Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, vizitați de gl. Antonescu, nu înțeleg

să mai intre într-un guvern sub regele Carol II; gl. Antonescu a dat asigurări lui Fabricius și lui Ghigi că va îndeplini loial hotărîrea de la Viena. Curentul antiregal, în special în Ardeal, este enorm: să plece, să plece, aceasta este lozina.

Gl. Rosetti, care numai prieten al regelui nu este, crede că nu este bine să se forțeze la abdicare. Dorește reușita lui Antonescu, numai să nu se dedea la acte de răzbușare. Ar fi scris d-nei Antonescu o scrisoare în acest sens...

După-masă, vine la mine N. Malaxa. Se plînge de nerecunoștința oamenilor pentru rege; nu mai este nimeni la casa lui. Mă întrebă dacă eventual aș primi Consiliul de administrare. Refuz categoric...

La telefon, mulțumesc lui Macnab, pentru frumoasa scrisoare ce mi-a făcut, în legătură cu dureroasele evenimente ce străbăteam. Vine mîine la mine.

La 8 1/2, mă duc, pentru prima oară, după o pauză de aproape un an, la Clubul Marii Finanțe. Nu mi-a plăcut lumea de acolo. În timpul mesei, gl. [Ștefan] Cățoiu [1881-1949, inspector general al genului, în 1937], dir. gl. al P.T.T. [de la 1 octombrie 1938] ne comunică că se trage cu armele și mitralierele pe Calea Victoriei, în fața Palatului regal, la Poșta etc. Desul de profundă impresie. Ar fi manifestări legionare, care cer cu orice chip abdicarea regelui.

Plecăm la 10 1/2 acasă, fiecare sub povara gîndurilor ce ne stăpînesc. Nu îmi pot găsi liniștea. Caut să citesc. Gîndurile îmi fug în toate părțile. Adorm cu greu și am un somn agitat.

Vineri, 6 septembrie. Mă scol de la 5 1/2, cu o teribilă migrenă. La radioul de 6.30 nimic deosebit.

La 8 dimineața, cînd mă pregăteam să plec la birou, îmi telefonază Al. Grigoriu [director general al U.G.I.R., prieten]:

Regele a abdicat acum, de dimineață, în favoarea voievodului Mihai.

Rămîn trăsniți. În 48 de ore o astfel de fundamentală răsturnare de situație.

³ Pentru memoriul datat 28 decembrie 1940, vezi 23 August 1944, *Documente*, vol. I, doc. 140.

Mă duc la birou, unde dir. Lipăneanu îmi confirmă știrea.

La Consiliul Bancar, la ora 9, aflu că s-a anunțat la radio ca toată lumea să stea cu aparatele deschise, căci se va face o comunicare foarte importantă.

Prin peretele vecin, din sala de Consiliu Bancar, aud textul abdicării Regelui Carol II¹...

Îmi adun gândurile și caut să despic ce ne poate rezerva ziua de mine. Informații, zvonuri, patimi, răutate, cruzime, din toate părțile...

La 4 1/2 la Academie, mică consfățuire de comentariu a evenimentelor.

Cînd l-am văzut pe Andrei Rădulescu m-am speriat. Era cu figura descompusă: „M-au pus la pensie, m-au desărcinat [din funcția de prim-președinte al Înaltei Curți de Casație, fiind înlocuit cu Dimitrie G. Lupu, 1882-1945]. Nu știu nimic, de ce, și cum. Eram la țară. Cînd, m-am întors, am aflat această veste”.

Apoi, într-un colț, adresîndu-se către mine mă imploră să-l ajut, să se apere, că nu se știe vinovat cu nimic. „Mi se atribuie că aș fi autorul Constituției [din 20 februarie 1938] sau poate conferințele de la radio, pentru Constituție. Dacă nu m-aș stăpîni, mi-aș trage un glonte în cap”.

Caut să-l liniștesc. Era descompus...

La 6, vine la mine col. Macnab, al. mil. englez. Socotește debarcarea regelui ca o acțiune germană.

În noiembrie, pleacă „să împuște italienii sau germanii”, simte de datoria sa să-și facă acest gest de soldat.

Mă roagă să-i dau o fotografie de a mea, în amintirea colaborării noastre.

Pînă la 7 1/2 nu se formase guvernul.

¹În text, cuvîntul *abdicare* nu figura, ci *trec* „flului meu... grelele sarcini ale domniei”. Carol însemna la 5 septembrie: „Am scris o proclamație prin care trec persoana lui Mihaiță, cerînd țării să-l dea sprîjinul spre a trece acest hop. N-am făcut decît o delegație, fără a abdică în mod formal. Această formulă a fost indicată de Ernest Urdăreanu. El, cu drept cuvînt, s-a opus la vorba abdicare”. Recurgea la acest „chitibuș avocătesc” s-a făcut și în ideea folosirii lui în cazul unei restaurații.

Regele Carol ar pleca astăzi seară spre Elveția.

Sîmbătă, 7 septembrie. La birou. Nu vine nimeni. Ni se anunță să stăm cu radio deschis pentru comunicări. Așteptăm zadarnic. Nu se comunică nimic.

Vine Georgel Gheorghiu pentru operațiuni financiare curente. Este înmărmurit de plecarea regelui. Fiind intim colaborator al lui Malaxa, se teme, desigur, pentru pielea lui.

Rămîne vechiul guvern, ca interimar-gestionar² pînă se evacuează [partea de nord din]

²Primele numiri, începînd cu 8 septembrie, I. Antonescu le-a făcut din rîndul unor foști colaboratori care li erau bine cunoscuți: generalul de divizie C. Pantazi (subsecretar de stat la Ministerul apărării naționale) și lt. col. Al. Rîșoanu (subsecretar de stat la Ministerul de interne). Au mai fost numiți general Gh. Dobre (subsecretar de stat la Ministerul înestrării armatei) și comandor-aviator Gh. Jienescu (subsecretar de stat la Ministerul aerului și marinei). La 8 septembrie a fost înființat și Serviciul Special de Informații (S.S.I.), direct subordonat lui I. Antonescu. Un alt decret al lui I. Antonescu, semnat la 9 septembrie, decidea scoaterea din cadrele armatei a zece generali și a unui amiral, printre care: C. Ilasievici, Gh. Argeșeanu, F. Tenescu, I. Ilcuș, Gh. Mihail. Printr-un decret-lege dat la 1 septembrie și publicat în *Monitorul oficial* din 6 septembrie 1944 au fost reîntrați în drepturi începînd cu data trecerii lor în retragere (9 septembrie 1940) generali: C. Ilasievici, Gh. Argeșeanu, F. Tenescu, I. Ilcuș, Gh. Mihail, C. Corniciu, I. Bengliu, G. Liteanu, V. Dombrowschi, C. Atanasescu, contraamiral P. Bărbuneanu; printr-un alt decret-lege, din aceeași dată, s-a anulat primirea demisiei din cadrele active ale armatei (30 noiembrie 1940) a medicului general de brigadă N. Marinescu.

Transilvania [începută la 5 și urmînd a fi încheiată la 13 septembrie], și abia săptămîna viitoare se va face noul guvern³.

Duminică, 8 septembrie. Aflu la radio, la 6.45 [la Cotești, unde sosise în seara precedentă], decretul pentru cercetarea averii foștilor miniștri⁴. Mă simt profund jignit să fiu măcar bănuît în cinstea mea. Este răsplata de a fi servit țara cu cinste și demnitate. Mă voi supune legii, cu adîncă amărăciune... La 1 1/2 plec din Focșani spre București. Ajuns la 6 acasă. La 7, primesc vizita gl. Paul Teodorescu, care îmi confirmă că a fost ținut două zile acasă sub paza a 6 jandarmi și un plutonier. Ca protestare și-a dat demisia din armată.

Îmi povestesc cum a abdicat regele. Joi noaptea, la ora 4 a fost chemat la Palatul

³La 7 septembrie 1940 a fost semnat Tratatul de la Craiova „prin care partea de sud a Dobrogei (Cadrilaterul), formată din județele Durostor și Caliacra revin Bulgariei” (*Dictionar cronologic...*, p. 238). Conform datelor oficiale, la 1 ianuarie 1941, cifra populației României, după pierderile teritoriale suferite era de 13 311 968 (M. Musat, I. Ardeleanu, *Op. cit.*, p. 1 311).

⁴Decretul-lege a fost difuzat concomitent cu publicarea în *Monitorul oficial*. Prevederile privind controlul averilor foștilor demnitari ai statului au fost completate a doua zi cu precizarea, cuprinsă într-un alt decret-lege, că toți cei care au ocupat funcția de prim-ministru, ministru secretar de stat, subsecretar de stat, secretar general, în ultimii zece ani, sînt obligați să facă o declarație a averilor.

La îngrijorările și stările de încordare prin care trecea țara, s-au adăugat și suferințele provocate de cutremurul din 9/10 noiembrie 1940

regal de rege. Așteptau în camera de aghiotanți — A.C. Cuza, Manolescu, gl. Mihail, gl. Baliff. Acesta din urmă spune că se cere regelui abdicarea de către gl. Antonescu sub motiv că se produc mari dezordini pe care nu le poate îneca în sine, iar armata refuză să ia apărarea regelui. Teodorescu și Mihail contestă acest lucru și declară că armata a primit ordin [de la rege] să nu tragă în multime, chiar dacă se va trage în ea [de către legionari]. Manolescu, întrebându-l de Teodorescu, ce crede asupra abdicării regelui, ar fi dat un răspuns evaziv: situație gravă etc. A.C. Cuza spune că el nu știe ce să spună, că el nu are nici o putere etc. Între timp, Teodorescu este chemat de rege, pe care l-a găsit la birou, destul de calm, cu ochii roșii de plins, cu figura trasă. I-a spus că l-a chemat ca să-l întrebe ce părere are, dacă trebuie să abdice, căci armata l-a părăsit. Teodorescu ar fi răspuns că nu este adevărat că armata l-a părăsit, că nu este cazul de abdicare, dar că armata a primit ordin să nu tragă chiar dacă va fi atacată. La părerea lui Teodorescu că nu este cazul de abdicare, să rămână că armata îl va apăra, regele l-a apucat de mincă, cu o crispă nervoasă, pe care nu o poate uita, și i-a spus: „Îți mulțumesc, ești un cavalier”. Apoi s-au despărțit. Impresia lui Teodorescu era că decizia de abdicare era deja luată, după impresia sa. Între timp, sosise scrisoarea dl. gl. Antonescu [prin care cerea abdicarea]. Gl. Teodorescu vorbește în termeni aspri de gl. Antonescu, care nu va putea domina situația și urmare va fi ocupația germană. Gl. Teodorescu era calm, dar adînc mișcat.

Vineri, 13 septembrie... După-amiază la ora 4 la Academia Română, unde colegii adunați în ședință intimă comentează evenimentele...

Fac, pe la 5, o plimbare la Băneasa, cu gl. Rosetti, comentînd evenimente. Foarte pentru gl. Antonescu, după cum a fost un dușman ireconciliabil al regelui Carol II.

Luni, 16 septembrie. Noul

guvern este viu comentat¹. Îngrijorarea pentru ziua de mîine. Prezența unor oameni cunoscuți la departamentele economice liniștește².

Cred că partidele politice au pierdut definitiv partida, prin mentalitatea lor învechită...

După-amiază, mă duc la Andrei Rădulescu, pe care l-am găsit abătut și descurajat; spune că nu i se poate aduce nici o imputare și că i-a venit

¹ Anunțat la 15 septembrie, guvernul cuprindea, după calculul făcut de dr. Gh. Zaharia, nouă legionari, un fost național-creștin, un fost conservator junimist, un membru al P.N.T. (secretar general la Justiție) (*File din istoria militară...*, vol. 8, p. 178). H. Sima era vicepreședinte al guvernului și tot legionari erau titulari la Ministerul de Interne (Al. Rîșoanu, rălmăna însă subsecretar de stat pentru poliție și siguranță, răspundînd și de Inspectoratul General al Jandarmeriei și de Prefectura Poliției Capitale); externe; lucrări publice și comunicații; educație națională, culte și arte; muncă, sănătate și ocrotiri sociale. Tot legionarii ocupau funcții de subsecretari de stat la ministerele economiei naționale și finanțelor, la presă și propagandă. Președinte al Consiliului de administrație al Societății de radiodifuziune a fost numit Nichifor Crainic. Un decret regal din 16 septembrie, contrasemnăt și de I. Antonescu, în calitate de conducător al statului, anula trecerea în rezervă, prin demisie (din 19 iunie 1940), a generalului de divizie I. Antonescu și îl înălța la gradul de general de corp de armată, cu vechimea de 1 iunie 1940. El cumula și funcția de ministru al apărării naționale.

² Corespondența revistei *Newsweek* la București, în perioada respectivă, avea să scrie ulterior: „Singurul supraviețuitor al cabinetului Gigurtu a fost [Gh.] Leon, ministrul economiei, o concesie pentru doctorul Neubacher, care a făcut clar că nu poate suporta să explice încă o dată teoria economică germană”. Subsecretar de stat pentru mine și petrol a fost numit Victor Dimitricu (fost secretar general al Ministerului economiei naționale, răspundător pentru aceleași domenii). Titular la Ministerul de finanțe a devenit George Cretzeanu. După proptiele afirmații ale lui Dinu Brătianu acesta recomandase directorului Băncii Românești să intre în guvern și a „îngăduit ca dl. Gheorghe Brătianu să ia conducerea Ministerului afacerilor străine” (apud A. Simion, *Op. cit.*, p. 37). Motivul pentru care M. Sturdza, legionar, a venit ministru de externe, conform datelor reținute de V. Slăvescu, ar fi: „Simbătă, 21 septembrie 1940. Dan Brătianu se prezintă din concentrare, la serviciu [la Creditul Industrial]. Îmi spune că Georges Brătianu n-a primit să intre în guvern, căci i s-au pus următoarele condiții: să numească pe Lucă Sturdza ca ministru fără la Berlin, ca numirile în diplomație să se facă de către dl. gl. Antonescu. El ar fi cerut mînd liberă în conducerea politicii externe”.

o mare năpastă. Grijă la starea materială. Grijă că îi ia catedra. Un om moralmente distrus.

Aflu că astăzi de dimineață Mitiță C-tinescu a demisionat [de fapt, scos din funcția de guvernator al B.N.R.], fiind înlocuit cu Al. Ottulescu [în vîrstă de 59 ani, avocat, fost consilier juridic al ministerelor finanțelor și de externe, al Băncii Comerciale Române și a numeroase societăți], care a și luat postul în primire...

Miercuri, 20 noiembrie... Vine Gigurtu, care îmi povestește multe din ultimele evenimente la care a asistat, fie ca actor, fie ca spectator.

Ca prim-ministru, nu era informat de adevărata situație din însuși ordinul regelui. [Nicolae] Nicky Ștefănescu [director general al Siguranței cînd Gigurtu era prim-ministru] i-a spus acest lucru. Moruzov avea legături cu Sima și cu Germania și Italia³.

(Continuare în p. 32)

³ Luni, 2 septembrie 1940, Carol II își însemnase: „S-au făcut schimbări la poliție, unde s-a constatat că Moruzov [directorul Serviciului Secret de Informații] și Niki Ștefănescu susțineau pe legionari, și în special pe Horia Sima. Au fost ambii retrimisi la M.St.M.”. Unii cercetători semnalează că între 3 și 5 septembrie, M. Moruzov, trimis de rege, s-a aflat la Veneția, unde a avut convorbiri cu șeful Abwehrului, amiralul W. Canaris, de la care a căutat să afle cîte de „implicați sînt germanii” în pregătirea de către H. Sima a unei lovituri de stat, despre care Secția II-a la Mareșul Stat Major raportase la 1 septembrie (C. Neagu, D. Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. 3, pp. 176-177). Un vast studiu relevă că „lipsa lui Moruzov din țară, schimbarea lui Niki Ștefănescu și a generalului [Ion] Bengliu [comandantul Jandarmeriei, înlocuit la sfîrșitul lunii august] au dezorganizat serviciile de informații și contrainformații” și opiniază că schimbările au fost făcute, „se pare, la insistențele lui E. Urdăreanu” (M. Musat, *I. Aradescu, Op. cit.*, pp. 134-213). Oricum, revenit la 5 septembrie la București, M. Moruzov a fost arestat la aeroport din ordinul lui Antonescu. În aceeași zi, un comunicat al Ministerului apărării naționale făcea public: „Din ordinul domnului președinte al Consiliului de Miniștri, dl. Mihail Moruzov, șeful Serviciului secret al armatei, și dl. Nicolae Ștefănescu, director la Serviciul secret al armatei sînt destituiți din funcțiunile ce ocupă pe data de 5 septembrie 1940”. Ambii împreună cu generalul I. Bengliu s-au nămurat în noaptea de 26/27 noiembrie, la închisoarea Jilava.

„Nici o picătură

de forță morală

nu se pierde în zadar”

CONSTANTIN
STERE

Mihai Ralea semna în 1937 această apreciere impresionantă despre C. Stere: „În toată istoria contemporană a României, puține personalități (poate Kogălniceanu, Hasdeu, Maloescu și Iorga) pot prezenta o bogăție sufletească mai mare... Timp de treizeci de ani, toate partidele au trăit din programul său“. Și adăuga: „A avut cea mai legendară existență — ea singură o operă de tălmăcit și comentat — din istoria intelectualității noastre“.

Născut în mai 1865 în comuna Cerăpău (Soroca), ca un copil nedorit de mama sa, C. Stere a intrat, pe la 14-17 ani, în mișcarea narodnică¹, suferind o osindă de aproape un deceniu de exil siberian. În 1892 se stabilește în România; în 1897 absolvă Facultatea de drept din Iași; în acest timp se remarcă în publicațiile democratice și socialiste, ca și în cercurile militanților P.S.D.M.R., iar în 1899 devine membru al Partidului Național-Liberal. În 1901 e profesor de drept constituțional și administrativ (titularizat în 1903) și se impune ca unul dintre principalii luptători, din stînga liberală, pentru reformarea structurilor românești în sens modern (reforma agrară și votul universal). Este fondatorul, împreună cu Garabet Ibrăileanu, în 1906, al revistei Viața românească, devenită repede cea mai importantă publicație literar-culturală pînă tirziu spre 1940, creînd, între 1906-1916, doctrina numită a poporanismului². În anii neutralității a fost, din rațiuni politice, personal justificate, împotriva alianței României cu puterile Antantel. Rămînînd în Bucureștiul ocupat, în timpul războiului a editat, din septembrie 1917, ziarul Lumina. Aceste erori ale orientărilor sale în politica externă au fost folosite, abili, de adversarii săi puternici, pentru a-l elimina din spiritul public. A fost acesta un pretext pentru a anihila o personalitate radical-democratică extraordinară (deci incomodă) care, după război, elaborase programul Partidului Țărănesc și, apoi, doctrina Partidului Național-Țărănesc. În 1930, C. Stere e silit să părăsească P.N.Ț. al cărui membru era din 1926, făcînd parte din conducerea partidului. Se va consacra publicisticii și elaborării, într-un ritm contracronometru, a impunătorului roman, în opt volume, în preajma revoluției (1931-1936), rămas neîncheiat. La 26 iunie 1936 moartea a pus capăt zbuciumului existențial al luptătorului.

Începînd cu acest număr, publicăm în avanspremieră cîteva fragmente din cartea semnată de Z. Ornea și aflată în pregătire la Editura „Cartea Românească“. Precizăm că titlurile, ca și notele de subsol, aparțin redacției Magazin istoric.

¹ Mișcare social-politică în Rusia celei de a doua jumătăți a secolului trecut, care nega rolul hotărîtor al clasei muncitoare în lupta revoluționară, socotind țărînimea și intelectualitatea ca forțe sociale capabile să răstoarne țarismul și să instaurze socialismul prin dezvoltarea obștilor țărănești; ca linie tactică preconiza teroarea personală.

² Curent social-politic de orientare democratică, cu implicații literare, exprîmînd aspirațiile micii burghezii orășenești și rurale, ostilă atît proprietății moșieresti, cît și celei capitaliste. Poporanismul considera că principalele forțe motrice ale țării ar fi fost burghezia sătescă și intelectualitatea democratică, iar orînduirea politică viitoare aceea a democrației rurale, bazată pe obștea sătescă.

În țara mea, între frați

Despre condițiile și momentele stabilirii lui Stere la Iași au circulat și mai circulă cele mai năstrușnice legende. S-a spus că a evadat din Siberia și a fugit în România. Această versiune o acredita Savin Bratu în 1959. „Acesta [Stere] fugise din Siberia, unde fusese deportat, pentru activitatea narodnică și trecuse clandestin Prutul, în România, înțeles dinainte cu socialiștii ieșeni și cu grupul refugiaților ruși de aici”. Nu evadase din Siberia (de altfel, ar fi putut, de ar fi evadat, să traverseze toată Rusia pentru a trece, clandestin, granița tocmai pe la Prut?). și, vom vedea, nici nu a venit ilegal în România. Dar Savin Bratu nu a inventat ipoteza sa. Într-un fel o acreditase, mai aproape însă de adevăr, cu aproape patru decenii mai înainte, G. Ibrăileanu. Într-un interviu acordat lui T. Teodorescu-Braniste, în 1932, criticul ieșean, bun prieten, cum se știe, cu Stere, declarase: „Stere sosise din Rusia. Fusese eliberat din Siberia, dar cu îndatorirea de a rămâne pe teritoriul rus. El evadase. Vine la Iași”. Din versiunea lui Ibrăileanu, mai puțin excentrică, reiese, așadar, că Stere a fugit, fără acte în regulă, din Chișinău (sau Cerăpcău) spre Iași. Cunoaștem și o versiune de familie a acestui episod. Are un caracter oarecum intermediar, dar face parte din arhiva sentimentală (necrisă) a familiei. Ne-a relatat-o, la 1 iulie 1983, doamna Leonie Stere, nora scriitorului. Potrivit acestei versiuni, Stere, odată revenit acasă din Siberia, ar fi reîntreat în activitatea revoluționară. Ohrana¹, la curent cu ceea ce făcea fostul deportat, ar fi emis un ordin de arestare împotriva lui Stere și a soției sale. Autoritatea polițienească din Chișinău a divulgat secretul unei rude a familiei Stere. Datorită unei mari sume de bani (în aur), s-a obținut o aminare cu o zi a arestării. Tatăl lui Stere

a fost convins să-și ajute fiul să fugă în România. Tinerii soți Stere, împreună cu fiul lor Roman (nou născutul Gheorghe a fost lăsat la Chișinău, ca odinioară Roman), înzestrați cu o mare sumă de bani, au trecut, noaptea, în două căruțe (aveau multe bagaje) granița, mituindu-i și pe grăniceri. E probabil că și această versiune e fantezistă. Versiunea oficială, acreditată public de Stere, e că a venit în România cu pașaport legal eliberat de guvernatorul Basarabiei². În 1894, devenit (se putea altfel?) ținta unor atacuri violente, în presă, din partea unei gazete adverse, a dat o dezmințire publică tuturor acuzațiilor ce i se aduceau. Rudolf Suțu, figură pitorească a ziaristilor ieșeni de odinioară, a relatat despre aceasta într-o carte apărută în 1923 și constituită, în mare parte, din articolele și însemnările sale publicate în presa vremii. Acolo, Suțu menționează: „D.C. Stere, printr-o scrisoare adresată ziarelor, afirmă că nu e refugiat din Basarabia, ci a venit în România cu un pașaport legal, eliberat de guvernatorul Basarabiei în 15 noiembrie 1892, mai afirmă că se numește Constantin Stere nu Sărcăleanu (un pseudonim sub care ar fi scris în *Evenimentul literar*). D.C. Stere a mai declarat că e „supus rus”, deși de origină română din Basarabia. Pe atunci supusul străin C. Stere era student”. (Rudolf Suțu s-a folosit, în această știre, de o notiță și o scrisoare a lui Stere, inserată în gazeta locală *Evenimentul* din 12 mai 1894; Stere ar fi produs, cu acest prilej, documentul pașaportului, cu numărul 2 097, la data menționată mai sus și semnat de un Constantinov, guvernatorul Basarabiei). Să

¹ Teritoriul dintre Prut și Nistru desprins din Moldova și încorporat Imperiului țarist în 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 (*Magazin istoric*, nr. 2/1976: *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, pp. 196-197).

adăugăm și cele relateate, despre asta, de M. Sevastos: „După nouă ani de deportare în Siberia, pe cale administrativă, lui Stere i s-a ridicat domiciliul obligator, i s-a dat pașaport și el a trecut granița cu trenul la Ungheni, avînd emoții pînă în ultimul moment la frontieră din pricina temerii de a nu fi dat jos din tren de către ohranicii și jandarmii țariști. Nu i-a venit suflétel la loc decît atunci cînd roțile vagonului său începură să huruie pe tăbliile de fier ale podului de peste Prut, cum ne-a povestit în redacție însuși Stere...”

Din toate aceste versiuni care se contrazic, să încercăm — sub beneficiu de inventar al fațalei relativității — reconstituirea adevărului. E probabil că Stere a sosit în România cu legiuitul pașaport, și nu clandestin. (Aceasta e versiunea acreditată, de altfel, și în roman³). Dar, deși avea pașaport legal, continua să-i fie teamă că oricînd, pînă nu ajunge la Ungheni, un emisar al Ohranei putea să-l oprească, întorcîndu-l de unde pornise. De aici tremurul interior de-a lungul drumului pînă a ajuns la punctul românesc de graniță. De nu ar fi venit în România cu pașaport în regulă și de ar fi existat un mandat de arestare emis împotriva lui, eludat prin fuga peste graniță, lui Stere i-ar fi fost teamă să revină vreo dată, cum s-a întîmplat în 1905-1906, în Rusia, cu toate că, acum, era cetățean român. Cu Ohrana — știau toți cei ce veniseră „în contact” cu ea — nu era de glumit. Oricînd putea invoca un ordin de arestare mai vechi. Încît, repetăm, faptul că Stere a plecat totuși în Rusia în 1906 e o dovadă credibilă a stabilirii sale legale în România. Stere spunea deci adevărul, în 1894, cînd declara că a venit în România în condiții de perfectă legalitate, cu pașaport. Apoi, în 1895, cînd a obținut

² Este vorba de romanul lui C. Stere intitulat *În preajma revoluției*.

¹ Poliția secretă țaristă.

cetățenia română, a depus și un act, legal, eliberat de guvernământul Basarabiei, care certifica renunțarea la cetățenia rusă. De nu ar fi venit în țară cu pașaport în regulă, nu putea obține actul de renunțare eliberat la Chișinău.

Nevenind în țară pe nepusă masă, repede și pe ascuns, Stere se va fi îngrijit din vreme de pregătirea condițiilor deplasării și stabilirii în România. E probabil că a luat informații de la cei în cunoștință de cauză. E posibil că, prin mai vechile sale cunoștințe, a intrat în corespondență secretă cu refugiații basarabeni în România și chiar cu socialiștii de aici. În roman se face referire la un schimb de epistole cu Ioan Nădejde. Se poate admite, cred, fără a greși, că decizia de a se stabili la Iași și nu, de pildă, la București se datorește asigurărilor primite că aici, în capitala Moldovei, va avea toate condițiile prielnice de studiu și de locuit. Apoi, el, ca moldovean ce era și se voia, era mai aproape de locurile natale, putând primi și transmite, mai lesne, știri. Aceste preparative isprăvite, în a doua jumătate a lui noiembrie 1892 a ajuns la Iași, împreună cu soția și fiul său Roman. Nu venea aici, asemenea altor refugiați, sărac și „cu cât era pe el”. Dispunea de mijloace bune de trai. Doamna Leonie Stere, în relatarea la care ne-am mai referit, precizase că în familie se știa că Stere trecuse granița cu o sumă de bani care era atât de substanțială încât abia ar fi încăput într-o mare față de pernă, umplută literalmente cu galbeni. Putea deci trăi la Iași nu ca un nevoiaș, ci ca un om cuprins. Mihai Carp, cumnatul lui Ibrăileanu și bun prieten cu Stere încă din primul an de studenție, știa că atunci „când a venit de s-a stabilit la Iași, Stere aducea o moștenire destul de frumoasă ca să-și poată cumpăra un imobil și să ducă un trai abundent”.

Abia stabilit la Iași, Constantin Stere a legat durabile prietenii. În imagini, câțiva dintre apropiații săi (de sus în jos): Ioan Nădejde, Sofia Nădejde și Garabet Ibrăileanu

De fapt (să corectăm, parțial, amintirile lui M. Carp), casele din străzile Română și Sărărie le-a cumpărat mult mai târziu, la început locuind în case închiriate (întîi pe strada

Săulescu, apoi în strada Română). Dar mijloace financiare, îndestulătoare, avea. Ca de obicei, tatăl său nu se zgircise, oferindu-i o sumă apreciabilă la plecare spre Iași. Ba, chiar, pe lângă banii pe care i-a acordat tatăl său în noiembrie 1892, Stere a primit regulat, lunar sau trimestrial, sume de bani venite legal cu poșta, de la Cerăpcău. Așa a declarat el în presă în 1894 și în 1908 și e puțin probabil să nu fi spus adevărul, lesne verificabil de puternicii și agresivii săi dușmani, care îl acuzau, fals, că deși cu venituri foarte modeste, ar trăi ca un salarizat sau nabab. Așadar, revoluționarul a fost deportat în Siberia, a trăit acolo, ca și în primii ani, cam un deceniu și mai bine, la Iași — unde tot răzvrătit era considerat — în condiții care erau cu totul depărtate de cele ale unui proletar intelectual. Lupta, deci, și pentru ridicarea condiției de viață a celor mulți și umiliți, ducînd însă acasă un trai comod și îmbelșugat, asiguratu nu din munca lui, ci din drepturile de moștenire trimise, de la Cerăpcău, de marele moșier (de fapt un latifundiar) care era tatăl său. Dar se obișnuise — de mult — cu această aparentă antinomie. Nu trăise la fel, din aceleași stipendii, la Chișinău, în perioada insurgenței elevilor cerchiști¹, și, apoi, în tot timpul deportării siberiene? De ce ar fi renunțat la această condiție acum, cînd își reluase studiile universitare și se comporta, în continuare, ca un militant pentru drepturile celor de jos și exploatați? El era — o credea dintotdeauna și a spus-o deschis în 1930 — un cugetător, un intelectual care lupta, din convingere, împotriva clasei din care provenea. Iar exemplele pe care le avea oricînd la îndemînă pentru a fi invocate îi linișteau conștiința, legitimîndu-i traiul asigurat din sursele amintite. Avea întru totul dreptate.

¹ Membrii cercului narodnic din care făcea parte și C. Stere.

Decizia lui Stere de a se stabili în România și, dintre orașele țării, la Iași, a fost o opțiune la care s-a gândit mult. Toate argumentele — și cu deosebire cel numit conștiință națională — pledau pentru această decizie. Nu a fost deci o întimplare, cum s-a crezut, poposirea în capitala Moldovei. Mai tirziu, când norii s-au adunat împotriva lui Stere și „cazul Stere” devenise o problemă de mare interes care nu-l privea numai pe împăratul, destui partizani ai urgistului i-au reproșat decizia din noiembrie 1892.

Cu stipendiile promise de părintele său putea foarte bine să plece în Occident, pentru a-și face studiile, apoi doctoratul, oriunde în Franța, Germania sau Anglia. Sint convins, că de ar fi procedat astfel, ar fi făcut o frumoasă carieră științifică internațională în sociologie, economie, drept sau politologie. Avea pentru aceasta toate condițiile, cu extraordinara sa înzestrare intelectuală și cultura ieșită din comun. Faptul că era prea bătrîn pentru studenție nu e un argument de luat în seamă, pe care — sint încredințat — nici Stere nu l-a considerat cu seriozitate. La urma urmei, în România nu și-a început studiile universitare la aceeași vîrstă ? Ceea ce a făcut aici putea face, tot atît de bine, și aiurea. Dar stabilirea în Occident, pentru o carieră științifică, însemna renunțarea la militantism politic. Ceea ce Stere, dăruit luptei pentru cauza sa, nu putea admite. Mai putea să se stabilească în Occident, eventual să și studieze, continuîndu-și militantismul alături de revoluționarii refugiați ruși. Se întîmplă că nici această alternativă nu i se părea valabilă pentru că se depărtase total de idealurile pentru care militau foștii săi colegi și tovarăși. Așadar, nu avea — de fapt — alternative. Singura care corespundea credoului său ideologic și politic era stabilirea la Iași. Pentru că, de fapt, Stere nu renunțase deloc la militantism. Era — prin

educație, convingere și temperament — un luptător în toate ale sale alcătuirii profunde și nu putea, chiar de ar fi voit, să renunțe.

Deocamdată, urmîndu-și destinul, descinsese la Iași. Nu cunoștea pe nimeni aici. Dar nu era deloc debusolat. Pentru că — ciudățenie a sorții lui sau adaptare interesată ? — s-a adresat de îndată cercului de socialiști ieșeni. Cum spuneam, corespundase, probabil, mai dinainte cu Ioan Nădejde, înct sosirea lui era chiar așteptată cu curiozitate și mare speranță. Se știe că mișcarea socialistă românească avea la Iași al doilea ei centru foarte important, ba o vreme, prin 1881-1885, ocupase, ca însemnătate, locul întii. Aici editase Nădejde *Contemporanul*, din 1881 pînă în 1891, concomitent *Revista socială* și în jurul acestor publicații (mai ales *Contemporanul*) se formase un puternic nucleu de militanți socialiști. Am evocat, într-o carte din 1977 (*Currentul cultural de la „Contemporanul”*) această extraordinară atmosferă de confrerie a socialiștilor ieșeni care avea drept centru iradiant pe „hahamul” său, „Sînxul din Sărărie”, cum era numit Ioan Nădejde. Și mai toți entuziaștii care frecventau clubul socialist sau casa din Sărărie erau tineri intelectuali, de o puritate cristalină, care se dăruiseră, fără preget, idealului socialist. Unii, cei mai mulți, erau încă elevi, alții studenți și unii, puțini, absolvenți în căutare de catedre sau alte slujbe. Aici activau Ibrăileanu, Ionescu Raicu-Rion, Gheorghe Kernbach (Gheorghe din Moldova), Izabela Andrei (Sadoveanu), cei trei Botez (Gheorghe, Ion și Constantin), Spiridon Popescu, Panait Zosin, Mihai Pastia, Mihai Carp, A. Steuerman, George Vasiliu, Emil D. Fagure, Lascăr Veniamin, Eugen Herovanu, Nicolae Chinezu, Artur Gorovei, Marta Trancu (viitoarea soție a lui Fr. Rainer), Nicolae Lupu, C. Chirică, D. D. Pătrășcanu, N. Savin, plus cei trei Nădejde (Ioan, Gheorghe, Sofia), poetul N. Beldiceanu și încă

mulți alții. Stere nimerise așadar, într-un mediu cunoscut, într-o ambianță intelectuală familiară. Și era considerat, de toți, drept un martir al idealurilor pe care și ei le împărtășeau. Dr. N. Lupu își amintea, peste ani, de acest efectiv mare eveniment pentru cercul tinerilor socialiști: „Eram în clasa a șasea de liceu, prin 1893. Vestea venirii lui la Iași se răspîndise și între noi, elevii de atunci. Sosirea, lui, persoana lui erau înconjurate de nimb și de legendă, chiar de la început. Într-o dimineață mohorîtă de toamnă, mergînd doi cîte doi în lung șirag de la internatul nostru de atunci la liceu, ne-am întîlnit cu un om nou pe ulițe, în dreptul spitalului Sf. Spiridon, pe strada de sus. Scurt, spătos, cu o barbă mare, castanie, ce-i acoperea tot pieptul, cu o pălărie neagră, rotundă, cu boruri mici, cu un demi-palton bleu-marin, cufundat în gînduri și cu privirea departe, îl întîlneam de atunci în fiecare zi. — Aista-i Stere, măi, — ne șopteam noi între noi fără să știm mare lucru despre el, decît că e moldovean din Basarabia și că a fost nouă ani în Siberia pentru ideile lui nihiliste”.

Stere a fost mult impresionat de această primire ne călduroasă, ci efectiv entuziasmativă de care a avut parte la Iași. A ținut, în 1897, să mărturisească public recunoștința pentru buna, cordial-frățească primire de care a avut parte la venirea sa în țară, la Iași. Mărturisirea a exprimat-o în prefața tezei sale de licență și merită, sincer emoționată cum este — în ciuda vultelor și a zorzoanelor stilistice —, să fie reprodușă: „Am intrat în țară ca un naufragiat care, după ce și-a încercat puterile într-o luptă îndrăzneată și înegală cu furunile groaznice ale oceanului zbuciumat al vieții, învins, părăsindu-și barca zdrobită, vine înot la un țărm necunoscut și, rupt de oboseală și de răni sufletești, caută un adăpost la odihnă, fără nădejde că va mai putea lua o dată parte activă în luptele

vieței și să mai fie de un folos fraților săi de suferinți și lupte. Deși român de origine și cu multe legături de înrudire prin toată țara, n-am cunoscut-o deloc, n-am fost niciodată în ea; și după atâtea lovături crude ale soartei și defiluzii mă temeam că voi fi primit cu răceală și neîncredere. Dar la cei dintâi pași făcuți pe pământul românesc, după primirea călduroasă și frățască pe care mi-au făcut-o cu toții, m-am convins că m-am înșelat; după îmbrățișarea de frate, dată mie de unul dintre viitorii mei profesori — cel dintâi cu care am avut ocazia să fac cunoștință — am simțit cu toată firea mea că *sunt în țara mea, între frați*. Nu-i voi numi aci pe toți aceia cari au întins mina lor de simpatie unui pribeg. Nu-i poate măguli tipărirea numelui lor într-o prefață la o teză de licență. Dar să știe cu toții că în inima mea recunoscătoare sunt adinc întipărite imaginile lor. Și nu voi dezminți această încredere și simpatie”.

S-a înscris de îndată la Universitate, devenind student al Facultății de drept. Sigur că începuseră, de aproape două luni, cursurile. Dar, cum fusese prevenit, aceasta nu constituia o problemă de neînvins. În *Anuarul Universității din Iași*, în tabloul studenților în anul 1892/93, l-am găsit pe „Const. Stere” menționat ca student în anul I al Facultății de drept în dreptul nr. 961. Nu putuse depune, la înscriere, diploma de bacalaureat. Nici această lacună nu constituia o dificultate, deși regulamentele interziceau procedeul. Un regulament de funcționare a Facultății de drept, fără specificarea anului de promulgare, dar inclus în *Anuarul Universității din Iași* pe 1896. 1897, menționează că sînt „două specii de școlari”, „studenți și audienți”, iar art. 8 precizează că „nu vor fi primiți ca studenți reguțați decît cei ce vor produce, conform art. 264 al legii de instrucțiune, certificatul de terminarea cursurilor liceale și trecerea examenului general de maturitate”. Dar cap. V „Dis-

pozițiuni finale” lasă poarta deschisă pentru că, menționează articolul 42, „tinerii înscriși pînă acumă vor rămîne bine înscriși fără a li se mai cere să mai fi trecut examenele generale de studii liceale”. E posibil ca Stere să fi beneficiat de această prevedere. Am mai găsit studenți înscriși la Facultatea de drept fără a putea depune toate actele necesare. Chiar cei ce absolviseră liceul în orașele din țară. Cu atît mai scuzabilă era deci lacuna în cazul lui Stere, care absolvise liceul la Chișinău. De fapt, Stere a fost înscris la facultate sub rezerva unei viitoare aprobări a situației sale. De-abia la 22 decembrie 1893 consiliul facultății se întrunește pentru a discuta, printre altele, situația citorva studenți care nu putuseră depune certificatele de bacalaureat la înscriere. Printre aceștia era menționat și Stere. În legătură cu Stere procesul verbal al acestui consiliu perofesoral menționează: „În privirea d-lui Constantin C. Stere, român din Basarabia, care prezintă certificatul de absolvirea cursurilor secundare de 8 ani la gimnazul rusesc din Chișinău și că a trecut examenul de maturitate fiindcă a fost deportat, pe cale administrativă, în Siberia, unde a petrecut 9 ani, Consiliul decide a-i da echivalența de bacalaureat și a-l admite la facultatea noastră în calitate de student regulat în anul întîi de drept.” C. Stere a avut plăcuta surpriză de a constata, cum spuneam, că, foarte repede, a devenit idolul tinerimii intelectuale de stînga. Erau mai toți socialiști sau socializanți. Nădejde și, mai ales, Gherea contribuiseră enorm la educarea lor ideologică și politică. Fuseseră colaboratori ai *Contemporanului*, unui, mai puțin, la *Revista socială* și, din 1890, masiv la *Munca*, organul central al mișcării socialiste. Pentru că, într-adevăr, din 1890, mișcarea socialistă românească, reorganizată și în avînt, se bucura de mare ecou și popularitate în spiritul public. ■

Z. ORNEA

OPERAȚIE CAMUFLATĂ

Existența unui lagăr de concentrare la Varșovia, în timpul ocupației hitleriste, era și pînă acum cunoscută, dar abia descoperirea, în decembrie 1987, a urm lor unor camere de gaze gigantice, în zona Gării de apus, a adus date și probe complete. Specialiști ai comisiei principale poloneze pentru cercetarea crimelor hitleriste în Polonia au anunțat în luna mai 1989, în cadrul unei conferințe de presă, că, în anii 1943-1944, pe teritoriul Varșoviei a funcționat un lagăr de concentrare cu caracter ultrasecret, denumit „Warschau”. Experții comisiei — relatează A. Persin, corpondent al agenției TASS în Polonia — au făcut apel la memoria locuitorilor mai în vîrstă ai capitalei poloneze și astfel, pe baza relatărilor martorilor oculari, coraborate cu noi documente și investigații de arhivă, s-a reușit să se contureze tabloul crimelor comise de hitleriști împotriva întregului oraș de pe Vistula.

„Konzentrationslager Warschau” a fost creat din ordinul lui Himmler, cu scopul „îmblînzirii” nesuspeșilor Varșoviei. „Fabrica morții” a început să funcționeze la 16 martie 1943, pe locul fostului ghetou, unde hitleriștii înăbușiseră sălbatic insurecția. Materialele documentare au permis specialiștilor să afirme că, în cele 510 zile de existență a lagărului, au fost împușcați cca. 30 000 polonezi și evrei și un grup de peste 100 prizonieri ce război italieni. Se poate presupune însă că — susține comisia, pornind de la existența crematoriilor și a celor patru camere de gaze, ce depășeau ca suprafață pe cele de la Treblinka — în lagărul de concentrare de la Varșovia au fost ucise cca. 200 000 persoane. Ceea ce schimbă radical imaginea istoricilor despre tragediile din orașul de pe Vistula în perioada ocupației hitleriste. Crimele săvîrșite de S.S.-iști aici sînt comparabile ca amploare cu înăbușirea insurecțiilor din ghetoul evreiesc și a celei din Varșovia.

Printre măsurile de păstrare a secretului, prizonierii nu purtau cămăși vîrgate de deținuți, ci hainele lor personale sau chiar mantale nemestîi uzate; cenușa morților era rîspîndită în cimitire sau aruncată în canale.

F. D.

NOTE ZILNICE

(Urmare din p. 26)

Fabricius nu ne-a iubit și nu ne-a spus adevărul. A păcălit regulat pe rege, care de altfel nu avea încredere în el. Socotește situația serioasă. Îmi vorbește de demisia lui Cancicov [numit ministrul economiei naționale la 10 noiembrie], repetată, trimisă generalului chiar la Roma¹. Generalul trebuie ajutat, dacă cere a fi ajutat. Crede că regele Mihai bine face mergând prin țară și luând contact cu populația și căpeteniile armatei. Regina mamă Elena [care sosise din exil la 15 septembrie] ar vrea să plece din țară, în Italia, nefiind mulțumită cu situația de aici. Afacerile merg prost. Este posibilă o colabo-

¹ În prima sa vizită în străinătate, după preluarea puterii, generalul I. Antonescu plecase cu trenul spre Roma, în seara de 12 noiembrie și a revenit în București la 18 noiembrie. În timpul absenței, interimatul președinției Consiliului de Miniștri l-a asigurat H. Sima.

rare la Nitrogen² a lui I.G. Farben. Nervos, plictisit, îngrijorat, Gigurtu mi-a făcut impresia unui om care stă rău în scaun...

Seara, lucrez acasă la lucrarea mea N. Șuțu.

Joi, 21 noiembrie. Când deschid jurnalul de dimineață, aflu de reorganizarea „Creditului Industrial”, care se va numi în viitor „Creditul Național Industrial”. Tot Consiliul schimbat³ Eu sint înlo-

² Aparținând „grupului Gigurtu”, Nitrogen — Societate anonimă pentru îngrășăminte și produse chimice (Diclosimărtin), furniza și amoniac întreprinderii „Nitramonia” (Făgăraș), care livra acid azotic primei fabrici de explozii (Făgăraș).

³ Încă la 30 septembrie se prezentase la Creditul Industrial un „comisar special”, având sarcina să țină „legătura între guvern și mișcarea legionară, pe de-o parte, și Creditul Industrial, pe de altă parte”. În aceeași zi se înființase Ministerul coordonării și Statul major economic la care respectivelui figura ca referent titular cl. I-a (director cl. I), acționând în vederea transformării Creditului Industrial în „Creditul industrial legionar”. Decretul-lege pentru transformarea Societății Naționale de Credit Industrial în Societatea Anonimă cu denumirea „Creditul Național Industrial” S.A., datat 20 noiembrie, era semnat de I. Antonescu, H. Sima, ministrul economiei naționale (M. Cancicov) și finanțelor (G. Crețianu).

cuit [ca director general] cu Dimitrie Pascu [născut în 1889, doctor în științe economice și financiare, senator 1931-1932], fostul meu elev.

La 10^{1/4} mă duc cu N. Simionescu-Birlad [fost cenzor la B.N.R. și Creditul Industrial, colaborator apropiat al lui V. Slăvescu] la înmormântarea lui Ion Inculeț, la Biserica Amzei...

Mă refutorc la Credit și îmi iau rămas bun de la toți șefii de serviciu și directori. Unii din ei păreau destul de mișcați. Eu eram calm, dar destul de cutremurat de emoția despărțirii. Mă despart în fapt de o instituție creată și organizată de mine în 16 ani și asvirlit în forma aceasta, ca un servitor, pe stradă. Nu pot vedea pe Kiriacescu și evit a vorbi la telefon cu Pascu.

Mă întorc acasă la 12, destul de scuturat în adîncul sufletului meu. Totuși, față de familie trebuia să mă arăt calm și senin spre a nu o impresiona. ■

(Continuare în numărul 9/1989)

PLANSELE NOASTRE

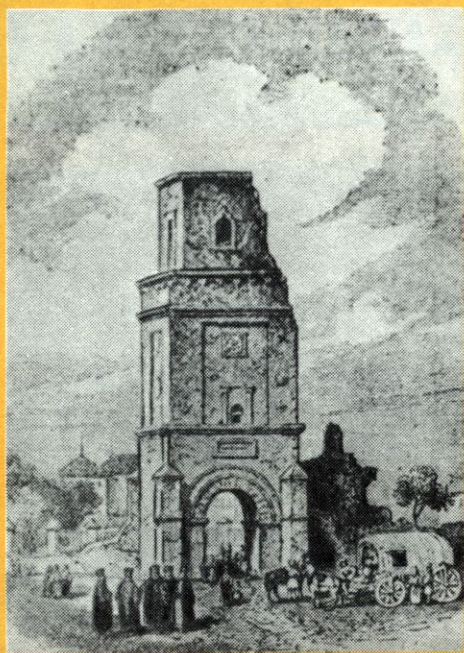
①②③ Evocînd trecutul poporului român ce și-a apărut cu dirzenie independența și libertatea, artiștii plastici din diverse țări, care au străbătut pămîntul românesc în decursul timpului, ne-au lăsat valoroase lucrări de artă. În imagini, gravuri, desene și litografii aparținînd unor artiști plastici francezi, redînd aspecte de viață românească de-a lungul sec. XIX: **Hanul lui Manuc**, gravură de Auguste Lancelot; **Zi de fîrîg în București**, desen de Michel Bouquet (planșa 1); **Tismana**, de Lancelot; **Turnul Colței**, gravură în lemn de Charles Doussault (planșa 2); **Cortul domnului Moldovei**, litografie de Louis Dupré; **Cazarmă la Babadag**, desen de Hector de Béarn (planșa 3) (**Țările române și Revoluția franceză**, p. 39)

④ Istoria regelui Pontului și al Bosporului, Mitridate VI Eupator (122/121-63 î.e.n.), a impresionat puternic lumea istorică și literară, prin hotărîrea cu care el s-a opus expansiunii Imperiului roman, ca și prin tragismul vieții familiale. Între numeroasele opere ce i-au fost dedicate în diferite epoci, un loc important îl ocupă tragedia **Mitridate**, de cunoscutul scriitor francez Jean Racine (1639-1699), piesă tradusă în numeroase țări ale lumii, între care și România. În imagine, de sus în jos: frontispiciul revistei **România literară** de sub direcția lui Cezar Petrescu (an I, nr. 9/1939) unde au apărut fragmente din această lucrare, foaia de titlu a versiunii românești și o scenă inspirată dintr-unul din actele piesei (**Pe urmele strămoșilor**, p. 33)

ALBUM HISTORIC

ROMÂNIA LITERARĂ

ANUL I

No.

9

DIRECTOR

Călin Petrescu

JEAN RACINE:

"MITRIDATE"

— Fragment —

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXXIV)

ION POPESCU-PUȚURI

Consemnând, în capitolul Paralipomena, adăugat de el la Faptele geților sau goților, evenimentele petrecute în anul 63 î.e.n., istoricul italian Carlo Troya nota „plecarea spre Scandinavia [pentru a răzbuna moartea lui Mitridate din acel an] a fiului său, Fridulf... numit și Sigges, care [ajuns în peninsula scandinavă] a lăsat să se creadă despre el că este Odin, apărut pentru a doua oară”. În continuare, reproducea părerea autorului german Bayer, care considera că acest „al doilea Odin” ar fi fost însuși Dece-neu, Troya precizând însă că o atare părere trebuia luată doar ca o expresie a pătrunderii în această parte a Europei a „civilizației și noliilor ritualuri religioase”.

Fără îndoială, menționarea lui Mitridate într-un context referitor la istoria nordică a Europei ar putea să surprindă. Mitridate VI Eupator (122/121-63 î.e.n.) a fost, cum se știe, regele Pontului, regat ce se întindea în partea de sud-est a Mării Negre, în Asia Mică. Sub acest rege, Pontul cuprindea sub stăpânirea sa o importantă parte a Asiei Mici și a devenit regatul în jurul căruia s-au coalizat celelalte state din zonă în lupta împotriva cuceririi romane; de asemenea, tot sub Mitridate, regatul Pontului și-a extins autoritatea și asupra regatului Bosporului, ce se afla în nordul Mării Negre. Rolul politic jucat în istoria antichității de acest suveran, despre a cărui domnie ne-au lăsat mărturie numeroși cărturari ai timpului, începând cu Titus Livius, Seneca și continuând cu Plutarh, Troguș Pompeius, Apian, Annaeus Florus, Memnon, Eutropius, Orosius a avut ecou în teritoriile îndepărtate ale Europei, cum va fi fost și aceea plecare a lui Sigges (zis și Fridulf) din meleagurile nord-pontice în cele scandinave menționată de Troya. Întrucât evenimentele prezentate de el în Paralipomena au un caracter sintetic, de indice cronologic de persoane, locuri și fapte și, ca atare, nu ne pot furniza detaliile necesare înțelegerii acestui episod, să apelăm la informațiile pe care ni le-a transmis un alt istoric, atent la destăvuirile istorice din această parte a lumii antice, anume Jean Foy Vaillant, autor — cum am arătat de-a lungul a mai multor episoade ale serialului *Pe urmele strămoșilor*¹ — a două lucrări (cunoscute încă de sub numele lor prescurtate *Historia arabsidarum* și *Historia achemenidarum*), în cadrul cărora făcea o amplă prezentare a „strinselor legături statornice între diferitele popoare din orientul antic.

Istoria lui Mitridate a impresionat puternic lumea istorică și literară. Încă înainte ca J.F. Vaillant să-i consacre capitolul din lucrarea la care ne referim, marele dramaturg Jean Racine (1639-1699), socotit — alături de Pierre Corneille — unul dintre întemeietorii dramaturgiei clasice franceze, i-a închinat o piesă de teatru. Jucată în fața Regelui Soare (cum era supranumit Ludovic XIV; 1643-1715), piesa a plăcut atât de mult suveranului Franței, încât i-a răsplătit pe autor acordându-i titlul de membru al Academiei Franceze. În 1939, cu prilejul tricentenarului nașterii marelui scriitor, piesa a fost tradusă în românește de Petre Manoliu, fragmente din ea, împreună cu unele reproduceri de epocă, fiind publicate în *România literară* (an I, nr. 9/1939), revistă condusă de scriitorul Cezar Petrescu.

Înainte de a prezenta câteva fragmente din capitolul rezervat de J.F. Vaillant regelui Mitridate VI Eupator, în cea de-a doua lucrare menționată mai sus, este necesară o evocare succintă a principalelor momente care au marcat domnia acestui personaj de seamă al antichității, precum și a împrejurărilor istorice ce au determinat îndelungatul său conflict cu Roma.

Mitridate s-a urcat pe tron în 122-121 î.e.n. și a domnit asupra Pontului până în anul 63 î.e.n., deci vreme de aproape șaiszeci de ani. Domnia sa a coincis cu o perioadă de intensificare a tentativelor de pătrundere a romanilor în Asia Mică. Aceste tentative urmau toate căile: lupta armată, diplomația, intrigile politice. Unul dintre cele mai discutate acte de diplomație ale romanilor a fost, de pildă, acela de a-l determina pe Attalos III (138-133 î.e.n.), regele Pergamului, de a-și lăsa, după moarte, regatul „moștenire” Romei. Evenimentul s-a produs, într-adevăr, în anul 133 î.e.n., ceea ce a declanșat ample mișcări de rezistență în regatul amintit. Sub conducerea lui Aristonikos, populația Pergamului s-a răscoalat împotriva noliilor stăpânitori, răscola luând proporții și desfășurându-se de-a lungul a aproape patru ani. În anul 129 î.e.n., romanii au înfrânt forțele răsculaților, întemeind provincia Asia, dar focarele unor revolte nu au încetat, practic, nici în perioada următoare.

După urcarea pe tronul Pontului, Mitridate a preluat treptat inițiativa creării unei coaliții pentru înlăturarea dominației romane din Asia Mică și în anul 89 î.e.n. a declanșat primul război mitridatic (cum sînt numite războaiele purtate de acest suveran împotriva Romei). La început, pe fondul luptelor civile de la Roma,

¹ Magazin istoric, nr. 4,5,8,9/1987.

dintre Sylla și Caius Marius, Mitridate și aliații săi au reușit să elibereze întreaga Asia Mică și să debarce în Grecia. Partizanii lui Marius i-au oferit ajutor, cu condiția ca să debarce în Italia.

Obținând victoria împotriva partizanilor lui Marius, Sylla a revenit la conducerea armatei, provocând două grele înfringeri — la Cheronea și Orchomenos — oștilor lui Mitridate și obligându-l să încheie pacea de la Dardanos (anul 85 î.e.n.), prin care regele Pontului se angaja la plata unei mari sume de bani; romanii își recăpătă, de asemenea, autoritatea asupra provinciei Asia.

Al doilea război mitridatic — izbucnit ca urmare a acțiunilor de jaf inițiate de loșitorul lui Sylla, Murena — a restabilit, în bună măsură, influența lui Mitridate asupra celorlalte state și stătuțele din Asia Mică.

„Trădătorii de origine italică [e vorba de partizanii lui Marius] au trimis lui Mitridate vorbă să-și aducă trupele în Italia, spre a declanșa un război împotriva romanilor, susținând că trupele lor reunite cu cele ale lui Mitridate pot alunga forțele romanilor. Celor care i-au făcut această propunere, el le-a dat următorul răspuns, și anume că el își va duce trupele în Italia, după ce va supune dominației sale Asia.

În vreme ce Mitridate făcea aceste lucruri, romanii, după ce au aflat de prima sa năvală în Asia, au hotărât să pornească o expediție împotriva lui, în ciuda faptului că erau ocupați cu războaiele care izbucniseră în țară și trebuiau să facă față războiului civil; pe lângă acestea, aproape toți italienii, unii după alții, s-au dezis de cauza romană (Apian, Cap. 18).

Trăgându-se la sorți provinciile, provincia Asia i-a revenit lui Cornelius Sylla și împreună cu aceasta și datoria de a purta războiul cu Mitridate...

Și, în acest fel, Sylla a plecat de la Cypselum, iar Mitridate de la Pergam și s-au întâlnit în Cetatea Dardanos din Troada. Acolo Mitridate avea două sute de corăbii înzestrate cu vîșle și douăzeci de mii de pedestrași, trupe de uscat, șase mii de călăreți și un mare

¹ Potrivit normelor romane, administrarea provinciilor era atribuită consulilor prin tragere la sorți.

În anul 74 î.e.n. însă diplomația romană a obținut un nou succes. Aidoma lui Attalos, regele Pergamului, și Nicomedes IV, regele Bithyniei, și-a lăsat prin testament, regatul moștenire romanilor. Această nouă încercare de impunere a dominației romane în Orient a provocat riposta lui Mitridate, care se erija în protector al statelor și formațiunilor statale din această zonă.

Bătălia din portul Calcedon a însemnat o mare izbîndă pentru Mitridate, dar el nu și-a putut fructifica victoria. În locul lui Lucullus, comandantul roman al trupelor din Orient, conducerea operațiilor militare ale romanilor a fost încredințată lui Cnaeus Pompeius (Pompeii), care a reorganizat întreaga ofensivă romană. Să urmărim, prin intermediul unor fragmente din cartea lui J.F. Vaillant — *Achemeni-darum imperium sive Regum Ponti, Bosphori et Bithyniae historia* — desfășurarea războaielor mitridatice pînă în această fază a lor.

Sylla s-a întors în Italia, iar Mitridate în țara sa...

În vreme ce solii purtau diverse tratative de pace, Murena [lăsat loșitor de Sylla] a început să prade, jefuind chiar banii care se aflau în temple și care, prin urmare, erau sacri; el și-a așezat tabăra de iarnă în Cappadocia [Apian, *ibid.*] și a ridicat cetatea Ecinina în apropierea regatului lui Mitridate [Memnon, *ibid.*].

... [Mitridate] a transportat la mare două sute de mii de medimne [măsură grecească de capacitate, 52 de litri] de grîu [grîul fiind ținut în vase de ceramică, cantitatea se exprima în măsuri de capacitate]. I-au dat ajutor pe dacia, în afara vechilor trupe, chalybrii, armenii, scitii, taurii, aheii, heniochii, leucosyrii, precum și cei care locuiesc teritoriile din jurul fluviului Termodate [fluviu din regatul Pontului] și care sînt numite ale amazoanelor: acestea avuseseră pe vremuri în Asia puterea. A primit, de asemenea, ajutor chiar și de dincolo de mare [Marea Neagră], din Europa, de la basilii, de la iasigi, coralli, de asemenea de la cei care locuiesc în preajma fluviului trac Istru, precum și cei care sălășluiesc în munții Rodopi și Haemus [Balcani] și, pe deasupra, i-au venit în ajutor și bastarnii, cei mai puternici dintre toți oamenii.

număr de care cu roți prevăzute cu seceri. Sylla conducea patru cohorte de pedestrași și un număr de două sute de călăreți. Prin urmare, în acest oraș a avut loc întîlnirea; atît unul, cît și celălalt au înaintat pe cîmp, inspectînd armata celuilalt. După ce Mitridate s-a întîlnit cu Sylla și i-a întins mîna, Sylla l-a întrebat dacă primește pacea în condițiile pe care le fixase mai înainte Archelaus. La început, regele Mitridate a tăcut, dar apoi a consimțit.

Iată condițiile acestei păci: «Mitridate îi va lăsa pe romani în Asia să numească regi în fruntea neamurilor bitinienilor și cappadocienilor. Întregul regat al Pontului rămînea sub stăpînire a lui Mitridate. În mod excepțional însă, acesta se obliga să-i trimită lui Sylla optzeci și trei de trireme [corăbii cu trei rînduri de vîșle] și o mie de talanți² de aur la întorcerea sa la Roma, atunci cînd va hotărî Sylla. Mitridate [se mai obliga] să nu aducă prejudicii cetăților din Asia Mică datorită faptului că l-au trădat sprijinindu-i pe romani. În acest fel, războiul cu Mitridate, început în urmă cu patru ani, a fost terminat (Memnon, Cap. 37).

² Talantul desemna o măsură de greutate folosită de diverse popoare antice, măsură care diferea de la un stat la altul și chiar de la un oraș la altul. În cazul de față pare a fi vorba de talantul attic, care cîntărea 26,100 kg.

Primăvara, după ce s-au executat manevre militare cu flota, Mitridate a făcut sacrificii în cinstea lui Jupiter-cel-puternic în războaie, conform datinei; și a scufundat în adâncuri niște cvadriga cu cai albi, în cinstea zeului Neptun. Și în acest fel s-a îndreptat în grabă spre Paphlagonia, comandându-i ai armatei fiind Tyxillus și Hermocrates.

Se aflau orînduiți după ordinea de luptă a romanilor o sută douăzeci de mii de pedestrași (după Plutarh) sau o sută patruzeci de mii (după Apian); șaisprezece mii de călăreți; în afară de aceștia [se mai găseau și] o sută de care, ale căror roți erau dotate cu seceri. Urma o numeroasă mulțime a acelora care fortificau căile de acces sau purtau poveri, ba chiar și neguțători.

După ce au ajuns în Paphlagonia, Mitridate a ținut în fața soldaților o cuvîntare, în care pomenea cînd despre strămoșii săi, cînd despre el însuși, zicînd că sporise teritoriul dintre hotarele regatului, de la unul foarte mic pînă la unul imens și că nu va fi învins vreodată de către romani, acuzîndu-i pentru îngrozitoarea lor lăcomie și necumpătare. Apoi a trecut la glorificarea trupelor sale. După rostirea acestor cuvinte, armata a fost mobilizată și a năvălit în Bithynia, care fusese lăsată de curînd prin testament poporului roman de către Nicomedes, care murise fără a lăsa copii în urma sa...

Mitridate, avînd sub armă un număr foarte mare de soldați, precum și patru sute de trireme, l-a trimis pe Diopantes Nitharos în Cappadocia, împreună cu un corp de oaste, spre a organiza garnizoane în orașe, dîndu-i ordin că dacă Lucullus va intra în Pont, să îi iasă în întîmpinare și să-i stăvilească înaintarea. El [Mitridate] a reținut lîngă sine două sute de mii de pedestrași sub steaguri, împreună cu douăsprezece mii de călăreți; aceștia erau urmași de care ale căror roți sînt prevăzute cu seceri și al căror număr era de o sută douăzeci,

și nu lipsea nici un fel de muniție de asediu...

Mitridate și-a adus în aceeași zi flota în port [Calcedon]: după ce a sfărîmat lanțurile de fier care închideau intrarea în port, a dat foc la patru nave dușmane și pe celelalte șaiszeci le-a luat cu sine, fiind legate de pupele corăbiilor sale, nefiind împiedicat nici de către Nudus, nici de către Cotta [comandanți ai armatelor romane] care stăteau în interiorul fortificațiilor. Romanii au pierdut trei mii de oameni, printre aceștia aflîndu-se și senatorul L. Manlius.

Mitridate VI Eupator (efigie după o monedă antică)

În afară de cele șaiszeci de nave, împreună cu oamenii de pe ele, Cotta a mai pierdut pe uscat și patru mii de pedestrași.

Memnon povestește că pămîntul și marea au fost acoperite de cadavrele romane, în urma măcelului. Au fost douăsprezece mii de morți, uciși în încheștarea care a avut loc pe mare, patru mii cinci sute de militari au fost luați prizonieri, iar dintre cei care făceau parte din trupele de pedestrași, cinci mii trei sute au căzut, de asemenea, prizonieri. Din tabăra lui Mitridate au căzut aproximativ douăsprezece mii... În fragmentele cărții a 4-a din *Istoriile* lui Sallustius s-a păstrat

scrisoarea pe care Mitridate i-a trimis-o lui Arsaces. El vorbește de războiul lui Tigranes [regele Armeniei] împotriva lui Arsaces [regele parților] subliniind «lipsa de prevedere de care a dat dovadă Tigranes» și de faptul că «tu, [Arsaces, adică] care ai în stăpînire Seleucia, cea mai mare dintre cetăți și posezi faimoasele bogății ale regatului persan, la ce te aștepti altceva din partea aceluia [a lui Lucullus], decît la înșelăciune în momentul de față, iar după aceea la război? Romanii luptă împotriva tuturor, și cu o și mai mare îndrăznire împotriva celor de la care, o dată învinși fiind, vor lua niște prăzi uriașe. Îndrăznind, și nereușind, făcînd să urmeze războaie după războaie, devenind măreți, cu ajutorul acestui obicei îi nimicesc pe toți, sau îiucid... Ție îți merge fama că ai plecat în ajutorul regilor mari și că i-ai strivit pe cei ce tilhăresc noroadele. Te îndemn și te sfătuiesc să faci acest lucru, ca nu cumva din pricina relelor ce s-ar putea întîmpla, un imperiu [se referă la cel roman, bineînțeles] să se extindă spre primejdia noastră, pe care învingătorul o poate aduce dacă se bazează pe o alianță cu tine...»

Astfel, Mitridate a reușit să pună mîna aproape pe tot regatul care fusese [odinioară] în stăpînirea sa și a pricinuit multe pagube pe teritoriul Cappadociei; acest lucru s-a întîmplat din două motive: în primul rînd pentru că Lucullus nu avea posibilitatea de a i se opune și de a-l opri de la aceste acțiuni, iar, în al doilea rînd, pentru că Acilius Glabro, consulul, nu era nici el în stare să apere acest teritoriu de atacurile întreprinse de regele Mitridate... ■

1939—1945: DIN CRONICA LUPTEI ANTIHIHLERISTE

PIOTR WRÓBEL

În zorii zilei de 1 septembrie 1939, de pe uscat, din văzduh și de pe mare Germania hitleristă a atacat prin surprindere Polonia. Deasupra Varșoviei au apărut primele vîlvătaii de foc și perdele de fum ale incendiilor provocate de Stukasurile inamice. Alături de ostași și de întregul popor polonez, varșovienii s-au aflat în primele rînduri ale apărării țării și a multisekularei lor capitale. În fața superiorității zdrobitoare a forțelor inamice, armatele poloneze au fost nevoite să se retragă, prin luptă, spre interiorul țării.

Situația a devenit extrem de periculoasă cînd unitățile blindate germane s-au îndreptat spre Varșovia, unde din primele zile ale agresiunii începuse organizarea provizorie a apărării orașului. S-a hotărît, totodată, pregătirea organelor centrale ale administrației pentru evacuare peste Vistula, spre teritoriile sud-estice ale Poloniei, hotărîre pusă în aplicare în zilele de 4 și 5 septembrie. În seara zilei de 6 septembrie au părăsit Capitala guvernul și comandamentul suprem, îndreptîndu-se în aceeași direcție, cu intenția organizării unei noi linii de apărare.

Două zile mai tîrziu, unitățile Wehrmachtului au ajuns la periferiile vestice ale Varșoviei. Au început dirzele lupte pentru apărarea orașului. La 27 septembrie, cînd rezervele de alimente au fost epuizate, iar rețelele de electricitate, apă și canalizare distruse, apărătorii Varșoviei au capitulat, după ce, în seara zilei de 17 septembrie, guvernul polonez, surprins de evenimentele din dimineața aceleiași zile, luase hotărîrea definitivă de trecere în România.

Poporul polonez intra în anii grei ai ocupației hitleriste, fără a se lăsa însă îngenunchiat. În țara ocupată s-a organizat cu timpul una dintre cele mai puternice mișcări de rezistență din Europa (Magazin istoric, nr. 2/1970, 1/1971, 7, 9/1979, 2/1984). Încununarea acesteia a constituit-o crearea pe prima palmă de pămînt polonez eliberat a Comitetului Polonez de Eliberare Națională care, în Manifestul către poporul polonez din ziua de 22 iulie 1944, devenită ziua națională a Renașterii Poloniei, a proclamat instaurarea puterii populare și a definit liniile directoare ale dezvoltării postbelice a țării. La 17 ianuarie 1945, după patru ani și jumătate de captivitate și distrugerii, Varșovia a fost eliberată de armatele sovietice și poloneze.

Textul de mai jos — reprodus din revista poloneză *Mówia Wieki* (Vorbec veacurile), nr. 6/1987, într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției Magazin istoric — prezintă proiectele lui Hitler de a șterge de pe fața pămîntului capitala de pe Vistula și crîncena rezistență cu care i s-au opus patrioții polonezi.

În 1939, avioanele Luftwaffe nu au crușat nici spitalele, nici locuințele, nici monumentele Varșoviei

Nici timp, nici mijloace

În ciuda succeselor ei strategice în faza ei inițială, campania armatelor naziste în Polonia nu a adus Germaniei izbînzi spectaculoase. Wehrmachtul nu a reușit să ocupe marile orașe — cu excepția celor din Silezia —, iar pe litoral polonezii au opus o rezistență acerbă. Armata 10 germană, care acționa în sectorul Varșoviei, părea a fi urmărită însă de o șansă deosebită. Conform planului de invazie, ea trebuia să ajungă pe Vistula mijlocie.

În după-amiaza zilei de 8 septembrie 1939, blindatele hitleriste se aflau în împrejurimile capitalei poloneze. Generalul Walther Reichenau¹, sosit în urma lor, a transmis imediat lui Hitler un raport, în care îi anunța pătrunderea Wehrmachtului în Varșovia. Era 8 septembrie, ora 17.15. Postul de radio Berlin a difuzat rapid știrea, iar posturile de radio străine s-au grăbit să o preia.

Dar Varșovia a opus în continuare o rezistență la care inamicul nu se așteptase: în situația neclară creată în jurul orașului, atacul german a fost respins. Au sosit noi și noi unități poloneze, sporind forțele garnizoanei așediate. Înclul încercuirii germane a fost închis dinspre suburbiile Pragăi (partea de est a Varșoviei, aflată pe malul drept al Vistulei) abia în noaptea de 14 spre 15 septembrie. În ziua de 15 septembrie, Hitler, venit la fața locului, a urmărit desfășurarea luptelor din turnul bisericii din Glinka. Două zile mai târziu, artileria și bombardamentele aeriene au provocat mari incendii la centrala electrică și la catedrala Sf. Ioan.

¹Walther von Reichenau (1884-1942) a fost șef al Statului major nazist între anii 1930 și 1933. După aceea, i s-a încredințat comanda unui district militar. A avut responsabilități în campaniile împotriva Poloniei și Franței. Foarte ambițios, susținător al ralierei armatei la regimul nazist, a înțeles excelente raporturi cu Hitler. În iulie 1940, a fost avansat feldmareșal. A comandat o armată pe Frontul de est pînă în decembrie 1941, cînd l-a înlocuit pe von Rundstedt în fruntea Grupului de armate „Sud”. A murit pe front, în urma unei crize cardiace.

La 19 septembrie, într-o cîvîntare ținută la Gdansk (Danzig), Führerul a declarat că Germania folosește mijloace umanitare în acest război și că el personal a dat ordin ca, în măsura posibilității, să fie cruțate orașul și populația civilă. „Nu vom sparge nici un geam, a promis Hitler, dacă nu ni se opune rezistență”. În Cracovia — a adăugat el — nu a căzut nici o bombă, în afara celor din zona gării, în timp ce în Varșovia, unde la război participă și civili, conflictul armat se extinde asupra întregului oraș. Parcă pentru a confirma aceste cuvinte, unul dintre cele mai devastatoare raiduri aeriene din luna septembrie s-au abătut asupra cartierelor de nord ale Varșoviei: Poviśle, împrejurimile Primăriei și str. Warecki. Au fost distruse rețeaua de alimentare cu apă și alte instalații, pentru ca, înrăutățindu-se situația populației civile, să se poată face presiuni asupra apărătorilor.

Pe 23 septembrie a fost din nou bombardată centrala electrică, iar pe 24 — rețeaua de apă și de canalizare. În aceeași zi, generalul Erich von Manstein raporta: „Un puternic val de fugari în direcție vest. Am dat ordin ca noaptea să fie împușcați. Dacă le dăm drumul, nu mai putem înfometa Varșovia, în plus, creăm posibilitate garnizoanei varșoviene să lupte în interiorul orașului și să-și folosească astfel toate mijloacele”.

La 25 septembrie, în urma deciziei personale a lui Hitler care, în ziua aceea, s-a aflat la Grodzisk, pe direcția de operații a Corpului XIII, comandamentul german a trecut la distrugerea integrală a orașului. Artileria și aviația nu au cruțat nici spitale, nici biserici, nici monumente. Avioanele au coborât la joasă înălțime, pentru a mitralia chiar și oamenii care încercau să stingă incendiile. Apărarea Varșoviei, singura capitală europeană, alături de Moscova, care a opus rezistență invadatorilor germani, s-a soldat cu ruina a numeroase clădiri.

Dar acestea nu au fost cele din urmă distrugerile anului 1939 pentru Varșovia. În octombrie, din ordinul personal al lui Hitler, geniștii germani

au început pregătirile de aruncare în aer a Castelului regal, simbol al statului polonez. Pînă în decembrie 1944, hotărîrea nu s-a îndeplinit, dar în interiorul edificiului au început operații de demontare, urmate de jefuirea obiectelor prețioase, transportate în Germania sau la Cracovia, unde se stabilise capitala Guvernământului General. Orașul ducea lipsă de alimente, starea precară a rețelei de apă amenința sănătatea locuitorilor, cărora li se adăugaseră și cei veniți din provincie, pentru a se adăposti în Capitală. Afluența masivă de populație a provocat în rîndul ocupanților teama că, deși condamnată la moarte lentă, capitala poloneză va renaște.

La 4 noiembrie 1939, guvernatorul general Hans Frank a avut la Berlin o consfătuire cu Hitler, la care cel din urmă a aprobat decizia de dărîmarea Castelului regal, precum și hotărîrea ca orașul să nu fie reconstruit. La 8 iulie 1940, într-o convorbire cu Frank, Hitler sublinia încă o dată că reconstrucția Varșoviei, „ca metropolă poloneză”, este absolut exclusă și își exprima dorința ca „odată cu dezvoltarea generală a Guvernământului General, Varșovia să intre în rîndul orașelor de provincie”.

Totuși, în prima fază a războiului, au fost elaborate cîteva planuri de refacere și germanizare a capitalei poloneze. Toate prevedeau distrugerea celei mai mari părți a ei, îndeosebi a monumentelor, și ridicarea din temelie a unui oraș german de 100-200 mii locuitori. El urma a fi izolat de periferiile „primitive”, locuite de „suboameni” slavi. O soartă asemănătoare gîndise Führerul și pentru multe alte orașe din Europa răsăriteană. Încă din iulie 1941, el hotărîse ca Leningradul să dispară de pe suprafața pămîntului, iar rîul Neva să devină graniță dintre Reichul „milenar” și Finlanda.

Pentru realizarea acestor plăsmuiri, Führerul nu a avut timp și nici mijloace suficiente. În Varșovia, de pildă nu s-a construit cartierul elegant de vile pentru ofițerii și funcționarii germani, pe care îl proiectase imaginația lui. Pe Vis-

tula, departe de raidurile aeriene ale aviației aliate, au început în schimb să fie mutate uzinele, îndeosebi cele de armament. „În forma sa ideală — afirma Frank la 19 iunie 1943 — orașul Varșovia trebuie să devină o singură mare uzină, o singură mare gară și un singur mare port”.

Dar și acest plan, prin concentrarea unui mare număr de muncitori, într-un oraș ce ar fi devenit un important centru industrial, conținea elemente periculoase pentru germani. De aceea, la aceeași conferință, Frank a propus informarea varșovienilor, pentru ca ei să nu mai aibă timpul și forța necesare activității politice. „Cel mai important lucru este ca Varșovia să nu devină o capitală politică și să nu joace un rol de seamă în lupta împotriva Germaniei”, a subliniat guvernatorul general.

Încă de la Tannenberg

Din 1942 însă, securitatea germană în Varșovia s-a înrăutățit continuu. În cadrul rezistenței se impuneau în mod vizibil comuniștii. Tot mai des s-au înregistrat atacuri împotriva ostașilor Wehrmachtului și a funcționarilor politici, tot mai precară și nesigură a devenit poziția conducătorilor întreprinderilor industriale germane. „În această țară — afirma Frank la 14 decembrie 1943 — se află un loc care constituie sorginta tuturor nenorocirilor: este Varșovia. Dacă în Guvernământul General nu ar fi Varșovia, atunci greutățile cu care ne confruntăm s-ar reduce cu patru cincimi. Varșovia este și va fi focarul tuturor dezordinilor, punctul de unde tulburările se răspindesc în întreaga țară”. Aproape nu exista zi în care la Berlin să nu sosească rapoarte despre acțiunile rezistenței din orașul de pe Vistula.

Frank a devenit atunci partizanul soluțiilor radicale. La 16 mai 1943, el a încheiat acțiunea de reprimare a insurec-

Castelul regal, simbolul statului polonez, într-o imagine actuală

ției din ghettoul varșovian¹. Din ordinul lui Himmler, s-au dărmat sistematic părțile cartierului evreiesc ce nu fuseseră distruse în timpul luptei.

În primăvara anului 1944, ocupantul fascist și-a dat seama că scopul final al rezistenței este declanșarea insu-

¹ În ghettoul varșovian au fost izolați peste 400 000 oameni, pe o suprafață de circa doi km pătrați. Între 22 iulie și 3 octombrie 1942, populația din ghettou a fost evacuată, peste 300 000 evrei fiind trimiși în lagărele de exterminare. Cînd hitleriștii au început lichidarea completă a ghettoului, a izbucnit insurecția.

Mii de ostași germani, sprijiniți de subunități de tancuri, artilerie,

recției armate². Naziștii au luat atunci măsuri de preîntîmpinare: în primul rînd, au limitat numărul populației orașului, supunîndu-i la controale serioase pe cei care vroiau să intre în el. Himmler a considerat o binefacere declanșarea luptelor, la 1 august 1944: „În 5-6 săptămîni trebuie să terminăm cu afacerea asta, a afirmat el. O să ștergem de pe fața pămîntului Varșovia, capitala, nucleul, floarea intelectualității poloneze, floarea acestui popor polonez, cîndva de 16-17 milioane, care de 700 de ani ne stă în față, barîndu-ne calea spre răsărit, încă de la bătălia de lângă Tannenberg”. Abia atunci problema poloneză nu va mai fi o problemă din punct de vedere istoric...

Aceste cuvinte au fost rostite la 21 septembrie 1944, în localitatea Jägerhöhe, unde Himmler a vorbit în fața comandanților de districte și de școli militare, cărora le-a transmis ordinul lui Hitler cu privire la distrugerea definitivă a Varșoviei. Incendierea și dărîmarea clădirilor era o măsură verificată: se dovedise arma cea mai eficientă în lupta cu insurgenții. Insurecția de la Varșovia a devenit cel mai bun pretext pentru finalizarea planurilor lui Hitler — niciodată realizate — de lichidare a capitalei poloneze. ■

Introducere și traducere de MILICĂ MOLDOVEANU

aruncătoare de flăcări și aviație, au fost trimiși împotriva insurgenților. Cîinci zile mai tîrziu, generalul S.S. Jürgen Stroop raporta: 7 000 împușcați pe loc, 6 000 arși de vii la clădirile incendiate, iar supraviețuitorii expediți în lagăre de exterminare.

² Insurecția de la Varșovia, izbucnită într-un moment nefavorabil, la 1 august 1944, a durat 63 zile; la ea au luat parte cca. 50 000 ostași, membri ai diferitelor organizații militare. Împotriva lor germanii au folosit aproximativ 25 000 soldați, organizați într-un corp special. În timpul celor două luni de lupte purtate pe baricadele Varșoviei s-au pierdut viața peste 200 000 oameni din rîndul populației civile, iar 15 378 insurgenți au fost luați prizonieri. După înăbușirea insurecției, Hitler a ordonat categoric distrugerea imediată și definitivă a Varșoviei. De la 1 septembrie 1939, 80% din construcțiile orașului fuseseră transformate în ruine, iar populația se redusese la 162 000 locuitori.

³ Este vorba despre bătălia din 1410 dintre poloni și cavalerii teutoni (bătălia de la Grunwald, cum este cunoscută — Magazin Istoric, nr. 1/1982).

Țările române și Revoluția franceză

„STĂPÎNIREA NORODULUI

PRIN LEGI

AȘEZATE DE DÎNSUL”

Importanța funcțiune istorică a Revoluției din 1789 a fost sintetizată cu înțelepciune de Ion Ghica, unul dintre făuritorii statului modern român, în scrisoarea sa Egalitatea, redactată în vara anului 1881 la Ghergani: „...Acea Revoluțiune franceză a cărei acțiune s-a întins asupra Europei întregi, mai mult sau mai puțin, a garantat pe om în contra opresiunii, făcându-l egalul tuturor, a proclamat dreptul pentru toți de a nu se supune decît legii, i-a recunoscut dreptul de a participa la facerea legilor, de a vota impozitele și de a controla îmbunătățirea banilor publici, lăsînd pe fiecare liber a-și exprima ideile și opiniunile prin scrieri și prin cuvînt; a recunoscut pe toți egali înaintea legilor și a sarcinilor, a proclamat pe toți admisibili la slujbele statului...”

Asemenea idei și principii au fost răspîndite pretutindeni unde au ajuns armatele Republicii; instituțiile republicane au fost

adoptate în multe din locurile intrate vremelnice sub stăpînire franceză. Ele au continuat a fi difuzate și în timpul Imperiului napoleonean care, deși a pus capăt procesului revoluționar, a fost totuși, în largă măsură, difuzorul principiilor anului crucial 1789. Multe dintre instituții precum și codurile de legi adoptate în timpul Imperiului s-au întemeiat în bună măsură pe principiile Revoluției din 1789 și de aceea ele s-au bucurat de o atît de largă receptare.

„În momentul în care a izbucnit Revoluția din februarie [1848] — scria Engels în 1895 — ne găseam cu toții în ce privește concepțiile noastre despre condițiile și desfășurarea mișcărilor revoluționare sub impresia experienței istorice de pînă atunci, mai ales aceea a Franței. Căci tocmai aceasta dominase întreaga istorie europeană de după 1789 și tot de la ea pornise și acum semnalul răsturnării generale”.

Noul regim

„avant la lettre”

Dar ideile și influențele revoluționare franceze nu s-au resimțit numai în țările și de către popoarele ce au venit în contact direct, nemijlocit cu Franța. Aceste idei au fost cunoscute și au înflorit evoluția social-politică și din alte zone; între acestea s-au numărat și principatele române. De fapt, se poate spune, fără a greși, că influența franceză în principate se exercita, pe plan cultural și politic, cîteva decenii înainte de izbucnirea Revoluției. Încă de la jumătatea veacului XVIII, Poarta otomană acceptase ca domnii fanarioți să aibă în

preajma lor secretari francezi, vrînd astfel să diminueze influența marilor imperii creștine din zonă. „Din vechime — scria în 1795 Comitetului Salvării Publice de la Paris fostul secretar domnesc Constantin Stamate, cel care, stabilit ulterior în Franța, avea să devină unul dintre diplomații de seamă ai acestora — guvernul francez și ambasadorii săi la Constantinopol aveau grijă să așeze pe lîngă cei doi domni... secretari francezi care, cum a făcut-o timp de 17 ani d[omnul] de la Roche în preajma a trei hospodari, îndrumau și spiritul miniștrilor turci și corespondența [domnului] în sensul intereselor și vederilor cabinetului de la Versailles”. Secretarilor li se adăugau pre-

ceptorii fiilor de domni și ai fiilor marilor boieri, ceea ce a făcut ca mulți voievozi și boieri să se găsească sub influența culturală a Franței. Firește, nu totdeauna francezii din anturajul curții domnești erau adepți ai ideilor înnoitoare. Dimpotrivă, unii dintre ei, precum contele Gaspari-Belleval, ori marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire s-au arătat, în primul deceniu al secolului XIX, adversarii înverșunați ai „noului regim”. Cu toate acestea, chiar dacă n-au răspîndit direct ideile revoluționare, erau purtătorii de cuvînt ai „ideilor franceze” ale secolului XVIII și ca francezii simbolizau, fără voia lor, țara Revoluției! Deși adversarii ai Revoluției, ei veneau din Franța, vorbeau limba

14. În repetate rânduri, masele populare cer guvernatorului Bastillei să predea miliției cetățenești armele și să retragă toate tunurile din turnurile fortăreței. Într-un ultimul mesagerii sînt primiți cu gloante, deci poartă drapelul alb al parlamentarilor, începe asediul Bastillei, simbol al absolutismului monarhic și al arbitrarului lui Ludovic XVI. Multimea trece la represalii. Guvernatorul Bastillei, marchizul de Launay, și stăruitorii negustorilor, Flesselles, care au încercat să-l amăgească pe asediații cu privire la existența unor depozite de arme, sînt asassinați în piața Grève, iar capetele lor sînt purtate în virtul balonetelor. Prizonierii sînt eliberați. Momentul este considerat începutul revoluției burgheze din Franța.

15. Hotărît să cîștige timp și să aștepte un moment favorabil spre a-și redobîndi deplină putere de acțiune, regele, însoțit de frații săi, se deplasează la Adunarea Națională și anunță retragerea trupelor din jurul Parisului. Deputatul Jean Sylvain Bailly este ales de Adunare primar al Capitalei, iar La Fayette — comandant al miliției burgheze, ce va primi mai tîrziu denumirea de Gardă națională. Necker este rechemat la conducerea finanțelor, iar marșalul de Broglie (Departamentul de război) și baronul de Breteuil sînt demisi. Indignații de ceea ce el consideră slăbiciunea și lasitatea regelui în fața populației răzvrătite, frațele său, contele d'Artois, și prințul de Condé se retrag aproape de frontieră și se pregătesc să emigreze.

22. Tulburări populare la Paris, din cauza creșterii prețurilor la cereale, în timpul cărora multimea îi asassinează pe Foulon, fost administrator al forțelor armate, și pe Berthier de Sauvigny, întendent al Parisului. Sînt acuzați că „au hrănit” cu proviziile poporului regimentele străine chemate de Curte.

1. Iulie-august. Puternică mișcare țărănească în întreaga Franță („Marea teamă”). Strile care sîscose din țară, de la începutul lunii iulie, la Paris și la Versailles, au fost denaturate și mult exagerate, capătul răsunet nou, pe măsură ce trec din sat în sat. Revolta țăranilor, criza economică, teama de bandiți, toate acestea creează o atmosferă de panică. Oamenii răspîndesc tot felul de zvonuri. Începutul emigrării masive a marilor nobili.

4-5. Adunarea Națională Constituantă votează, în urma unei mișcări a viceintelului de Noailles (cunoscut lui La Fayette, și el participant la războiul de independență al coloniilor engleze din America), desființarea privilegiilor și serviciilor feudale și a privilegiilor ordinilor. Toți francezii au aceleași drepturi și aceleași îndatoriri, au aceeași toate funcțiile, plătesc aceleași dări. Teritoriul Franței este unificat, numeroase vestigii de organizare a țării sînt desființate. Obiecturile locale, privilegiile provinciilor și orașelor dispar.

12. La propunerea unui nobil, clerul acceptă să nu se mai perceapă dijma ecleziastică.

24. Decret privind libertatea nelimitată a presei.

26. Adunarea Națională Constituantă adoptă Declarația drepturilor.

1 Prima parte a acestei cronologii a fost publicată în nr. 6/1989.

franceză, se îmbrăcau „franzuzește”, citeau și difuzau literatură franceză. Chiar și nobilii izgoniți de valurile revoluționare transmiteau învățăceilor lor, cum remarcă cîndva Pompiliu Eliade, „acele lucruri care sugerează pînărul lor evenimentele Revoluției”, vrînd-nevrînd, erau „îmbibați de ideile democratice ale secolului al XVIII-lea”.

Elementul care a jucat un rol cu totul deosebit în moder-

La răspîntia veacurilor, societatea românească dădea evidente semne de modernizare în toate domeniile vieții, inclusiv în cel vestimentar, cum ne indică și aceste imagini desprinse din stampe de la începutul sec. XIX

nizarea mentalității clasei dominante și a păturilor mijlocii românești l-a constituit însă cartea, literatura. Exemplele sînt dintre cele mai sugestive. Se citea „cu aviditate” — cum consemna un contemporan — Voltaire, romanele lui Florian, istoria veche a lui Rollin, ca și scrierile lui Fénelon, Marmontel, Montesquieu și Mably. Prin 1781-1782, istoricul german Sulzer, preceptor al fiilor lui Alexandru Ipsilanti, semnală lecturile franceze ale boierilor. Nu lipseau nici cărțile care au agitat lumea în veacul XVIII, deschizînd drum Revoluției. Încă din 1762, un secretar domnesc cerea pentru domnul său *Enciclo-*

pedia, iar în 1778 episcopul Chesarie al Rîmniceului comanda să i se trimită de la Sibiu ori de la Viena „o carte care poartă în franceză titlul de *Dictionnaire Encyclopédique*”; un exemplar al *Enciclopediei* a fost expedit de la Paris secretarului domnesc Codricea, iar în 1802 o cumpărase și Constantin Ipsilanti.

Ziarele și revistele de limbă franceză pătrundeau de asemenea și exercitau o influență certă. Chiar și romanele își aveau rolul lor. Dar mai însemnată era prezența în țările române a unor cărți ori tipărituri de-a dreptul revoluționare ca *Manualul cetățeanului* — publicat la Paris în 1791 — sau raportul lui Saint-Just asupra „facțiunilor din străinătate”, *Cuvîntul de deșteptare* al lui Carnot din 1796, ultimele circulînd sub formă de manuscris, traduse în limba română. Chiar și reacțiile împotriva acestor lucrări sugerează cît de puternică era influența lor. Patriarhul de la Constantinopol se arăta îngrijorat față de „toți cei care ar citi cărți romano-catolice și mai ales cele ale D. de Voltaire”; o cronică bucareșteană condamnă învățarea de limbi străine și în primul rând a limbii franceze, considerîndu-le ca putînd duce la a-și însuși „învățătura lui Voltaire cel urît de Dumnezeu”.

Receptarea ideilor Revoluției franceze a avut o certă însemnată în formarea ideologiei politice românești moderne. Un viu interes se manifesta față de evenimentele din Franța, atît de către reprezentanții păturilor mijlocii, cît și de o parte a boierimii. Despre cei dinți, agitatorul iacobin Hortolan a scris din București reprezentantului Franței la Constantinopol, Descorches, la 15 octombrie 1793: „Cu tot numărul de supuși protejați ruși care sînt în oraș, nu există decît un glas pentru Republica franceză”. „Același raport sublinia în continuare că s-au făcut traduceri după *Drepturile omului* și că „toți le știu pe de rost”. În cafenelele bucareștene se cînta cîntecul revoluționar *La Carmagnole*.

Aprobare și admirație

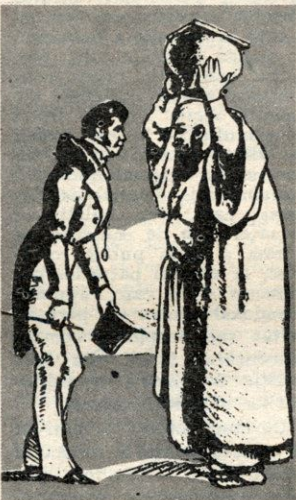
Simpatia cu care erau urmărite evenimentele din Franța rezultă și din felul în care a fost primit în cercurile bucureștene cel dintâi trimis al Republicii franceze, Emile Gaudin, ceea ce a provocat iritarea reprezentantului austriac Merkelius; acesta raporta la 19/31 decembrie 1795: „Emisarul Gaudin are multă trecere la domn și multe înțîniri cu cei mai de seamă boieri constantinopolitani [adică fanarioți] ai curții“. Trei ani mai târziu, consulul general Charles Flûry era invitat „la vinătoare la o moșie a celebrului principe Brîncoveanu“ și primea, la rîndul său, pe boieri la o recepție împreună cu soțiile lor, ceea ce era departe de a încînta pe reprezentanții consulari ai Rusiei și Austriei, care, pînă atunci, nu reușiseră să atragă la recepțiile lor vreo soție de boier muntean.

La Iași, vice-consulul Parant a fost primit în chip asemănător: „Este chiar de remarcat — putea să raporteze vice-consulul — că principiile [Revoluției] franceze vor exercita aici ca și aiurea dulcea și binefăcătoarea lor înrîurire“.

Mai ales tinerilor, cultura „franceză“ nu le era așadar străină. Alexandru Calfoğlu, unul din boierii cu vederi conservatoare, se arăta iritat în acea vreme de tinerii boieri „care se credeau elevii filosofilor“ și care „citeau cu pasiune romanele franțuzești“. El le mai reproșa acestora că „învătau de la francezii dogmele ateismului“ și că „aveau idei franceze“. „Ei se laudă — mai arăta Calfoğlu, cu evidentă supărare — că sînt elevii lui Mirabeau, ai lui Rousseau și ai lui Voltaire“. Nu întîmplător în primăvara anului 1788 boierii moldoveni s-au înfățișat ocupanților austrieci intitulîndu-se „stărilor Moldovei“ (*États de Moldavie*), iar cîțiva ani mai târziu, în timpul negocierilor de pace dintre otomani și țariști de la Șiștov, boierii munteni au pretins să fie considerați *ca națune*. Înainte de Revoluția franceză — scria N. Iorga — nu exista

o concepție netă a Națiunii... Or, după 1789 se găsește atît în Moldova cît și în Țara Românească ceea ce lipsea pînă atunci [în această privință]“.

Desigur, multe din evenimente nu erau înțelese pe deplin, cel mai elocvent exemplu fiind acela al lui Dionisie Eclesiarhul care în relatarea sa face o adevărată „românizare“ a evenimentelor din îndepărtata Franță. Potrivit cronicii sale, „boierii“ (conside-

rindu-i pe revoluționari boierii) ar fi decis execuția regelui, deoarece acesta „au căutat să strice obiceiurile și stăpînirile Franței“ Zilot Românul (Ștefan Fănuță) era impresionat de „groaznică putere a Franței, care cutremura atunci lumea toată“.

Ca în vremurile lui Horea

Cel mai important document de dezvoltări al receptării „ideilor franceze“, inclusiv al celor revoluționare, îl reprezintă proiectul de republică „aristo-democraticească“ pe care un recent studiu al lui Iuliu C. Ciobotaru și N.A. Ursu l-a deplasat în timp, din

turilor omului și cetățeanului“, acuzînd de seamă al revoluției burgheze. El constituie o condamnare a societății aristocratice și a abuzurilor monarhiei, reprezentînd, totodată, „certificatul de deces“ al Vechiului regim, denumire dată perioadei din istoria Franței cuprinsă între începutul sec. XVI și 1789.

octombrie 1-2. În timpul unui banchet în clasa ofițerilor regimentului din Flandra, la palatul de la Versailles, eocarda tricoloră, simbolul Revoluției, este călcată în picioare, în prezența Mariei-Antoaneta, și înlocuită cu cea neagră a reginei. La aflarea vestii populația Capitalei își manifestă indignarea.

octombrie 4-6. Vastă mișcare populară, ce culminează cu marșul parizienilor la Versailles, care va sili Adunarea Națională Constituantă și pe Ludovic XVI, cu familia sa, să se mute la Paris, fapt apreciat ca o nouă izbîndă a insurecției populare. Regele și Adunarea sînt de acum înainte sub controlul nemîiloșilor ai poporului din Paris.

octombrie 6. Formarea la Paris a Clubului „Prietenii Constituției“, care se va numi mai târziu Clubul jacobinilor.

noiembrie 2. Decret — adoptat în Adunarea Națională Constituantă, la propunerea episcopului d'Autun, Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord (568 voturi pentru, 346 contra și 40 abțineri) — prin care se pun la dispoziția națiunii toate proprietățile și veniturile bisericilor.

decembrie 22. Lege cu privire la organizarea teritorială a Franței în 83 departamente, care, la rîndu-le, se împart în districte, cantone, municipalități și comune.

1790

aprilie 1. Este publicată Cartea Roșie, registrul cheltuielilor secrete ale regalității sub domniile lui Ludovic XV și Ludovic XVI (1774-1789): aproape 228 milioane livre.

mai 22. Decret al Adunării Naționale Constituante care stabilește că numai națiunea are dreptul de a face pace sau de a purta război.

iunie-noiembrie. Insurecții populare în insulele Martinica și Île-de-France din Marea Caraibilor.

iulie 14. Serbarea federațiilor de pe Cîmpul lui Marte din Paris, pentru a marca unitatea politică a francezilor, în apărarea noului orînduirii. În prezența a 300 000 spectatori, Talleyrand oficială pe altarul patriei o slujbă solemnă. La Fayette, în numele tuturor federațiilor din diferitele departamente ale țării, rostește jurămîntul: „care unește pe toți francezii între ei și pe francezii cu regele lor, între apărătorii libertății, a Constituției și a legii“.

Ludovic XVI, „rege al francezilor“, promite să respecte legile țării.

august 24. Promulgarea Constituției civile a clerului. Ea prevede constituirea unui bisericl național în Franța, independent de papă și de rege.

noiembrie 29. Decret al Adunării Naționale Constituante, cerînd tuturor funcționarilor statului să presteze jurămînt de credință pe Constituția civilă a clerului.

1791

martie 11. Pastorală a Papelui Pius VI, ce condamnă principiile revoluției burgheze. Este urmată de o altă

Magazin istoric, nr. 6/1973.

(aprilie 13), care respinge Constituția civilă a clerului.

Iunie 1. Regelui I se interzice prin decret să acorde grațierea, în cazul pedepsei capitale.

Iunie 14. Adunarea Națională Constituantă adoptă „Legea la Chapelier”, prin care se interzice organizarea muncitorilor și meșterilor și dreptul la grevă.

Iunie 20-21. Încercarea lui Ludovic XVI și a familiei sale de a fugi în strălătină eșuează la Varennes-en-Argonne. Reșidua la Paris (Iunie 25), monarhul și familia sînt supuși unei stricte supravegheri în palatul Tuilleries. Are loc desvulșirea politicii contrarevoluționare a suveranului și ruperea dintre el și popor.

Iulie 6. Scrisoare din Paris a împăratului habsburg Leopold II către curțile europene, în care invită monarhii să ceară eliberarea lui Ludovic XVI.

Iulie 17. Garda națională (compusă din burghezii) trage în adunarea convocată de clubul cordelierilor (întemeiat în 1790 și avînd în frunte pe Danton, Marat, Desmoulins, Hébert), pe Cîmpul lui Marte; sînt uciși 50 participanți („Massacrul de pe Cîmpul lui Marte”). Începe reprimarea împotriva democraților („Teroarea tricoloră”).

august 27. Leopold II și regele Prusiei, Frederick Wilhelm II, semnează la castelul Pillnitz din Saxonia o declarație prin care amenință Franța cu o intervenție europeană.

septembrie 3. Adunarea Națională Constituantă votează o Constituție cu profund caracter liberal burghez. Franța devine monarhie constituțională. Zece zile mai târziu, Ludovic XVI acceptă Constituția.

octombrie 1. Își începe lucrările Adunarea Legislativă, formată din 745 membri. Ea este supusă influenței cluburilor revoluționare ale feuilantilor (elementele moderate ale iacobinilor), cordelierilor, iacobinilor, girondinilor¹.

noiembrie 9. Decret al Adunării Legislative cu privire la atribuirea calității de emigranți tuturor celor care nu se întorc în patrie pînă la 1 ianuarie 1792. În caz de neapărare, erau socotiți suspecți de conspirație, iar veniturile lor sechestrare în favoarea națiunii. Regele refuză să sancționeze acest decret (noiembrie 12).

decembrie. Decret special emis de Adunarea Legislativă, prin care națiunea franceză renunță la războaiele de enerve și „nu va folosi niciodată forța împotriva libertății vreunui alt popor”.

1792

februarie 7. Tratat de alianță la Berlin între Prusia și Austria, îndreptat împotriva Franței revoluționare. Se naște astfel prima coaliție antifrancuză, ce grupează Austria, Prusia, Anglia, Olanda, Spania.

aprilie 20. Franța declară război Austriei. Începe epoca războaielor revoluționare.

aprilie 26. Bourget de Lisle lansează la Strasbourg celebrul său Chant de guerre pour l'armée du Rhin, devenit La Marseillaise².

sfîrșitul lui aprilie. Însușesc ale trupelor franceze în luptele contra austrieilor. Armata este în plină descompunere. Din 9 000 ofițeri, cel puțin jumătate au emigrat.

mai 29. Se dizolvă garda regelui, formată în majoritate din aristocrați.

1802 — cum era pînă acum datat — în ultimele decenii ale secolului XVIII și, totodată, a atribuit paternitatea documentului lui Ioan Cantacuzino, boier muntean cu vederi înaintate, unul dintre „eroii” preferați ai lui Nicolae Bălcescu. Republica pentru care se pronunța documentul urma să fie aristocratică, domnul fiind înlocuit prin trei divanuri. Documentul scoate în evidență, totodată, ideea separării puterilor în stat, ca și cea a participării tuturor claselor la guvernare, deși cu o netă supremație a boierimii. În pofida limitelor sale, proiectul constituie prima concretizare a unor influențe ale „noului regim”. Și nu lipsit de semnificație, la Iași, apărea în 1790 — deci tot în anii în care a fost întocmit proiectul sus-amintit! — *Courrier de Moldavie*, care, deși buletin al armatei ruse de ocupație, se adresa și unui public românesc, la nivelul păturilor dominante și în care, aproape paradoxal pentru un periodic editat sub auspiciile comandamentului țarist, s-a luat poziție de partea „revoluționarilor moderați francezi.

Cu mare interes — motivat de statutul politic al românilor transilvăneni — au fost primite evenimentele revoluționare în principatul de peste Carpați. „... În Transilvania, toți locuitorii sînt în mod deschis pentru noi”, scria plin de optimism, în 1793, Hortolan și în același an poetul maghiar de orientare „iacobină” Adam Barcsay nota și el: „Sînt români — și aceasta nu e poveste și nici numai vreo spaimă a mea — care știu Revoluția franceză fără carte și încă o explică și altora”. „Aceasta — continua el, subliniind unitatea de gînd a transilvănenilor cu românii de peste munți — fără emisari de acolo, iar aceia în provinciile vecine... umblă cu tot curajul. Ceea ce se întinde ușor la un popor și așa apăsător sau nemulțumit, atît la noi cît și la turci”. Spre sfîrșitul secolului XVIII, reîntoarcerea ostașilor transilvăneni din cam-

paniile duse de Imperiul habsburgic împotriva francezilor, amenința, prin propagandă pe care aceștia o desfășurau, să provoace în Munții Apuseni o răscoală „mai primejdioasă decît cea din vremurile lui Horea”. „Ostașii cari au venit din prînsorea franțozului (sau frîncului) — se arăta în *Supplex*ul din 1804¹ — multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Țării Frîncești, de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare și ușurare acestui neam asuprit, cu [a]nevoie să va ținea, fără pericol, îndelung supt jugul greutăților în care să află”. În Transilvania, impactul Revoluției și al urmărilor ei erau mai puternice. Ioan Budai Deleanu, unul dintre marii oameni de cultură ai Școlii ardelenice, avea să dea în poemul *Țiganiada* una din cele mai expresive definiții ale republicii, care, după opinia sa, „va să zică o stăpînire unde norodul prin legi așezate de dînsul și prin dregători din mijlocul lui, cu voia de obște aleși, să cîrmuiesc toate lucrurile țării”. Mai tîrziu, un cîntec popular din Banat va plînge căderea lui Napoleon și ducerea lui „la Sent Elena... în robie”.

Fiicele aceleiași

mame

Reiese limpede, din această succintă înșiruire de exemple, că evenimentele din Franța, în ansamblul lor, au fost receptate de societatea românească. Chiar dacă uneori li s-au dat înțeleșuri nu întregi totul conforme realității, „experiența” franceză a jucat un rol de netăgăduit în evoluția procesului istoric de constituire a societății moderne românești.

Pentru lumea românească a vremii — ca și pentru alte popoare, de altfel — Revoluția și Imperiul s-au confundat la un moment dat într-o singură imagine de măreție, forță și progres. Franța constituia

¹ În 1804, românii transilvăneni au adresat împăratului o nouă cerere (*Supplex*) solicitînd ca și în 1791, drepturi egale cu celelalte „națiuni”.

² *Magazin istoric*, nr. 7/1979; 7/1987.

un model al „noului regim”, care se exprima deosebit de convingător pe planul culturii universale și a generat o serie de acțiuni concrete. Astfel, sub neîndoielnicul impuls al „spiritului” nou revoluționar, un memoriu a fost adresat, în iulie 1796, mitropolitului Moldovei de o organizație secretă — unită „prin jurămintele cele mai teribile” — care lupta pentru drepturile poporului și care-i cerea chiriariului să acționeze pentru a se pune capăt abuzurilor și samavolnicilor de care se făceau vinovați marii boieri în complicitate cu domnul și chiar cu el, mitropolitul. Trei ani mai târziu, reprezentanți ai răzeșilor moldoveni se adresau atît mitropolitului și marilor boieri, cît și Consulatului Rusiei pentru a denunța starea de decadență a țării imputată fanarioților și boierilor greci, dar prevenind și pe marii boieri moldoveni să nu se facă „una cu sugătorii singelui nostru”. După alți cinci ani, Gheorghe Cuza¹ era învinuit — în martie 1804 — de a fi răspîndit un pamflet cu „răzvrătitoare cugetări”, care reflecta „un cuget al nesupuneri franțuzești”. Astfel de acțiuni nu pot fi desprinsede de noul context social-politic creat în Europa și în lume odată cu anul 1789. Acestui context îi aparțin și copiile proiectului republican „aristodemocraticesc” făcute de logofătul moldovean Dimitrie Sturdza și nu trebuie uitat nici faptul că, în același deceniu întîi al secolului XIX, boierii au sugerat într-un memoriu lui Napoleon I necesitatea de a fi înzestrați cu o „constituție potrivită gustului nostru”.

Răsturnarea Imperiului și Restaurarea n-au dus la o diminuare a forței ideilor din 1789. Revoluția cea mare nu mai putea fi ștearsă din memoria oamenilor și n-a existat luptător pentru libertate care să nu se întoarcă cu gândul la ea

și să n-o invoce. Comentind de pe poziții conservatoare și reacționare, dar exprimînd unele opinii generale privind corelări istorice, un publicist al vremii, contele Salaberry, așeza evenimentele revoluționare din 1821 din principate alături „de toate insurecțiile așa-zise liberale, toate fiicele aceleiași mame: Revoluția franceză”.

Ideologia revoluționară din 1789 și-a exercitat influența asupra Revoluției din 1821, ca și asupra „constituției” cărvunarilor. Ionică Tăutu, cel mai de seamă dintre aceștia din urmă, era cititor al lui Montesquieu, al lui Voltaire, al lui Rousseau, al *Enciclopediei* și al lui Mirabeau, iar „constituția” din 1822, ca și alte documente politice ale deceniului al treilea din secolul XIX, dezvăluie că și în spațiile românești se pășise către o „lume nouă” pe planul gîndirii politice. Constantin Filipescu, tînr român aflat la studii în același deceniu la Paris, dezvăluia „emulația” pe care i-o producea tineretul democratic al epocii, iar propunerile de reforme făcute cu îndrăzneală de Eufrosin Poteca dezvăluiau și ele impactul ideilor din 1789, cărora și el le fusese supus.

În forme și expresii specifice, informațiile despre evenimentele Revoluției franceze au avut un puternic ecou în spațiul românesc.

Un ecou ce s-a răsfrînt în timp și care, atunci cînd condițiile interne din țările române au îngăduit-o — factorul intern fiind, așa cum s-a spus de atîtea ori, determinant — a cunoscut forme concrete de manifestare: în Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, în procesul înnoitor în care s-au angajat principatele după restaurarea domniilor pămîntene și apoi în desfășurarea unitară a Revoluției de la 1848. ■

Iunie 6. Decret privind formarea unei tabere compuse din 20 000 federați (gărzii naționale venite din toate departamentele pentru a celebra, la 14 iulie 1792, a doua sărbătoare a Federației) îngră Paris. Ludovic XVI opune dreptul său de veto (Iunie 19).

Iunie 13. Regele înalță guvernul girondin.

Iunie 30. Insurecții în fauboururile Saint-Antoine și Saint-Marceau ale Parisului. Palatul Tuileries este invadat de răsculați, care cer regelui să ridice veto-ul asupra decretelor și să le sancționeze.

Iulie 11. Adunarea Legislativă proclamă „patria în primejdie”. Începe constituirea batalionelor de voluntari.

Iulie 14. Manifestație populară pe Cîmpul lui Marte din Paris. Regele depune jurămint de fidelitate față de Constituție.

Iulie 25. Ducele de Braunschweig, comandantul trupelor austro-prusace, lansează, de la cartierul său general din Koblenz, un manifest îngrat la adresa Franței, în care îl amenință cu moartea pe membrii Gărzii naționale și Parisul cu pustirea dacă nu se supun regelui. Parisienii iau cunoștință cu indignare de acest act (august 1).

sfîrșitul lui iulie. Sosirea la Paris a voluntarilor din Marsalia, veniți să apere patria de primejdia străină.

august 3-9. Pétion, primarul Parisului, îl acuză în Adunarea Legislativă pe Ludovic XVI de „conspirație” contra poporului și cere abolirea regalității.

august 10. Insurecție națională în Franța: „două revoluții”. Masele populare cuceresc palatul Tuileries din Paris și arestează familia regală internată sub pază severă în Turnul Templerilor (august 13). Adunarea Legislativă proclamă suspendarea monarhiei și hotărăște convocarea Convenției Naționale.

Începe ceea ce istoriografia numește faza democratică a Revoluției burghize din Franța.

august 11. Constituirea unui Consiliu Executiv, format din miniștrii Roland (finanțe), Servan (război), Clavières (interne), Danton (justiție), Monge (marină), Lebrun (afaceri externe). Senterre devine comandantul Gărzii naționale din Paris.

august 17. Adunarea Legislativă votează crearea unui tribunal „criminal”. Înlocuit, în martie 1793, de tribunalul revoluționar.

august 19. Trupele prusene invadază Lorena.

august 22. Izbucnirea primei mișcări armate contrarevoluționare în departamentul Vendee, din vestul Franței.

august 26. Alegeri pentru Convenția Națională.

septembrie 2. Lege privind confiscarea și vânzarea bunurilor emigranților. Trupele prusene cuceresc Verdunul și încep marșul spre Paris.

septembrie 20. Bătălia de la Valmy, în care trupele revoluționare conduse de generalul Dumouriez înfrîng forțele prusace. Mare victorie morală a revoluției, ceea ce l-a determinat pe Goethe să afirme că „se deschide o eră nouă în istoria lumii”.

septembrie 21. Închiderea lucrărilor Adunării Legislative. Înaugurarea Convenției Naționale care, la propunerea lui Callot d'Herbois, proclamă abolirea monarhiei și înstaurarea republicii. Lezicarea stărilor civile și primul pas către separarea bisericii de stat.

septembrie 21-iunie 2 (1793). Guvernarea Convenției girondine este

¹ Magazin istoric, nr. 12/1977.

1789. DEPUTAȚII STĂRILOR GENERALE LA VERSAILLES

EDNA HINDIE LEMAY

În 1789, monarhia franceză, ajunsă în pragul falimentului, credea că poate găsi un mijloc de supraviețuire cu ajutorul Stărilor Generale, care se întruneau exclusiv la inițiativa regală, fără a avea o periodicitate regulată. Monarhul apela la ele numai în momente critice, pentru a obține subsidii excepționale și pentru a-și asigura spatele prin unitatea supușilor. Ultima oară ele fuseseră convocate în 1614 de Maria de Medici. Ludovic XIII, Ludovic XIV și Ludovic XV nu mai apelaseră la ele.

Abia în 1788, în speranța că va potoli opinia publică, Ludovic XVI anunță convocarea lor pentru începutul lunii mai anul următor. Deputații — nobili, meșteșugari, burghezi — se îndreaptă în această lună spre Versailles,

pentru a dezbate marile probleme ale națiunii. Unii călătoreau spre Capitală prima oară în viața lor. Ajunși la Paris, iau drumul Versailles-ului, unde vor locui pentru o vreme.

Ei nu vor salva monarhia franceză din criza ce o cuprinsese, dar vor cunoaște capitala Regelui Soare.

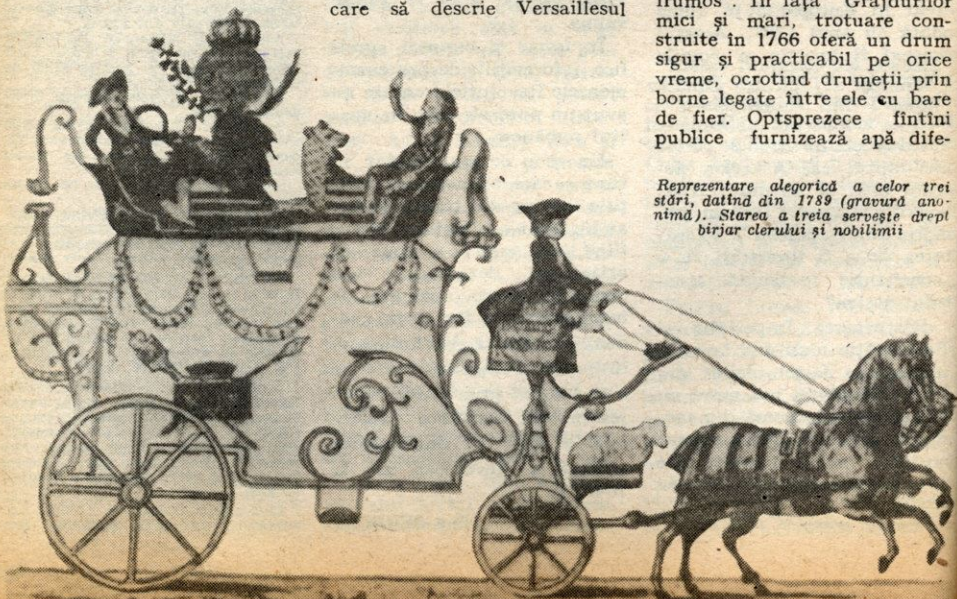
Edna Hindie Lemay, licențiată a Universității Columbia (S.U.A.), conferențiar la École des Hautes Études et Sciences Sociales din Paris, autoare a lucrării *Viața cotidiană a deputaților în timpul Stărilor Generale*, apărută în Editura Hachette, publică un articol consacrat acestei teme în revista *Historia* nr. 495 (martie 1988), pe care îl reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Străzi vătămătoare pentru sănătate

Există puține documente
care să descrie Versaillesul

epocii, dar în 1777 *L'Almanach de Versailles* laudă „aerul sănătos și curat” al străzilor foarte largi, ce contribuie la menținerea îndelungată a proșpețimii și tinereții „sexului frumos”. În fața Grajdurilor mici și mari, trotuare construite în 1766 oferă un drum sigur și practicabil pe orice vreme, ocrotind drumeții prin borne legate între ele cu bare de fier. Optsprezece fântini publice furnizează apă dife-

Reprezentare alegorică a celor trei stări, datând din 1789 (gravură anonimă). Starea a treia servește drept birjar clerului și nobilimii

ritelor cartiere ale Versailles-ului.

Aici se termină imaginea agreabilă a acestui oraș de aproximativ 60 000-70 000 locuitori în 1789, o populație importantă pentru acea perioadă, dar care va scădea mult după plecarea regelui. În rest, străzile sînt pline de gunoarie. Șanțurile în care se aruncă murdăriile și resturile de la abatoare nu sînt curățate niciodată și, în 1791, locuitorii vor face o plingere spre a obține astuparea lor. Blocate de trăsuri de închiriat, de hamali, de vinzătoare ce își expun mărfurile, străzile Versaillesului par să trăiască într-o dezordine permanentă.

În noul cartier din spatele bisericii Notre-Dame, pe strada Maurepas¹, băile publice sînt deschise zi și noapte, din mai 1778, după modelul băilor din Paris, dar sînt de două ori mai scumpe (2 livre și 8 soli). În epocă, baia nu este considerată nici o plăcere, nici o măsură de igienă, ci doar un mod de refacere a sănătății. De-a lungul întregii lui vieți — nu prea lungi —, Ludovic XVI notează în jurnalul personal 43 îmbăieri.

Anii 1741-1780 au fost maratorii extinderii orașului. Acest perimetru este împărțit în locuri virane și construcții ne terminate. Cartierele neluminate de felinare și nesupravegheate de poliție contrastează cu cel din apropierea palatului, unde există o mare aglomerare de locuințe și multă poliție. În sfîrșit, fiind oraș deschis, Versaillesul atrage către el o mulțime de necunoscuți, veniți să-și caute norocul. Oamenii cinstiți, precum familia tînarului Mozart în 1763², și mai puțin cinstiți, precum doamna de la Motte³, care se va afla, vreo douăzeci de ani mai tîrziu, în centrul afacerii colierului.

¹ Jean-Frédéric Phélypeaux, conte de Maurepas, decedase cu opt ani în urmă, în 1781. Fusese mentor al lui Ludovic XVI, apoi ministru de stat și șef al Consiliului regal al finanțelor.

² Magazin istoric, nr. 8/1970; 7/1987.

Vara căldurile sînt sufo-cante. În grajduri, rîndașii, băieții care țin șaua și pîn-tenii, surugii se culcă în ham-barele de nutreț, făcînd să planeze asupra construcțiilor lui Mansart⁴ o veșnică amenințare de incendiu.

Palme, picioare, ciomăgeli

Această îngrămădire de oameni în condiții de locuit deplorabile nu este prielnică ordinii. Mai întîi, chiar atunci cînd Curtea își are aici reședința, corpul de jandarmi nu dispune decît de saizeci de guarzi staționați fie la primărie, pe Strada regală, fie pe strada Saint-Pierre. Moravuri primitive și violențe se dezvoltă în toate clasele sociale: ofițeri, paji, aprozi, negustori și mărunțișuri, muncitori și, bineînțeles, servitori mărunți, zilierii și indivizi nefericiți, care ajung să practice cerșetoria. Pentru pretexte, de multe ori neînsemnate, izbucnesc insulte, dispute de generează în jigniri și palme, picioare, ciomăgeli. Se împart cu dărnice lovituri cu latul sabiei.

Imoralitatea se manifestă în comportamentul cotidian al oamenilor de toate categoriile sociale: nimeni nu scapă neatins. Poliția, care nu are totdeauna ultimul cuvînt, folosește în intervențiile sale procedee la fel de brutale. La 2 mai 1789, în timpul prezențării la rege, domnului Lalande din Mans i se fură punga în

⁴ Este vorba despre arhitectul francez François Mansart (1598-1666), considerat cel mai important dintre fondatorii arhitecturii clasice. El a construit numeroase clădiri la Paris, printre care L'hôtel de la Vrillière (Banca Franței) și L'hôtel Tu-beuf (Biblioteca Națională), și mai multe castele. Alți doi membri ai familiei sale, Jules Hardouin-Mansart (nepot — 1646-1708) și Jacques Hardouin-Mansart de Sagonne (nepot al precedentului — 1703-1776), tot arhitecți de renume, au lăsat Franței castele (Chenay, aproape de Versailles, marelui Trianon, Marly, Chantilly, Maintenon), reședințe particulare, planuri de piețe (Victor-riilor, Vendôme), catedrale, biserici. Jules Hardouin-Mansart, care a avut titlul de prim arhitect al regelui și superintendent al construcțiilor (1699), a adus numeroase modificări și completări Versaillesului și a construit Domul Invalizilor din Paris.

marcată de lupta între girondini și montagnarzi.

septembrie 25. Decret al Convenției care proclamă că „Republica franceză este una și indivizibilă”.

septembrie 29. Trupele franceze ocupă Nisa.

octombrie 2. Constituirea Comitetului siguranței generale pentru a veghea asupra eucerilor Revoluției.

octombrie 27. Invadarea Belgiei de către trupele generalului francez Dumouriez.

noiembrie 7. Convenția Națională decide că Ludovic XVI poate fi judecat.

noiembrie 14. Intrarea trupelor franceze în Bruxelles.

noiembrie 19. Decret prin care Convenția Națională promite ajutorul și protecția sa tuturor popoarelor asuprite.

noiembrie 27. Decret al Convenției Naționale, prin care Savota este alipită Franței.

decembrie 5. Instituirea pedepsei cu moartea pentru exportatorii de cereale.

decembrie 11. În fața Convenției Naționale, începe procesul regelui Ludovic XVI (devenit cetățeanul Capet), sub acuzația de „trădător al patriei și criminal în fața umanității”.

1793

ianuarie 16. Convenția hotărăște, cu 361 voturi pentru și 360 contra, condamnarea la moarte a lui Ludovic XVI.

ianuarie 21, ora 10.22. Executarea lui Ludovic XVI prin ghilotinarea în Piața Revoluției (fosta Piața Ludovic XV și actuala Piața Concorda) din Paris.

februarie 1. Convenția declară război Angliei și Olandei.

februarie 25. Convenția decretescă recrutarea unei forțe militare cu un efectiv de 300 000 soldați în serviciul Revoluției.

martie 10-11. Lege privind crearea de către Convenția a tribunalelor revoluționare, avîndu-l ca acuzator public pe Fouquier-Tinville. A fost suprimat la 31 mai 1795.

martie. Tulburări în Veneția contra recrutării decise de Convenție. Durează pînă în octombrie.

martie 20. Înfrîngerea generalului Dumouriez la Neerwinden. Dumouriez trădează, trecînd la austrieci (aprilie 5).

aprilie 6. Lege cu privire la alegerea Comitetului salvrîi publice, organism însărcinat cu exercitarea puterii executive.

aprilie 9. Lege în legătură cu numirea pe bază de funcție a corpului de armată a unor reprezentanți ai poporului”. Investiții cu puteri nelimitate. Convenția autorizează capturarea navelor neutre cu mărfuri destinate inamicilor Franței.

aprilie 15. Englezii ocupă insula Tobago, posesiune franceză.

aprilie 17. Spaniolii invadează provincia Roussillon, din sudul Franței.

mai 26. Tulburări în Corsica pentru desprinderea sa de Franța.

mai 29. Insurrecție contrarevoluționară la Lyon.

mai 31. Răscoală populară la Paris, condusă de iacobini. Girondinii sînt răsturnați, iar iacobinii preiau puterea politică.

iunie 2-iulie 27 (1794). Guvernarea Convenției montagnarde.

iunie 8. Drept represalii pentru decretul din 9 aprilie, Anglia procedează la blocarea porturilor franceze și confiscarea navelor neutre în drum spre aceste.

iunie 26. Noua Constituție (a anului I sau din 1793) este aprobată printr-un referendum popular. Se pun bazele unui regim de democrație burgheză.

iulie 10. Reînnoirea componenței Comitetului salvari publici, în care intră, la 27 iulie, și avocatul Maximilien Robespierre.

iulie 13. Asasinarea de către regalista Charlotte Corday a publicistului Jean-Paul Marat, numit și „prietenul poporului”, care avusese un rol important în răscala din mai-iunie, condusă de iacobini.

august 1. Avocatul Bertrand Barère propune Convenției intensificarea luptei în Veneția împotriva elementelor contrarevoluționare, arestarea supușilor statelor inamice Franței și sechestrarea bunurilor lor.

august 23. În condițiile înaltescerii militare din nord, Convenția decide mobilizarea generală.

august 23. Portul Toulon este predat de elemente regaliste amiralului englez Hood.

septembrie 4-5. Puternică mișcare populară, cu alieșii Convenției să adopte măsuri extreme în legătură cu apărarea Revoluției.

septembrie 6. Victoria trupelor franceze împotriva austrieilor, la Hondschoote.

septembrie 29. Lege privind maximumul prețurilor și salariilor („maximum general”).

octombrie 5. Adoptarea de către Convenție a calendarului republican. Anul este împărțit în 12 luni (a 30 zile fiecare), ce poartă numele unor fenomene naturale. Luna are trei decade. Calendarul republican a fost oficial înlocuit de Napoleon cu calendarul gregorian la 2 ianuarie 1806.

octombrie 5-16. Procesul reginei Maria Antoaneta, zisă și văduva Capet.

octombrie 9. Recucerirea Lyonului de către forțele Convenției și instaurarea în oraș a unui regim de teroare. O lege ulterioară permite reprezentanșilor poporului în misiune la Lyon să adopte măsuri extraordinare (octombrie 30).

octombrie 16. Executarea reginei Maria Antoaneta prin ghilotinare (la Paris). Victoria generalului francez Jourdan la Wattignies contra trupelor inamice.

octombrie 17. Victoria forțelor revoluționare de la Cholet asupra vandeilor.

octombrie 31. Executarea a 21 girondini la Paris.

decembrie. Campanie victorioasă a generalului francez Hoche în Alsacia. Noi înfrângeri ale vandeilor în luptele de la Mans și Sevenay.

decembrie 6. Proclamaarea libertății cultelor religioase.

decembrie 19. Eliberarea Toulonului de sub stăpânirea trupelor engleze. Se evidențiază în lupte căpitănelul Napoleon Bonaparte, promovat apoi general de brigadă.

1794

februarie 4. Lege privind abolirea imediată a sclaviei în coloniile franceze și acordarea statutului de cetățean pentru populația de culoare.

februarie 15. Decret cu privire la steagul național, tricolorul roșu, alb, albastru cu benzile verticale și ogale.

apartamentele regale, unde a năvălit mulțimea, imediat după ce regele plecase la vinătoare. Din fericire, deputatul nu avea asupra lui decât 130 livre. Citeva zile mai târziu, deputatul de Loudun, Marsay, paroh într-un satuleț, favorabil ideilor noi, este ușurat de punga sa conținând 32 ludovici dubli. În timpul mutării la Paris, în octombrie, canonicul din Die, în Dauphiné, Colaud de La Salcette, viitor membru al Convenției Naționale, își va pierde bagajele cu toate hainele și 28 ludovici (o pagubă totală de 1 800 livre), fiind silit să împrumute rufărie, până să-și cumpere alta.

Exemplul oferit la virful piramidei sociale nu este nici el mai bun: jocurile de noroc tronează în Salonul păcii¹, unde Maria Antoaneta organizează partide de cărți în fiecare seară, la mesele mereu ocupate de o droaie de nobili, printre care se amestecă indivizi de o calitate mediocră... În această societate foarte eterogenă, înșelătoriile și escrocheriile fac din palat un tripou.

În 1789, 251 circumiari și 65 limonagii au prăvălit la Versailles, ca să nu-i mai socotim pe elvețienii de la barieră. Cabaretele se înmulțesc pe strada Santory, Strada regală, bulevardul Sceaux și în jurul Pieței Sfântului Ludovic. În timpul iernii, mai mulți circumiari au avut permisiunea să deschidă săli de dans duminicile și în zilele de sârbătoare. În timpul verii, în grădini oamenii se amuză cu jocurile. În casa din strada Pompe, colț cu bulevardul Saint-Cloud, se află pavilionul regal, ținut de circumarul Amaury, cetățean important din Versailles. În cafenea sau se întâlnesc numeroși deputați sosiți la Versailles: contele Mirabeau, care locuiește în cealaltă parte a pieței de arme; Robespierre, cu cei trei tovarăși ai săi, plugari din Arras, care locuiesc foarte aproape, la hotelul „Renard” pe strada Etang; mulți deputați din Bretagne. Este locul de întâlnire al liberalilor, leagănul clubului breton, viitorul club al iacobinilor.

Ca o vastă pensiune

Înainte de a convoca Stările Generale la Versailles, guvernul a avut în vedere alte locuri, precum Compiègne, Saint-Denis sau Saint-Germain: exista o oarecare temere față de Paris și de influența pe care locuitorii săi o puteau avea asupra deputaților! Cu toate acestea, experiența celor două Adunări ale notabililor, convocate la Versailles la începutul lui 1787 și la sfârșitul lui 1788, a dovedit că acest oraș era comod pentru noua adunare. El dispunea de o mare capacitate de primire, dat fiind că avea peste 200 de hoteluri, hanuri, apartamente și camere mobilate.

Mulțimea celor sosiți crește de la o lună la alta. Niciodată împrejurimile castelului și bulevardele n-au fremătat mai mult de viață. În ajunul convocării Stărilor Generale, întregul oraș seamănă cu o vastă pensiune, în care se întâlnesc toate nuanțele de găzduire, de la aristocraticul hotel „Juste”, deschis în 1682, cu bustul lui Ludovic XIII la intrare, unde erau primiți ambasadorii străini, prelații și generali, până la casele situate în apropierea halelor, locuite de cei mai săraci. În 1777, hotelul „Juste” l-a primit pe Iosif II², împăratul Austriei și frate al Mariei Antoaneta.

„Hotelul ambasadorilor”, de pe strada Chancellerie, este ținut de o văduvă care, în preajma lui 1782, primea o clientelă mai amestecată, ca, de exemplu, doamna de onoare a soției viitorului Petru I, mai multe celebrități din lumea teatrului, patru nobili, veniți la Adunarea Stărilor Generale din ținuturi diferite. Pe aceeași stradă, hotelul „Elbeuf” va găzdui în 1789 doi nobili.

Aproape de centru și în cartierul Saint-Louis abundă camerele mobilate, camere cu două sau trei paturi, în care se doarme contra a 15-20 soli. Pe strada Anjou locuiesc croitoresele și pantalonarii; aici vor merge pentru găzduire 27 deputați. Zidarii se stabilesc pe strada Saint-Médéric.

¹ „Magazin istoric”, nr. 3/1984; 5/1978.

Cioplitorii în piatră se duc pe strada Bourdonnais, unde și 11 membri ai clerului sînt dispersați la cinci numere diferite. În preajma Centrului Nou, locuiesc purtătorii de lectică, băieții care transportă zarzavaturi și comisionarii. Aici nu se află nici un membru al clerului sau al nobilimii. Va descinde numai un deputat al Stării a treia, procuror al regelui și profesor de drept civil la Universitatea din Orange, Bouvier, jurisconsult reputat. Mai tirziu îl găsim în Consiliul celor 500¹, dar, opunîndu-se lui Napoleon, va fi exclus în timpul loviturii de la 18 Brumar.

Zece deputați sînt, datorită funcțiilor sau relațiilor lor, găzduiți în vechea reședință a Doamnei Du Barry, favorita regelui Ludovic XV. Foarte adesea, mai mulți deputați se înțeleg să ocupe un apartament împreună. Cum nimeni nu primește indemnizații de sedere înainte de sfîrșitul lui septembrie 1789, este evident că mulți deputați au trebuit să ia bine seama la bugetul lor.

Deputații sînt găzduiți deci în diferite locuri, dar oare unde vor minca ei? În pofida protestelor din partea proprietarilor de restaurante, guvernul organizează un serviciu de pensiune care asigură hrana pentru aproape jumătate din numărul celor sosiți. Cîțiva deputați angajează un servitor, un îngrijitor și un bucătar. În acest ultim caz, ei pot și să primească oaspeți. Liderul montagnard Camille Desmoulins este fermecat de masa pe care contele Mirabeau o oferă la Versailles, pe strada Orangerie, la numărul 37: „Masa lui, foarte delicată și încărcată, mă corupe”, scrie el acasă. Invitații beau vinuri excelente de Bordeaux și un lichior de cireșe amare, extrem de scump.

Deputații sînt obișnuiți să petreacă zile întregi închisi într-o încăpere, unde aproape o mie de persoane discută și

o altă mie ori mai mult ascultă, aplaudă sau face gălgie. Aceasta explică, fără îndoială, o anumită preocupare în privința sănătății, preocupare care transpare în corespondența și în memoriile din anul 1789.

Calitatea aerului din sală afectează sănătatea deputaților veniți, în majoritatea lor, din locuri cu o populație redusă. La 17 iunie 1789, doctorul Guillotin² cere să se deschidă sala pentru reîmprospătarea aerului și se declară nemulțumit de băncile așezate prea aproape unele de altele. „Aerul greu și dăunător, împrăștiat de trupurile a peste 3 000 oameni adunați în sală, va produce, cu siguranță, un efect nefast asupra tuturor deputaților”. O săptămînă mai tirziu, Girod de Thoiry găsește că în sala de la Versailles este o căldură insuportabilă, în ciuda ploii abundente căzute în ajun, la 23 iunie. Încă de pe acum au murit doi deputați (Héliand și Liqueur), scrie fiului său (24 iunie), dar poate că erau bolnavi dinainte. În total, 17 deputați ai Stării a treia, 4 nobili și 4 membri ai clerului vor muri în timpul participării lor la Adunarea Națională. Aerul infect din sală, atît la Versailles cît și la Paris, unde condițiile vor fi și mai rele, este, cu certitudine, cauza numeroaselor guturaiuri de care suferă deputații.

Astfel, deputatul Maupetit va fi tîntuit la pat în timpul Jurămîntului din Sala jocului cu mingea din Palatul de la Versailles³. Cînd vor fi transferați la Paris, mulți deputați se vor îmbolnăvi, confirmînd astfel reputația proastă pe care o avea Capitala, în raport cu alte orașe. ■

În românește de Mircea GHEORGHE

¹ Doctorul Joseph Ignace Guillotin (1738-1814), profesor de anatomie la Facultatea de medicină din Paris și membru al Adunării Constituante, a propus colegilor săi, încă din 1789, să introducă pedeapsa de decapitare a condamnaților cu o mașină pe care tot el a numit-o imediat ghilotină (folosită pentru prima oară în aprilie 1792; *Magazin istoric*, nr. 8/1987).

² Deputații Stării a treia au jurat aici, la 20 iunie 1789, să nu părăsească niciodată Adunarea Națională și să se reunească, de cite ori circumstanțele o vor impune, „pînă cînd constituția regalului va fi stabilită și va fi întemeiată pe baze solide”.

februarie 26-martie 3. Decretul din Ventose, în legătură cu confiscarea bunurilor celor suspecți.

martie 24. Executarea conducătorilor curentului „turbașilor” — Herbert, Roux, prin ghilotinarea la Paris. Începe îndepărtarea maselor de iacobini și slăbirea bazei sociale a Revoluției.

aprilie 5. Executarea liderilor grupării dentoniste — George Jacques Danton, Camille Desmoulins — prin ghilotinarea la Paris.

mai 10. Executarea prințesei Elisabeth, sora lui Ludovic XVI, prin ghilotinarea la Paris.

mai 18. Victoria generalului francez Moreau la Tourcoing contra austrieilor, conduși de împăratul Francisc II. Bătălia deschide francezilor drumul spre a doua cucerire a Belgiei.

iulie 10. Legi, sine die 22 prafial, privind simplificarea procedurii judiciare și accelerarea Terorii.

iunie 26. Victorie hotărîtoare a generalului Jean-Baptiste Jourdan împotriva austrieilor, la Fleurus. Franța ocupă din nou Belgia. Pericolul extern este înlăturat.

iulie 27 (9 thermidor). Lovitură de stat în Convenție. Arestarea lui Robespierre, Saint-Just, Couthon, Le Bas. Ia sfîrșit revoluția democratică.

iulie 27-octombrie 26 (1795). Guvernarea Convenției thermidoriene, dominată de marea burghezie.

iulie 28. Ghilotinarea lui Robespierre și a 19 adepți ai săi.

august. Abrogarea Terorii revoluționare.

septembrie - noiembrie. Generalul francez Fichery ocupă Olanda.

noiembrie 11. Convenția decretază suspendarea ședințelor Clubului iacobinilor.

1795

februarie 17. Pacificarea Vendeei în urma acordurilor de la La Jaunay, încheiate între François Charette, conducătorul mișcării, și Convenția Națională.

aprilie 7. Introducerea sistemului metric în Franța.

mai 3. Executarea lui Fouquier-Tinville, acuzatorul public al tribunalului revoluționar, și a 15 judecatori ai aceleiași instanțe, prin ghilotinarea la Paris.

mai 16. Tratat de pace între Franța și Olanda la Haga. Olanda reaffirmă stăpînirea franceză asupra Belgiei, Flandrei olandeze și a regiunilor Venlo și Maestricht. Se încheie o alianță între cele două state.

mai 20-22 (1 prairial). Insurgecție populară la Paris contra regimului thermidorian. După înăbușirea sa, „Terorarea alba” face ravagii, îndeosebi în valea Rhonului (mai-iunie). Iunie-iulie. Debarcarea și înfrîngerea forțelor regaliste de către generalul Hoche la Quiberon.

iulie 22. Tratat de pace între Franța și Spania la Basel. Spania cedează Franței Santo Domingo în Antile și se retrage din alianța contrarevoluționară.

septembrie 23. Convenția adoptă o nouă Constituție, sină și a anului III.

octombrie 5 (13 vendémiaire). Insurgecție regalistă la Paris, reprimată de generalii Joachim Murat și Napoleon Bonaparte.

octombrie 26. Închiderea lucrărilor Convenției Naționale. Se instaurează Directoratul (compus din cinci membri), putere executivă care conduce statul împreună cu Consiliul celor 500 și cu Consiliul bătrînilor.

Mihai MANEA

IULIE
1939

ÎN BUCUREȘTI. ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● În sedința Academiei Române de la 7 Iulie, participă pentru prima dată — de la alegerea sa în 1937 ca membru corespondent — prof. Horia Hulubei (1896-1972). Prof. I. Petrovici urează bun venit prof. Hulubei printre colegii săi, exprimându-și speranța că „noul coleg își va promova însemnată sa activitate științifică și prin Academia Română”. În răspunsul său, Horia Hulubei se referă, între altele, la lucrările pe care le-a făcut în laboratorul și cu înlesnirea celebrului savant francez J. Perrin, profesor de chimie-fizică la Sorbona și membru de onoare al Academiei Române.

● Se inaugurează, la Băicoi, prima fabrică de cauciuc din țara noastră, o „fabrică dintre cele mai moderne pentru producerea camerelor, anvelopelor și alte obiecte fabricate din cauciuc”, cum relatează presa.

● Timpul din 18 Iulie publică o telegramă a corespondentului cotidianului francez Paris-Soir din Berlin: despre un fapt dintre cele mai neobișnuite. Pentru a doua oară, în decurs de două săptămâni, „un englez, al cărui nume este necunoscut, a expediat din Londra în Germania nu mai puțin de 50 000 scrisori care poartă ștampilele poștelor din Anglia, Franța, Belgia, Olanda, Norvegia și Suedia. Plicurile se deosebesc unul de altul ca dimensiunile și culorile, iar adresele sunt scrise fie de mână, fie de mașină”. În scrisorile respective autorul își exprimă regretul că autoritățile germane nu permit să fie reproducute decât trunchiat discursurile ținute de oameni de stat britanici, arătând că scopurile politicienilor Angliei și Franței sînt scopuri pacifiste, nepotrivite cu primejdile despre care vorbește presa germană.

● 15 Iulie: se deschide la Văleni de Munte cursurile universității populare „N. Iorga”. Pătre Andrei, ministrul educației naționale, în cuvîntul său, relevă rolul național pe care-l de-

ceea ce predomină în paginile presei bucureștene și în această lună Iulie 1939 este îngrijorarea cu care opinia publică continuă să urmărească evoluția evenimentelor internaționale: „Au trecut vremurile ferice ale vacanțelor diplomatice de vară, prelungite pînă în zilele răcoroase de toamnă — scrie *Timpul* într-un editorial apărut în numărul din 18 Iulie. Fiecare săptămînă care trece adaugă prin manifestațiuni, polemici și preziceri sumbre o nouă nuanță de îngrijorare la perspectivele situației internaționale”.

Într-un alt articol, în numărul din 22 Iulie, același ziar după ce subliniază că guvernul român „a făcut cunoscut cancelariilor străine că sîntem hotărîți să ne apărăm fruntariile”, menționează: „Oricare ar fi rezultatul, istoria va înregistra hotărîrea noastră de viață independentă și curajul nostru de a o apăra”. Pe aceeași linie, ministrul afacerilor străine, Grigore Gafencu, amintind politica pe care țara noastră a urmat-o în timpul crizei cehoslovace, spune: „România a dovedit în zilele prin care am trecut că înțelege să lucreze pentru pace prin fapte, străduindu-se să strîngă pe temelii reale raporturile firești între popoare”.

În Capitală se deschide congresul Ligii Culturale pentru unitatea tuturor românilor.

În cuvîntarea rostită, președintele Ligii, prof. N. Iorga, relevă, printre altele: „Liga noastră are scopuri culturale, dar nu trebuie să se uite că punctul de plecare a fost acela de a întrebuița minunata cultură solidară a românilor de pretutindeni nu pentru scopuri de popularizare, ci pentru scopuri curat politice. Sîntem o societate care a tîns totdeauna la trezirea și dezvoltarea sentimentului național la românii care se găseau dincolo de marginile țării libere; ne-am străduit prin toate mijloacele care ne erau la îndemînă, respingînd numai acelea, brutale și sălbatic întrebuițate de alții, ale atentatelor și mișcărilor de răscoală, către scăparea de sub jug a părții așa de însemnate a poporului nostru, care se găsea prin fatalitatea vremurilor sub o stăpînire străină”.

Timp de aproape o săptămînă — relatează *Timpul* din 21 Iulie — Clujul găzduiește pe Hugh Seton-Watson (1916-1984)¹, fiul cunoscutului istoric britanic R.W. Seton-Watson (1879-1952)², un mare prieten al României. Tatăl său este acel istoric care

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

² *Magazin istoric*, nr. 1/1973, 7/1983.

³ *Magazin istoric*, Hugh Seton-Watson, R.W. Seton-Watson și românii (1906-1920), vol. I și II, lucrare apărută sub egida Academiei de științe sociale și politice și British Academy, Editura științifică și enciclopedică, București, 1988.

Ceremonial protocolar
cu ocazia
prezentării
scrierilor
de acreditare
de către
Supli. Tanriker,
ambasadorul
Turciei
la București

și-a pus priceperea, entuziasmul în slujba cauzei de eliberare a românilor transilvăneni, pentru făurirea statului național unitar român și recunoașterea sa internațională. Pentru aceasta, la 6 iunie 1923 — scria publicația clujeană *Patria* din 7 iunie 1923 — în sala festivă a primăriei orașului Cluj, lui R.W. Seton-Watson, „apărătorul naționalităților subjugate sub fosta monarhie habsburgică”, i s-a oferit cetățenia de onoare a orașului transilvan: „Noi românii — se scrie în adresa prin care Clujul îi conferă cetățenia — știm cât datorăm activității pe care Domnia Voastră ați desfășurat-o cu toată autoritatea pe care v-o dădeau tradițiile glorioase ale poporului britanic și gândul curat ce V-a călăuzit neîncetat de a servi numai adevărul în tot ce ați scris și ați făcut”.

În răspunsul său, cu această ocazie, R.W. Seton-Watson spune, între altele: „Va fi întotdeauna pentru mine o amintire foarte frumoasă și fericită că am fost privilegiat să iau parte în măsură modestă la lupta pentru unitatea neamului românesc și de a vedea capitala Transilvaniei împlinindu-și după multe secole adevăratul ei rol, ca unul din centrele principale ale culturii românești. Clujul nu este numai plin de puternice amintiri istorice, ci poate da valoroase pilde oamenilor de acțiune”. Și tot la Cluj, cu un deceniu înainte, în martie 1929, Consiliul Facultății de filosofie și literatură luase hotărârea de a-i decerna lui R.W. Seton-Watson titlul de Doctor Honoris Causa.

Acum, în iulie 1939, în orașul transilvan fiul istoricului britanic, Hugh Seton-Watson, el însuși istoric, profesor și publicist, stă la profesorul Iuliu Hașeganu și are numeroase întâlniri cu reprezentanții generației tinere ardeleni.

Din curierul diplomatic al acestei luni; la 1 iulie — în urma ocupării Cehoslovaciei de către Germania (15 martie) când au fost întrerupte formal relațiile diplomatice dintre România și Republica cehoslovacă — legația României la Praga este transformată în consulat general. • La 3 iulie România și Republica China stabilesc relații diplomatice la nivel de legăție. • România și noul stat „independent” Slovacia stabilesc, la 15 iulie, relații diplomatice la nivel de legăție. • Iată cum caracterizează *Universul* din 10 iulie ridicarea la rangul de ambasadă a legațiilor turcă în România și română în Turcia: „O nouă verigă la lanțul prieteniei și o manifestare a unei solidarități la a cărei bază stă deplina conștiință a unor interese comune de afirmat și, eventual, a unor primejdii comune de înlăturat, precum și o perfectă încredere în lealitate reciprocă”.

In ședința Academiei Române din 7 iulie, prof. G.G. Mironescu, decanul Facultății de drept din Capitală, — primit recent în rândurile înaltului for ca membru de onoare — ține comu-

Cronică măruntă

săvârșește școala din Văleni, care „modelează și armonizează suflurile tuturor locuitorilor din această țară, între care și pe ale minorităților, care vin să se topească în suflul nostru, învățând să ne cunoască și să ne respecte. Ea creează — în felul acesta — spiritul unității naționale”.

La rândul său, prof. N. Iorga spune: „Frăția culturală este unul din mijloacele de întărire cu care consolidăm țara în toate elementele ei în aceste vremuri de dușmăni criminale și artificialitate”.

• Consiliul de Miniștri din Bangkok a hotărât, după cum scrie presa, ca, începând de la 1 iulie Regatul Siamului să-și schimbe numele. De la această dată, Siamul se va numi Thailanda, iar locuitorii țării se vor chema thai.

• Arheologii sovietici au descoperit în stâncile de lângă Marea Albă o grădă cu 190 prețioase picturi preistorice. Surpriza cea mare — relatează *Tempul* din 12 iulie — a constituit-o un om pe schuri, ceea ce înseamnă că acest sport era cunoscut încă din timpurile preistorice.

• A apărut la Londra, în editura MacMillan, lucrarea *Invitation to Roumania*, de J. Patmore, ilustrată de Herbert List și avind o frumoasă copertă cu motive de vechi covoraș românesc.

• O echipă de dansatori țărani, din comuna Viștea de Jos, județul Băghas, participă la festivalul internațional de dansuri populare care are loc la Stockholm. Echipa este condusă de prof. univ. Romulus Vuia de la Cluj. Ea prezintă jocuri și dansuri naționale românești, obiceiuri străvechi ș.a.m.d.

• Abia după 40 de ani de la executarea ei, a fost aşezată într-o piaţă din Paris statuia lui Balzac, opera genialului sculptor Rodin. Ea a fost expusă pentru prima oară în 1898 la expo-

**IULIE
1939**

Una
dintre operele
de artă
ce au împodobit
pavilionul românesc
din cadrul
Expoziției
Internationale
din 1939
de la New York
triza, pe metal
reprezentând
scene din
Istoria românilor
de Mac. Constantinescu

Cronică mărunță

zitia Societății Naționale de Arte
Frumoase.

● În ziua de 7 iulie a nare la
New York — după cum informa-
ză ziarul România din 10 iulie —
publicația oficială intitulată *Book
of Nations* în care un capitol este
închinat României.

● Presa egipteană despre expo-
ziția română din Alexandria:
*Journal du Commerce et de la
Marine, Le Phare Egyptien, La
Bourse Egyptienne* consideră a-
ceastă expoziție drept una din
cele mai reușite din cele a găz-
duit Egiptul și sînt unanime în a
lăuda calitatea materialului pre-
zentat. „*Tableourile din expozi-
ție, scrie Journal du Commerce
et de la Marine, sînt asemenea u-
nor ferestre către peisajul u-
nui țări de turbătoare frumusețe.
Drumurile pe care vizitatorii
expoziției românești le-au stră-
bătut, în timpul pe care l-au pe-
trecurt în sălile ei, duc de-a lun-
gă unul țări unice: printră ma-
năstirile paradisului bucovinean,
spre falmoasele plaje ale Mării
Negre, prin imensele cîmpuri de
grîne și pădurile de sonde ale
regiunilor petrolifere*”.

● Societatea „Prietenii Istori-
ei Literare” îl comemorează pe
cunoscutul cercetător al litera-
turii populare românești, Moses
Gaster (1858-1939). Vorbește
prof. N. Cartojan (Manifestările
lui M. Gaster în domeniul litera-
turii populare și folclorului
românesc) și Dan Simonescu
(Manuscrisele lui Gaster de la
Biblioteca Academiei Române).

Într-o carte publicată în 1940,
Dr. M. Gaster. Viața și opera
sa, Elisabetha Mănescu evocă
contribuția savantului la studiul
limbii și culturii vechi româ-
nești. Stabilînd în 1886 la Londra,
M. Gaster a publicat — scrie au-
toarea amintită — „o seamă de
lucrări împrăstiate în diverse bi-
blioteci de stat și particulare din
lumea întreagă. Toate aceste lu-
crări fac dovada unui spirit me-
todice, a unei conștiințe desăvîr-
șite, precum și a unei depline

nicarea Contribuțiune la biografia lui Constantin Negri. *Corespon-
dența dintre C. Negri și M. Kogălniceanu*, din care rezultă — cum
informează *Universul* din 9 iulie — noi informații despre C. Negri.
Între aceste documente, o telegramă din 16 februarie 1869 prin
care M. Kogălniceanu îl invită să intre în guvern: „Ce zici, bătrîne,
nu vrei să ne dai o mîină de ajutor? Avem nevoie de un ministru
al lucrărilor publice. Pe vremuri această ramură îți plăcea mult.
Dacă-ți mai place și azi, e materie suficientă pentru activitatea
ta. Porturi, căi ferate, șosele naționale, drumuri județene. Avem
de toate să-ți oferim. Vino de ne ajută. Dacă ai ști ce fericiți am fi
să te avem de coleg”. Răspunsul lui Negri a fost negativ. Dar prie-
tenia sa cu M. Kogălniceanu s-a menținut constantă, deosebit
de caldă. Ei se întâlneau la „căsuța” din Tîrgu-Ocna a lui Negri.
În încheierea comunicării, prof. G.G. Mironescu consideră că „a
fost cam uitat C. Negri și nu este drept” pentru că „acela la care
mergeau să ceară sfat era Moș Costache, cum îi spuneau lui Negri
din respect pentru cumînțenia lui, căci, din punct de vedere al
virstei, nu era mai mare decît ceilalți”.

La Iași, a încetat din viață, la 14 iulie, una din figurile vieții
politice și universitare românești: profesorul N. Costăchescu¹.

Consemnînd tristul eveniment, ziarele scriu că profesorul ieșean
s-a născut la 18 februarie 1876 la Huși. După terminarea cursului
liceal, s-a înscris la Facultatea de științe a Universității din Iași,
unde și-a luat licența în fizico-chimie în anul 1901. Colaborator
al profesorului Petru Poni², a obținut pentru prima oară la o uni-
versitate din țara noastră titlul de doctor în chimie (Iași 1905).
Între 1906-1908 a fost colaboratorul celebrului profesor Werner³
la Universitatea din Zürich. În anul 1911 a fost numit profesor
suplinitor la catedra de chimie universală, iar în 1912, la aceeași
catedră, profesor cu titlul definitiv, urmînd lui Petru Poni, contri-
buind la explorarea și valorificarea bogățiilor naturale ale Româ-
niei. Între anii 1928-1931 a fost ministru al educației naționale,
iar în perioada 1932-1933 președinte al Senatului.

A deținut funcția de decan al Secției de chimie de pe lîngă
Politehnica din Iași. Pentru truda sa în cîmpul științific, Academia
Română l-a primit în rîndurile sale.

Evoind personalitatea celui dispărut, *Timpul* din 15 iulie
scrie că a fost „un om al dreptei măsuri. Poate că și disciplina știin-
țifică a laboratorului — unde valorile capătă o severă drămuire —

¹ *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1987: 8-10/1981.

² Alfred Werner (1866-1919), chimist elvețian, lucrări fundamentale în dome-
niul combinațiilor complexe; Premiul Nobel în 1913.

contribuise la realizarea celui minunat echilibru intelectual de care erau străbătute acțiunile sale. Căci N. Costăchescu a fost un om de acțiune".

Într-un articol apărut în *Universul* din 18 iulie, Constantin Kirițescu se referă la activitatea profesorului ieșean din perioada în care acesta a fost ministru al educației naționale. „N-am cunoscut personal pe N. Costăchescu în ipostaza de om de știință și profesor. Dar l-am cunoscut de aproape ca ministru. Am lucrat alături cei doi ani. Costăchescu avea ceva din firea lui Haret: puțin comunicativ, măsurat la vorbă, echilibrat și ponderat la judecată, tăios în hotăriri. Temperament lipsit de mlădiere, exprimându-și brutal părerea, se înfățișa în contactul cu lumea ce venea cu treburi la minister cu o lipsă de sfeleală, care adeseori indispușea. Dar cine își dădea seama [vedea] că această mască aspră acoperă un suflet cinstit, un gînd fără prihană, inadapabil la arta prefăcătoriei, că firea lui veșnic bănuitoare e o formă de prudență față de șmecherii care roiesc în jurul unui ministru”.

Traditionalul tîrg de fete de pe muntele Găina, din Apuseni, are loc anul acesta pe 16 iulie. Participă, în afară de localnici, și foarte mulți vizitatori, unii veniți din locuri îndepărtate să vadă un obicei care este unic în felul său — după cum remarcă presa — și care scoate în evidență o tradiție dintre cele mai originale.

„Găina — scrie *Universul* din 24 iulie — un masiv ce se ridică la peste 1 450 metri, domină cu cele trei vîrfuri ale sale întreg ținutul înconjurător. Totdeauna, din timpuri nemăsurate de vechi, în preajma lui Snt Ilie de cu simbătă-seara, șiruri nesfîrșite se scurg pe numeroasele poteci spre Găina. Săteni cu articole de vinzare, moși, turiști, oaspeți din străinătate, sosesc mereu chiar și în timpul nopții, spre a se așeza în jurul focurilor care — nenumărate — ard pe tot întinsul șes.

Tîrgul este un loc de întîlnire natural: oameni despărțiți de ani, prieteni, cunoscuți, intelectuali din toate colțurile Ardealului se întîlnesc în acest loc, unde în noaptea aceasta se redecaptă istoria. Pașii lui Avram Iancu se aud din nou. Dis de dimineată, lumea se strînge în jurul troitei lui Iancu. Începe tîrgul. Tradiția spune că numele lui se leagă de măritarea fetelor care veneau aici, cu lada cu zestre.

Înfățișarea pur românească a acestuia — conchide ziarul amintit — mai are și o semnificație istorică. Probabil că aici, pe munte, departe de controlul și asuprairea autorităților ungurești, sufletul neamului se regăsea să ducă o viață liberă, măcar o zi”. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică mărunță

caracterizări a calităților lor de erudiți”. Amintim dintre acestea: Literatură populară română (1888), Chrestomatie română. Texte tipărite și manuscrise. Sec. XVI-XIX, vol I-II (Leipzig-București, 1891), Tetravangelul diaconului Coresi din 1561 (București, 1929). În vara anului 1921, M. Gaster a întreprins un turneu de conferințe în România (Arad, Timișoara, București, Valeni de Munte, Sighetu Marmației, Chișinău, Iași, Cernăuți, Oradea). „I se fac onoruri deosebite — notează Elisabeth Mănescu”.

Să mai consemnăm și faptul că, la 30 mai 1929, M. Gaster a fost ales membru de onoare al Academiei Române. La stîngerea sa din viață, înaltul lor științific român a comemorat într-o sedință publică personalitatea savantului, al cărui elogiu a fost făcut de G. Rădulescu-Motru, președintele Academiei.

● Marele regizor rus Serghei Eisenstein, operatorul său, Tise, regizorii Alexandrov și Romm, precum și o seamă de actori și colaboratori ai filmului sovietic, au trimis lui Charlie Chaplin următoarea telegramă, consemnarea săptămînalului *Azi*: „Colaboratorilor cinematografiei sovietice vă trimite salutul lor cordial cu ocazia aniversării a 50 de ani. Ați îmbogățit, cu filmele d-voastră minunate, patrimoniul de cultură cinematografică al lumii. Ați câștigat ceea ce este mai de preț artistului — iubirea spectatorilor, pentru că în creația d-voastră urcați necontenit culmile noi ale artei, care luptă pentru adevăr, omene și umanism. Filme ca *Tempuri noi* și *Luminile orașului* arată conștiința socială al talentului d-voastră”.

Colaboratorii filmului sovietic vă trimite felicitările lor camaraderesti și vă urează alte succese artistice și ani mulți de muncă valoroasă, entuziasă și creatoare”.

CATHERINE MARCHANT

În anul 1942, Aliații se lansează într-un uriaș efort de război, în scopul aprovizionării frontului cu avioane, blindate și tunuri. Pentru aceasta sînt folosite toate resursele economice. Sînt mobilizate toate capacitățile intelectuale și științifice disponibile. Proiectele abundă. Printre ele și acela al construirii unor așezări artificiale, ale cărui peripeții sînt demne de cel mai bun roman de literatură științifico-fantastică, atît prin amploare, cît și prin îndrăzneala tehnică implicată.

Tare ca betonul

Total a început într-o zi din primăvara anului 1942, cînd Max F. Perutz, un tînar biochimist vienez, în vîrstă de 28 ani, refugiat din 1936 în Marea Britanie, la Cambridge, a fost convocat la Londra. Asemenea tuturor refugiaţilor germani, austrieci şi italieni, el fusese internat în 1941 într-un lagăr, timp de un an, din ordinul guvernului britanic care se temea de spioni. Acum îşi reluse cercetările privind structura proteinelor. Aceste lucrări, orientate cu precădere asupra hemoglobinei — proteina roşie din sînge —, vor face din el fondatorul biologiei moleculare şi îi vor aduce, în 1962, Premiul Nobel. Convocarea lui de către Geoffrey Pyke — un vechi ziarist devenit consilierul Lordului Mountbatten², se-

ful operațiilor aeronavale combinate ale armatelor aliate — nu avea însă în vedere o discuție asupra proteinelor, ci asupra... tunelor prin blocuri de gheață. În anul 1938, Max Perutz participase la o expediție organizată în scopul studierii modului cum fulgii de zăpadă căzuți pe suprafața unui ghețar se măresc, pentru a forma granule de gheață.

Şase ani mai târziu, Geoffrey Pyke l-a convocat a doua oară, pentru a-l invita să participe la un misterios proiect, al cărui conţinut nu i l-a dezvăluit însă. Max F. Perutza trebuia să se mulţumească cu numele a trei persoane deja implicate: prietenul lor comun John D. Bernal¹, fizician la Cambridge, Lordul Mountbatten şi Pyke însuşi. Uimitoare răsturnare a situaţiei: refugiatul austriac, cu puţin timp în urmă internat într-un lagăr, deoarece provenea dintr-o ţară inamică², era acum implicat în apărarea ţării de adopţiune.

Cîteva zile mai tîrziu, John D. Bernal îi explica lui Max Perutz ce se aștepta de la el: să găsească un mijloc prin care gheața să devină mai rezistentă și să înghețe mai repede. În acest scop i se acorda tot sprijinul de care avea nevoie. Dar primele încercări ale lui Perutz nu erau de loc concludente. Pînă în ziua, în care Pyke i-a transmis un raport al institutului poli-tehnic din Brooklyn. Autorial

acestui raport, Herman Mark, fusese unul dintre profesorii lui Perutz la Viena, înainte de a fi izgonit de naziști. Specialist în domeniul materialelor plastice, Mark preconiza, pentru a întări gheața, folosirea aceluiași procedeu ca pentru materialele plastice: adăugarea în apă, înainte ca aceasta să înghețe, de bumbac sau de reziduuri lemnoase. Instalați într-o cameră rece subterană, dedesubtul unei piețe din Londra, Max Perutz și Kenneth Pascoe, pe atunci student la facultatea de fizică din Cambridge, au lucrat în cea mai mare taină la producerea de gheață... tare ca betonul. O cantitate de 4 la sută de reziduuri lemnoase adăugată în apă a fost suficientă pentru a întări gheața. În loc să provoace sfărâmarea blocurilor astfel obținute, gloanțele se încrustau în ele, fără a provoca stricăciuni.

În fața acestui succes, Lordul Mountbatten a hotărât să prezinte acest tip de vehicul, numit „pykrete” în cinstea lui Pyke, în fața statului major britanic. Din păcate, demonstrația (la care Perutz nu fusese invitat, deoarece era cetățean al unui stat dușman) a eșuat: șeful statului major al armatelor imperiale a fost pe punctul de a fi rănit de un glonț de revolver care ricoșase pe suprafața unui bloc de „pykrete”! Incidentul era cit pe ce să pună capăt experiențelor cu atât mai mult cu cât unii militari, exasperați de aroganța lui Geoffrey Pyke, au criticat proiectul. Încetul cu încetul, secretul a fost dat în vileag și Max Perutz a aflat, în sfârșit, care era destinația cercetărilor sale.

Aviația aliată primea misiuni care depășeau uneori

¹ Reproducem acest articol după revista franceză *L'Histoire*. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

2) Amiral și om politic britanic (1900-1979). În calitate de șef al operațiunilor aeronavale combinate ale Aliatilor, a răspuns, printre altele, de realizarea celebrelor porturi artificiale (Mulberry) folosite în timpul debarcării în Europa. În anul 1942 W. Churchill l-a numit în Comitetul șefilor de stat major, iar un an mai

tlrziu a devenit comandant-șef al
forțelor aliate din Asia de Sud-Est.
A fost ultimul vice-rege al Indiei.

* John D. Bernal (1901-1971), fizician englez și teoretician marxist al științei, președinte al Consiliului Mondial al Păcii între 1959 și 1965. A fost ales membru de onoare al Academiei R.S. România.

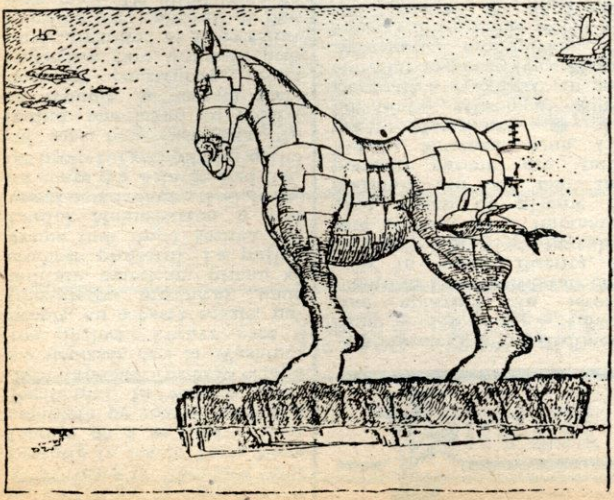
* Din 15 martie 1938 — în urma Anschluss-ului — Austria fusese încorporată la cel de-al treilea Reich.

Portavioane din... gheață

raza de acțiune a avioanelor sale, mai ales în Oceanul Atlantic, unde trebuia să protejeze convoaiele împotriva atacurilor submarinelor germane. Și nici un vapor nu era suficient de mare pentru a putea transporta bombardiere grele gata de luptă. De aceea, pentru a extinde acoperirea aeriană la înregul Atlantic, pentru a permite bombardarea reazemelor inamice aliate la mare distanță, or în vederea pregătirii invaziei japoneze, îi trebuia să se construiască insule artificiale care să servească drept bază pentru avioane. Unde să se găsească însă

Geoffrey Pyke a avut atunci ideea extraordinară de a folosi blocuri de gheață ca portavioane. Char Churchhill a considerat-o excelentă și se atunci Queen Elisabeth, care era pe un ghețar situat în munții norvegieni, pentru a întemeia acolo o bază de gheață împotriva nemților. Prevăzute cu vehicule special concepute pentru a înfrunta zăpada și gheața, comandourile ar fi atacat orasele, fabricile, centralele electrice și căile ferate din apropiere. Aceasta opera a fost abandonată abia în chipa în care s-a constatat că nu era nimic de sabotat în acea regiune pustie. Pyke și-a gândit și la construirea unui metrou gigantic, care să lege Birmania de China, în vederea propulsării, prin aer și oamnenilor necesari lui Jang Jieshi (Cian Kai Si) în lupta contra japonezilor. Alt proiect al său prevedea distrugerea terenurilor petrolifere din România de unde se alinau nemții. Sabotajul urma să fie realizat de comandouri deghizate în uniformele pompierilor români, veniți să stingă incendiile provocate de bombardarea pușunilor de petrol. Proiectul i-a impresionat atât de puternic pe Roosevelt și pe Churchill, încât acestia

de două ori mai mare decât Queen Elisabeth, care era pe un ghețar situat în munții norvegieni, pentru a întemeia acolo o bază de gheață împotriva nemților. Prevăzute cu vehicule special concepute pentru a înfrunta zăpada și gheața, comandourile ar fi atacat orasele, fabricile, centralele electrice și căile ferate din apropiere. Aceasta opera a fost abandonată abia în chipa în care s-a constatat că nu era nimic de sabotat în acea regiune pustie. Pyke și-a gândit și la construirea unui metrou gigantic, care să lege Birmania de China, în vederea propulsării, prin aer și oamnenilor necesari lui Jang Jieshi (Cian Kai Si) în lupta contra japonezilor. Alt proiect al său prevedea distrugerea terenurilor petrolifere din România de unde se alinau nemții. Sabotajul urma să fie realizat de comandouri deghizate în uniformele pompierilor români, veniți să stingă incendiile provocate de bombardarea pușunilor de petrol. Proiectul i-a impresionat atât de puternic pe Roosevelt și pe Churchill, încât acestia

O sugestivă compoziție între proiectul anglo-american și celebrul cal troian (imaginație preluată din rețeta lui Hristos)

au hotărât ca, în timpul iernii să se treacă la fabricarea unui prototip în insula Terra-Nova înainte de a se crea o flotă completă pe coasta nordică a Pacificului, în vederea invadării Japoniei. Întreaga echipă s-a deplasat deci la Washington (inclusiv Perutz, care a primit, cu această ocazie, naționalitatea britanică), unde militarii americani urmau să studieze proiectul. La puțină vreme însă după sosirea lor, Lordul Mountbatten a fost numit comandant șef al forțelor aliate din Asia de Sud-Est, iar proiectul și-a pierdut astfel cel mai bun susținător. În curând, americanii au hotărât să renunțe la această idee, deoarece construirea uzinei frigorifice care urma să producă „pykreta” ar fi necesitat folosirea unei cantități de oțel prea mari. De altfel, raza de acțiune a avioanelor crescuse suficient de mult astfel încât insulele artificiale deveniseră inutile. Și așa s-a spulberat extravagant proiect despre care Perutz spunea că i s-a părut pe atunci tot atât de greu de realizat ca și o călătorie pe Lună.

Cum s-a putut naște însă un asemenea proiect și cum de a cunoscut chiar un început de realizare? Pentru Max Perutz nu există nici o îndoială: John D. Bernal, consilierul științific al lui Mountbatten, ar fi trebuit să-și dea seama de absurditatea lui. Acesta însă nu avea deloc simț critic și se lăsase subjugat de siguranța lui Geoffrey Pyke, convins fiind că pentru rezolvarea tuturor dificultăților, indiferent de natura lor, este suficientă numai forța gândirii. Surprinzător poate să pară și faptul că Mountbatten l-a sprijinit, dar, pe lângă faptul că se încredea în sfaturile lui John Bernal, rolul său era acela de a promova operații ieșite din comun, pentru derutarea inamicului.

În cele din urmă, Max Perutz s-a întors la laboratorul său din Cambridge, „ușurat” cel puțin că proiectul la care lucrase nu omorise pe nimeni, nici măcar pe șeful statului major al armatelor imperiale! ■

În românește de
Gheorghe MAGHERU

telex...telex...

● Mozaicul de mari dimensiuni — 146 m.p. — înfățișând episoade din istoria județului Bistrița-Năsăud dezvoltat în orașul Bistrița, la clădirea Arhivelor Statului, este realizat prin îmbinarea unui milion de plăcuțe de marmură din cele mai importante cariere din țară: Vașcău, Moneasa, Alun, Căprior, Maramureș ● La Constanța, arheologul Mihai Bucovală a descoperit un nou mormint cu picturi (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1988), ce datează din primele secole ale erei noastre ● Săpăturile arheologice efectuate în ultima vreme la Telița (așezare romană în mediul rural), Independența (cetate locuită permanent în sec. IV-VII) și în alte locuri din Dobrogea atestă prezența în acest teritoriu a unei numeroase populații autohtone, cu un înalt grad de civilizație materială și spirituală, fapt dovedit și de monumentele paleocreștine de la Histrizia și Constanța ● La Hirsova, în cadrul unei necropole din sec. IV e.n., s-a descoperit recent mormintul unei importante căpetenii militare ● Sub conducerea tînărului istoric G.A. Jaeger, la Paris a luat ființă prima fundație din lume pentru studierea pirateriei ● În orașul Xuzhou, provincia Jiangsu (R.P. Chineză), s-a deschis Muzeul soldaților și cailor de teracotă din epoca dinastiei Han de vest (206-25 î.e.n.), valorificând parțial vestigiile din mormintul regelui Chu (cca. 156-140 î.e.n.). Cele 4000 figuri umane și 1000 cai din teracotă sînt un prețios izvor documentar pentru cunoașterea unei epoci istorice de acum peste două milenii ● Folosind însemnări astronomice chinezești din anii 1876 î.e.n., 899 î.e.n. și 532 e.n., specialiști americani și englezi au calculat cu precizie faptul că eclipsa de soare din anul 1876 î.e.n. a avut loc în ziua de 16 octombrie și că durata acestei zile a fost cu șapte

sutimi de secundă mai scurtă decît aceea din anul precedent ● Cristofor Columb, a apreciat de curînd un om de știință spaniol, a descoperit America cu ajutorul... papagalilor. Navele navigatorului rătăceau pe întinderile oceanului, cînd Piñzon, tovarășul său, a observat, la apusul soarelui, un stol de papagali îndreptîndu-se spre sud-est. Presupunînd că păsările zburau spre locul lor de înnoptare, Columb a schimbat direcția și, curînd, a ajuns pe țărmul Americii ● La Porolissum, anunță arheologul Nicolae Gudea din Cluj-Napoca, a fost descoperit de curînd un edificiu vama roman, primul cunoscut pînă acum în întreaga lume antică romană ● La Slava Rusă (în apropiere de Babadag, jud. Tulcea), arheologul Andrei Opaîț a descoperit un complex bazilical înconjurat cu ziduri datînd din sec. VI e.n. — prima descoperire de acest fel în Dobrogea ● Secundătorii amatori au „peșcut” 23 lingouri de argint între 1 și 16 kg fiecare, 2000 monede din același metal, diferite obiecte cu pietre prețioase, ce par a fi aparținut corăbiei englezești „Joanna”, scufundată în anul 1682 la cîteva mile vest de Capul Acelor, de pe continentul african. Șase specialiști studiaseră timp de mai bine de cinci ani diferite documente din arhive cu privire la dispariția acestei nave. Pe corabie au rămas 38 tunuri de bord foarte bine conservate, dar aducerea lor la suprafață nu se poate face decît cu utilaje speciale ● Istoricii americani apreciază drept remarcabilă descoperirea unui manuscris de aproximativ 100 pagini, cuprîzînd transcrierea completă a unui proces penal din vara 1859 desfășurat la Springfield (statul Illinois). Pledantul în favoarea acuzatului nu era altul decît viitorul președinte al S.U.A., Abraham Lincoln, care a practicat avocatura timp de 24 ani.

TEZAUROL

DIN GOLFUL LUNII

Dr. ANA BUDURA

Mască de bronz din timpul dinastiei Shang (sec. XVI-XI î.e.n.)

Pământul Chinei este practic o imensă carte de istorie, ce poartă în colbul galben al platoului de loess, în tumulii erodați de vânturi și ploii, în ravine și grote, mărturii și vestigii ale uneia dintre marile centre de cultură ale umanității. Munca oamenilor de știință chinezi este răsplătită cu dărnicie de comori ce oferă mereu noi și noi elemente pentru elucidarea originii, formării și evoluției civilizației chineze. Printre ele se numără și marea descoperire din apropierea orașului Chengdu, provincia Sichuan, devenită cunoscută în anul 1987.

Istoria acestui sit arheologic a început în primăvara anului 1929, când plugul unui țăran — ce-și ara pământul în apropierea locului unde albia secată a unui râu formează Golful Lunii (Yueliangwan) — s-a lovit de un obiect deosebit de dur. De sub un disc de un alb strălucitor săteanul a scos un număr impresionant de obiecte de jad, cizelate cu finețe. După cîțiva ani, acestea au devenit familiare anticarilor din Chengdu și din alte mari orașe ale Chinei, sub numele de „jaduri Guanghan”, după denumirea județului de unde au fost scoase la iveală.

Interesați de proveniența pieselor, arheologii de la Mu-

zeul Universității Chinei de Vest au hotărît să efectueze săpături sistematice în Golful Lunii și în regiunile învecinate. În mai puțin de zece zile, au scos la iveală peste 600 piese și fragmente din jad, piatră și teracotă. După aprecierile savantului Guo Moruo, acestea reprezintă mărturii ale faptului că aici a existat, încă în timpul dinastiei Shang (sec. XVI-XI î.e.n.), formațiunea statală Shu, amintită în inscripțiile incrustate pe carapace de broască țestoasă, ce avea legături strînse cu centrele de civilizație din China de Nord și Cimpia Centrală. a Chinei. De atunci încolo toți specialiștii care au cercetat civilizațiile statelor Ba și Shu, existente în antichitate în actuala provincie Sichuan, și-au concentrat atenția cu precădere asupra Golfului Lunii și a regiunilor învecinate.

După proclamarea Republicii Populare Chineze, în 1949, în acest sit activitatea arheologilor a devenit deosebit de intensă. An de an, noi piese de jad au fost scoase la lumina zilei. Extinderea săpăturilor și dezvăluirea și pe malul celălalt al albiei secate, în localitatea Sanxingdui (Tumulii Trei Stele), a unor piese și urme de edificii datînd din sec. XI-X î.e.n. au dus la concluzia că aici s-a aflat o așezare importantă a statului Shu din antichitate.

În anul 1986 o echipă de specialiști de la Universitatea Sichuan și de la Comitetul de ocrotire a vestigiilor culturale din provincia Sichuan a deschis un vast șantier la Sanxingdui. Înainte însă ca arheologii să găsească ceva demn de semnalat, întimplarea — ca în altelea alte ocazii — le-a venit în ajutor. Într-un interval de numai o lună, în iulie și august 1986, muncitorii de la fabrica de cărămizi din vecinătate au descoperit — la o distanță de 20 metri una de cealaltă — două fose largi, cu un inventar de o mare bogăție. În prima, peste 400 obiecte de o valoare inestimabilă, din aur, jad, bronz și fildeş; în a doua, obiecte mari din bronz, statui, piese de cult, 67 bucăți de fildeş, în total 1 000 piese. Erau, printre ele statui unice pînă în prezent în cultura chineză, despre

care profesorul Tong Enzheng a declarat că reprezintă piese rare, pe plan mondial. Se remarcă una înaltă de 1,72 m; împreună cu soclul de 90 cm, depășește greutatea celei mai mari piese de bronz turnate în antichitate și cunoscute azi în China, vasul de sacrificiu Si Mu Wu, care cântărește 875 kg. Din fericire, stricăciunile pricinuite de trecerea mileniilor nu împiedică restaurarea perfectă a piesei, pentru a-și putea ocupa locul ce i se cuvine în galeria capodoperelor artei chineze și universale. De remarcat că această piesă unică precede cu câteva sute de ani statuile de același gen ale Greciei antice. Personalitatea pe care o înfățișează poartă pe cap o coroană, a cărei formă și motive decorative sînt caracteristice epocii dinastiei Shang; îmbrăcămintea este specifică însă locuitorilor acestei regiuni, numită în antichitate Țara Shu. Expresia feței este gînditoare și interiorizată. Ochii și urechile, supradimensionate de artistul creator, dau statuii un aer aparte, de modernitate brăncușiană. Prin liniile lipsite de roțunjime ale nasului și pomeților obrajilor, portretul sugerează creații similare executate de artiștii precolumbieni, de pe continentul sud-american.

Între piesele de aur se distinge învelişul sculptat al unui scepter din lemn (care putrezise), lung de 142 cm și greu de 78 g (aur pur). La mijlocul acestuia sînt gravate trei capete de om asemănătoare ca înfățișare: fețe rotunde, ochi mari alungiți, coroane pe cap și cercei în urechi. Deasupra lor sînt sculptate cîte două capete de păsări, iar la terminația scepterului — pești, motiv care se găsește și pe alte obiecte de cult confecționate din jad.

Lîngă statuie au fost descoperite cîteva zeci de capete turnate în bronz, în mărime naturală, unele purtînd măști de aur. Aceste vestigii constituie o noutate în istoria arheologiei chineze și, după părerea specialiștilor, reprezintă cea mai bogată aglomerare de vestigii găsită vreodată în oricare altă parte a lumii. Ele se remarcă și prin realizarea artis-

tică. În afara trăsăturilor comune — ochii și urechile supradimensionate (cele din urmă perforate pentru cercei) —, fiecare cap constituie un portret unic, artistul reușind să caracterizeze cu precizie fiecare personaj. Fizionomiile oglindesc cu mare finețe stări de spirit deosebite: jovialitate, bună-tate, resemnare, fermitate, dinamism și interiorizare bine controlată. Totodată, prin reprezentarea podoabelor capilare (coroane, coifuri etc.), a pieptănăturii (coacuri strînge la ceață sau lipsa totală de păr) și a îmbrăcămintei, artistul indică locul ocupat de fiecare persoană în ierarhia socială a epocii.

După tehnica folosită pentru fabricarea bronzului, după motivele decorative de pe obiecte și după vechimea straturilor de pămînt, cercetătorii au stabilit că aceste vestigii aparțin perioadei tirzii a dinastiei Shang și de început a dinastiei Zhou de Vest, cu alte cuvinte secolelor XI și X î.e.n.

Măștile din aur constituie o altă noutate oferită de acest sit arheologic. Asemenea vestigii fuseseră descoperite numai în Egipt și în Grecia antică. Măștile au fost modelate din foiele de aur aplicate pe un mulaj, lăsîndu-li-se orificii pentru ochi și gură. Rămîn a fi elucidate semnificația și rolul lor.

Între obiecte se află și zeci de piese turnate în bronz, care seamănă cu niște măști enorme. Cea mai mare dintre ele are 60 cm înălțime, 134 cm lățime și cântărește 100 kg. Nasul mare, urechile în formă de evantai și ochii mari, ieșiți din orbite, ajungînd în unele cazuri pînă la 30 cm față de pupilă, sînt trăsături comune tuturor măștilor. Pentru moment, s-a emis ipoteza că reprezentarea hipertrofiată a ochilor (care amintește de Ochilă din basmele românești) ar avea la bază o legendă a antichității, conform căreia locuitorii din Țara Shu ar fi fost înzestrați cu darul prezvenții viitorului. Cît privește urechile enorme în formă de evantai, se presupune că s-ar

putea găsi indicii privitoare la ele în cea mai veche lucrare de geografie din China (probabil chiar din lume), *Shan-hajing* (Cartea munților și mării).

Atrage, de asemenea, atenția un obiect din bronz în forma unui arbore înalt de 1,4 m, încărcat cu păsări și animale. Se presupune că este „arborele sfînt”, descris în miturile antichității chineze, de pildă, în legenda despre fapta lui Hou Yi, cel care, pentru a salva omenirea, a doborât cei nouă sori care pîrjoleau pămîntul; cei zece sori-păsări obișnuiau să se odihnească pe arborele sfînt, numit „fusang” (atît de asemănător cu arborele vieții, motiv deseori întîlnit pe scarțele și ștergarele românești).

Arborele are alături un număr mare de obiecte din bronz, sculptate cu mare finețe, înfățișînd păsări, gâini, șerpi, tigri și animale fabuloase, statuete și figurine umane în diferite poziții, cu precădere înclinuncheate, mînere de pumnale și altele, toate luate la un loc depășind greutatea de o tonă.

Cele două fosse conțin și peste 100 obiecte din jad. Unele reprezintă însemne sau simboluri ale puterii, altele sînt podoabe, obiecte de cult ori de uz cotidian.

Judecînd după urmele lăsate de foc pe aceste obiecte, arheologii consideră că ele au fost îngropate în urma unei ceremonii, în cursul căreia au fost arse drept sacrificiu adus morților.

Profesorul Tong Enzheng, care a participat la săpături, apreciază: „Vestigile de la Tumuli Trei Stele ridică probleme teoretice majore în ce privește istoria întregii Chine, ca, de pildă, formarea națiunii chineze într-unul sau în mai multe centre”. Bogatul inventar din cele două fosse, cu precădere obiectele de bronz, i-au determinat pe specialiști să antedateze cu 1000 ani existența unei culturi în provincia Sichuan. Totodată, el a oferit noi date istoriei, artelor plastice, religiei, arhitecturii și prelucrării metalelor din China antică. ■

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1989.

GLORIOASA ANIVERSARE

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1989

Dedicăm noua ediție a concursului Magazin istoric, în semn de cald omagiu, eroicelor evenimente din urmă cu patru decenii și jumătate, care au marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, act istoric epocal în destinele patriei și poporului nostru, care a deschis o nouă eră în istoria românească, marcând trecerea pe cale revoluționară la edificarea socialismului și comunismului în patria noastră. Răspundem astfel și sugestiilor și propunerilor numeroșilor cititori ai revistei noastre — mulți dintre ei veterani ai războiului antihitlerist — care ne-au scris, exprimându-și dorința de a participa la un concurs închinat mărețului act istoric de la 23 August 1944, lupte poporului nostru sub conducerea P.C.R., împotriva fascismului, pentru apărarea și salvarea independenței și suveranității patriei, pentru făurirea unei noi vieți pe pământul strămoșesc.

— Concursul este alcătuit din trei serii de câte 10 întrebări, care vor fi publicate în nr.7, 8 și 9/1989 ale revistei, împreună cu taloanele de participare nr.1, 2 și, respectiv, 3.

— Întrebările sînt alcătuite pe baza articolelor apărute în Magazin istoric în anii 1974-1989.

— Răspunsurile vor fi trecute pe o singură față a unei coli de hirtie, însoțite de cele trei taloane de participare, precum și de datele personale ale concurentului, scrise cu majuscule: nume, prenume, adresă, profesie, loc de muncă.

— Cele 30 răspunsuri, împreună cu cele trei taloane de participare, vor fi expediate pe adresa revistei: Magazin istoric, căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului,

nr. 2, cod 70 100, pînă cel mai tîrziu la 15 octombrie 1989 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

— Răspunsurile rectificate ulterior nu vor fi luate în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

— Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte va depăși — așa cum s-a întîmplat și la edițiile precedente ale concursurilor noastre — numărul premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți.

— Concursul este prevăzut cu următoarele premii:

PREMIUL 1	1 radiocasetofon
PREMIUL 2	1 pick-up
PREMIILE 3-4	2 aparate foto ORIZONT
PREMIILE 5-6	2 aparate radio SOLO 500
PREMIILE 7-8	2 aparate radio COSMOS 4
PREMIILE 9-11	3 aparate foto ORIZONT D
PREMIILE 12-15	4 ceasuri OREX
PREMIILE 16-20	5 aparate radio TOP
PREMIILE 21-30	10 serviete
PREMIILE 31-45	15 clasoare filatelice
PREMIILE 46-65	20 truse stilou SIRIUS
PREMIILE 66-115	50 abonamente pe 1 an de zile la MAGAZIN ISTORIC
PREMIILE 116-200	85 abonamente pe 6 luni de zile la MAGAZIN ISTORIC

Odată cu tradiționala urare de mult succes adresată tuturor participanților, prezentăm, în continuare, prima serie de zece întrebări a noului concurs Magazin istoric, ediția 1989, 23 August 1944-23 August 1989. Glorioasa aniversare.

Prima serie de întrebări

1. Analizînd amplul proces istoric ce a marcat înfăptuirea marelui act de la 23 August 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază: „Ținînd seama de amploarea forțelor populare care au participat la insurecția armată, și în primul rînd a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român — exponentul intereselor vitale ale întregului popor —, de faptul că a răsturnat

regimul politic al dictaturii militar-fasciste, forțele cele mai reactionare vindute Germaniei fasciste, și a lichidat dependența de imperialismul german și de orice imperialism, ducînd la întoarcerea armelor împotriva armatelor hitleriste și la izgonirea lor de pe teritoriul țării, insurecția din august 1944 a marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la trans-

CONCURSUL magazin istoric	* EDIȚIA 1989 * EDIȚIA 1989 *	CONCURSUL magazin istoric
	23 AUGUST 1944	
	GLORIOASA ANIVERSARE	
	23 AUGUST 1989	
	* EDIȚIA 1989 * EDIȚIA 1989 *	

formarea revoluționară, socialistă a României".

Cîte zile au durat luptele insurecționale în cursul cărora forțele patriotice românești au înfrînt rezistențele hitleriste din interiorul țării noastre, capturînd 56 455 militari inamici (între care 14 generali) și o mare cantitate de armament și tehnică de luptă?

2. Detaliu dintr-un monument închinat victoriei poporului român asupra cotropitorilor hitleriști.

În ce oraș se află acest monument?

3. Imediat după declanșarea Revoluției române din august 1944, partidul comunist a lansat un vibrant apel către masele populare de mobilizare la lupta antihitleristă. „În ciocnirea inevitabilă cu

forțele hitleriste, Partidul Comunist Român — se spunea în document — cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său".

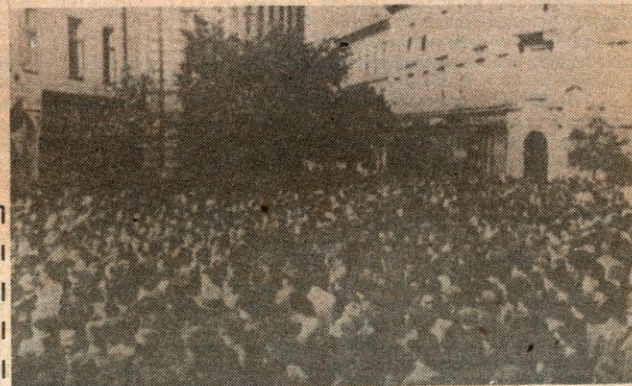
În ce ziar a fost dat publicității acest document?

hitleristă formată din P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L., care, la 20 iunie același an, a dat publicității o **Declarație** în care erau sintetizate obiectivele sale de luptă, dintre care primele două vizau: „1. Încheierea fără întîrziere, în baza ofertei făcute de Aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiile posibile cele mai bune. 2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale".

Cum se intitula această coalțiție?

6. Între analizele istorice consacrate semnificațiilor și implicațiilor actului istoric de la 23 August 1944, întreprinse la scurt timp după desfășurarea evenimentului, se află și aceea datorată unui reputat istoric englez care, la 25 septembrie 1944, constata: „Devenise clar că smulgerea României din ghearele naziste, acțiune surprinzătoare și înclinată de succes, avea să aibă repercusiuni uriașe în toată Europa de Sud-Est și că ea putea să grăbească sfîrșitul războiului..."

Precizați numele istoricului.

Numiți orașul.

5. La sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1944, din inițiativa P.C.R., a fost constituită o coalțiție politică anti-

7. Moment din eroicele bătălii pentru lichidarea rezistenței hitleriste de la porțile Capitalei, în care au luptat alături ostași români și membri ai gărzilor patriotice.

- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .
- talon de participare .

Unde au avut loc aceste lupte, immortalizate în tabloul de mai sus?

8. Intitulată, sugestiv, **Front popular**, această lino-gravură, inspirată de lupta pentru unirea tuturor forțelor națiunii împotriva pericolului fascist, împotriva războiului, a fost publicată în 1935.

În care revistă?

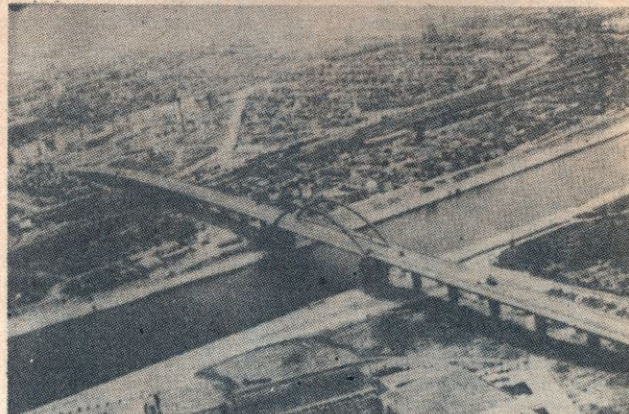
9. Referindu-se la sensurile profunde ale participării României la războiul antihitlerist, ziarul **Scîntela** din 1 aprilie 1945 scria: „Pentru a stîrpi cu adevărat cancerul hitlerist, nu trebuie să slăbim nici o clipă efortul, nu trebuie să ne oprim nici o clipă din drumul pînă la capătul luptei noastre. Iar capătul acesta nu se numește capitularea propriu-zisă a armatei, ci...”
Cum continuă citatul?

10. În procesul devenirii socialiste și comuniste a României, Congresul IX al partidului a inaugurat o nouă epocă, marcată de excepționale realizări în toate domeniile vieții sociale, economice și culturale din patria noastră, epocă în care partidul și statul nostru s-au afirmat plenar pe arena internațională, ca promotoare ale unei politici de pace, colaborare și înțelegere cu toate popoarele.

Cu mîndrie numită Epoca Nicolae Ceaușescu, această măreață epocă din istoria patriei noastre a îmbogățit pămîntul strămoșesc cu ctitorii — efigii ale patriei române în plin avînt revoluționar.

În imagine, una dintre aceste mari realizări din anii Epocii Nicolae Ceaușescu, mărturie a geniului creator al poporului român.

Știți care?

POȘTA CONCURSULUI

Publicăm alte fragmente din scrisori soseite pe adresa concursului 1918-1988. Unirea cea Mare — arc peste timp, recent încheiat, și al cărui câștigător au fost publicați în nr. 6/1989 al revistei.

Din Timisoara, **SERGIU MARINESCU**, secretarul Comitetului de partid din cadrul Întreprinderii pentru industrializarea școlii de zahăr, ne scrie: Este primul concurs la care participăm. **Magazin Istoric** este citit cu deosebit interes de mulți oameni ai muncii din Întreprinderea noastră. În acest an ne-am propus ca fiecare organizație de bază să aibă o colecție completă **Magazin Istoric**, astfel încît să putem avea oricînd materialul bibliografic necesar ridicării cunoștințelor oamenilor muncii în domeniul istoriei. Dintr-o altă unitate timisoreană, **I.S.L.M.**, Comitetul U.T.C. ne trimite următoarele: Concursurile organizate de revistă sînt un prilej minunat pentru verificarea și îmbogățirea cunoștințelor noastre în domeniul istoriei, dovadă fiind faptul că ne-am aflat printre câștigătorii la edițiile precedente. În cadrul **I.S.L.M.** Timisoara activează cinci organizații U.T.C. și fiecare dintre acestea are, în medie, un număr de șase abonamente la **Magazin Istoric** și acest număr va spori continuu.

Mulțumim prietenilor noștri din Timisoara pentru frumoasele gânduri

exprimate, felicitîndu-l, totodată, pentru constanța lor paslune pentru istoria patriei și poporului nostru.

● **VERGIL AUREL RĂDULESCU**, din com. Cosoveni, jud. Dolj, ne scrie că a „reușit” să antreneze la rezolvarea întrebărilor și pe soția sa care, deși e aproape de vîrstă pensionării, își manifestă marea bucurie cînd găsește răspunsul la o întrebare sau alta.

● **LEONTIN-VASILE BOICIOR**, din Luduș: În sfîrșit, am putut să-mi satisfac și eu plăcerea de a participa la unul dintre concursurile organizate de **Magazin Istoric**, consultînd colecția mea personală, pe care am reușit să o completez cu aproape toate numerele. ● **ZAMFIR ARBORE**, din București: Sînt un mare iubitor al istoriei și consider că prin mijlocirea concursurilor organizate de revista **Magazin Istoric**, la care particip cu regularitate și cu mare dragoste, ne îmbogățim și ne reîmprospătăm cunoștințele de istorie.

● **IOAN OVESEA**, maestru la Întreprinderea de autocalioane, din Brașov, după ce ne mărturisește, la rîndul său, că ne-am străduit întreaga familie să răspundem la întrebările acestui concurs, continuă: M-am bucurat, văzîndu-mă printre câștigătorii concursului 20 din 20 și am căutat să antrenez la următoarele ediții și pe alți colegi, abonați ai revistei.

Repere în timp:

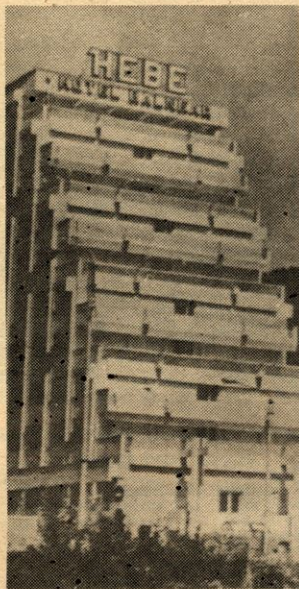
SÎNGEORZ-BĂI

Dr. VASILE SMĂRÂNDESCU

In inima stațiunii Sîngeorz-Băi din județul Bistrița-Năsăud se află o vilă — Vila nr. 12 — pe care însă localnicii și vilegiaturistii „cu vecime” în stațiune o cunosc mai curînd sub numele de „Casa Huliță”. Este vila care de-a lungul anilor a adăpostit personalități de seamă ale culturii românești — Alexandru Odobescu, Ion Luca Caragiale, George Coșbuc, Liviu Rebreanu — atrase deopotrivă de pitorescul acestor locuri, dar și de faima apelor minerale tămăduitoare din localitate.

Așezată într-un cadru de un deosebit pitoresc, pe valea pîrului Borcut, un afluent al Someșului Mare, la poalele munților Rodnei, stațiunea Sîngeorz-Băi este cea mai importantă așezare balneo-climaterică a județului Bistrița-Năsăud. Tradiția spune că izvoarele de apă minerală carbogazoasă ar fi fost descoperite prin veacul XVIII de un cioban, ce-și păstrea oile în poienița din apropierea localității Sîngeorz, poiană ce avea să devină, peste ani, centrul stabilimentului balnear.

Sîngeorzul a fost menționat pentru prima dată în documente în anul 1242, cînd a avut de suportat distrugerii, ca urmare a năvălirii tătarilor. Veacuri în șir a rămas o așezare pușin însemnată. Nici descoperirea apelor minerale, de care aminteam mai sus, nu a adus mari schimbări. Proprietățile tămăduitoare ale izvoarelor au fost remarcate, dar exploatarea sistematică a lor s-a dovedit ane-

Frumosul îngemănat cu utilul, în cadrul complexului balnear „Hebe” din Sîngeorz-Băi

voioasă, deoarece odată ajunsă la suprafață, apa, avînd un bogat conținut de dioxid de carbon, se prefăcea, în contact cu aerul, în tuf calcaros. De aceea, băile se făceau în condiții rudimentare, din pușina apă pe care localnicii reușeau s-o capteze în știubee de lemn. Proprietățile ei au devenit tot mai cunoscute și, ca urmare, solicitările tot mai numeroase. Cărdăși întreprizi au început să transporte apa de Sîngeorz, îmbuteliată în sticle, pînă la Bistrița și chiar mai departe: la Vatra Dornei, Cluj, Ora-

dea. Transportul era dificil (o căruță putea transporta 500-700 asemenea sticle), pierderile — prin spargere — erau mari, ceea ce făcea ca prețul apei de Sîngeorz să fie deosebit de ridicat, întrecîndu-l pe acela al vinului.

Stațiunea propriu-zisă a luat ființă în primul deceniu al secolului XX. A luat extindere după lucrările de renovare din 1928 și, mai cu seamă, după studiile întreprinse în anul 1936 de prof. Ion Popescu-Voinăști, care a descifrat cauzele colmatării izvoarelor prin depunerea tufului calcaros și a stabilit modalitatea de combatere a acestei reacții. Noi încercări de rezolvare a acestui neajuns au fost efectuate în anii 1950-1951, cînd, sub conducerea prof. Gh. Macovei, a fost săpat un tunel pentru eliberarea căilor de acces a apei spre suprafață; în 1952 a fost captat un izvor cu un debit de apă de aproximativ opt vagoane în 24 ore, care a devenit principala sursă de îmbuteliere a apei minerale medicinale Hebe.

Denumirea Hebe — după numele mitologic al uneia dintre fiicele lui Zeus, cunoscută ca zeiță a tinereții — sugerează așadar deosebitele calități ale apei minerale de la Sîngeorz-Băi. Izvoarele sînt bogate în dioxid de carbon, clorură de sodiu, de magneziu și de calciu și diferiți compuși de hidrogen-carbonați.

Compoziția și calitățile lor terapeutice le fac deosebit de

utile în afecțiuni ale tubului digestiv, hepato-biliare, boli de nutriție și de metabolism; nămolul mineral de izvor este, de asemenea, larg utilizat în afecțiuni reumatismale, iar instalațiile pentru aerosoli le fac eficiente și în afecțiuni ale căilor respiratorii. Tratatamentul se realizează în instalații perfecționate și sub supravegherea unui personal medical de înaltă calificare, vizitatorii având la dispoziție un complex balnear — „Hebe” — cu 900 locuri, unul dintre cele mai mari și mai moderne complexe de acest fel din țara noastră. Vilele — în număr de 16 — completează capacitatea de cazare a unei stațiuni în necontenită dezvoltare și modernizare.

Aflată la o altitudine de 435 m., înconjurată spre est, vest și nord de dealuri înalte, acoperite de pășuni, iar spre sud oferind o largă deschidere către valea Someșului Mare, Sîngeorz-Băi beneficiază de un climat subalpin, cu veri răcoase și ierni lipsite de geruri, ferită, de asemenea, de curenți puternici de aer; predomină vânturile din sectorul vestic, care aduc aerul bogat ozonat al pădurilor din împrejurimi.

Se pot face plimbări de agrement pe valea Borcutului, ori la Prohodîștea Mărcuș, un mare parc din apropiere — 2 km de stațiune —, unde poate fi urmărit un fenomen natural puțin obișnuit: bioxidul de carbon ieșit la suprafață, după ce a străbătut o porțiune bogată în ape subterane, produce un zgomot asemănător sunetelor unui clopot. Drumetișle pe dealurile din împrejurimi întregesc posibilitățile de „cură de teren”, iar pentru amatorii de ascensiuni montane, vîrfurile Pietrosul Rodnei (2 303 m), Inău (2 280 m) și lacul glaciar Lala, aflat la poalele acestuia (1 815 m), reprezintă cadrul unor excursii de deosebită atracțiune.

Din Sîngeorz-Băi, spre munte, se ajunge la localitatea Rodna, importantă așezare minieră încă de pe vremea dacilor și apoi a românilor. O mărturie a exploatării

argintului la Rodna este tezaurul dacic de la Șieu, cu piese și podoabe de o deosebită originalitate.

La 24 km sud-vest de Sîngeorz se află Năsăud — centru cultural cu o veche și bogată tradiție, pomenit pentru prima dată într-un document scris în anul 1264. Năsăudul a avut un rol important în afirmarea vieții culturale a românilor transilvăneni, aici fiind încă din sec. XVIII o seamă de școli; în 1863 a luat ființă liceul, care a numărat între elevii lui viitoare personalități de seamă ale vieții culturale și științifice românești: George

Năsdudului adăpostește exponate istorice de valoare, între care și drapelul regimentului românesc năsdudean de grăniceri înființat în 1762. Muzeul are, de asemenea, o valoroasă secție etnografică, cu minunate podoabe ale portului năsdudean: cămăși, catrințe, pieptare ș.a.m.d.

La nord și sud de oraș, două muzee memoriale — al lui George Coșbuc, în comuna Hordou, ce poartă în prezent numele marelui poet, și al lui Liviu Rebreanu, în Prislop, azi cartierul năsdudean Liviu Rebreanu — evocă universul vieții și creației celor

Bistrița într-o stampă din sec. XVIII

Coșbuc, Veronica Miclă, Ion Pop Regeanu, Liviu Rebreanu, Tiberiu Brediceanu, Grigore Moisil și mulți alții.

Intemeiat la 2 august 1931, cînd mai multe personalități originare de pe meleaguri năsdudene au hotărît „să-și pună laolaltă colecțiile de cărți, de acte, de documente relative la ținutul Năsdudului, de diferite publicațiuni și de alte obiecte ce se găsesc în proprietatea lor, vrednice de conservat, ca să nu se risipească după încetarea lor din viață...”, ci ca să rămîind... pentru cunoașterea istoriei și a științei culturale a neamului nostru”, Muzeul

doi scriitori atît de legați de viața țăranilor transilvăneni.

Reședința județului, municipiul Bistrița (aflat la 55 km de Sîngeorz) — străvechi oraș, important centru comercial și meșteșugăresc al Transilvaniei, întrefîind strînse legături cu românii din principalele de la răsărit și sud de Carpați — oferă numeroase vestigii istorice: „Turnul Dogariilor”, „Casa Ion Zidaru”, „Casa Argintarului”, complexul de prăvălii medievale „Șugălete”, vechea primărie ș.a., armonios integrate noului peisaj urbanistic al municipiului, în plină și necontenită transformare. ■

„Mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd România”

Profesorul american Stephen Fischer-Galați, de la Universitățile Boulder (Colorado) și Sarasota (Florida), a fost din nou oaspete al țării noastre¹. Profitând de prezența sa la București i-am adresat câteva întrebări:

În ultimul sfert de secol ați vizitat în repetate rânduri România și ați avut numeroase convorbiri cu colegii dvs. români.

V-am ruga să împărtășiți cititorilor Magazinului istoric impresiile dvs. din această ultimă vizită în țara noastră, cât și cele în legătură cu istoriografia românească actuală.

— Nu am mai fost de trei ani în România. În intervalul atât de scurt de la ultima mea vizită, cel mai frapant își apare dezvoltarea orașului București din punct de vedere urbanistic. Unele cartiere sînt atât de schimbate încît nici nu le-am mai recunoscut. Piața Unirii, de exemplu, a devenit un centru foarte frumos din punct de vedere arhitectonic. La fel și Dîmbovița. O realizare cu totul remarcabilă este metroul din capitala României. Același lucru l-am remarcat vizitînd și orașul Cluj-Napoca. Și aici am văzut multe cartiere noi, frumos amenajate.

Pot spune de la început că istoriografia română se remarcă printr-o serioasă și complexă dezvoltare. România este una dintre țările în care istoriei i se acordă o mare atenție.

Găsc, de asemenea, că realizări importante în domeniul istoriografiei sînt cele privind istoria militară. Mă refer la cele cinci volume din Tratatul de istorie militară a poporului român, apărute în Editura Militară, sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, însumînd mii de pagini, avînd ilustrații, schițe și hărți alb-negru și color, într-o prezentare grafică de excepție.

În istoriografia română din ultimii ani se remarcă și lucrarea cunoscutei specialiste Cornelia Bodea, R.W. Seton-Watson și românii (1906-1920), în două volume, scrisă împreună cu istoricul britanic Hugh Seton-Watson, bazată pe o documentare inedită

foarte serioasă și fiind, totodată, un exemplu al cooperării între Academia de științe sociale și politice și British Academy.

Amplu eseu istoric Îndemn la creație, de Ion Popescu-Puturi, și Dicționarul cronologic al politicii externe a României sînt alte două exemple de lucrări deosebit de utile, adevărate instrumente de lucru.

Dar, după părerea mea, cele două volume de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, România după Marea Unire, apărute în Editura științifică și enciclopedică, reprezintă nu numai o tendință modernă în istoriografia română, ci și o sursă extrem de prețioasă de material documentar pentru cercetători, mai ales pentru cei străini. Nu se mai pot concepe în viitor lucrări despre România între cele două războaie mondiale fără studiul serios al volumelor România după Marea Unire.

Fiind eu însumi istoric al Europei de Răsărit și, în special, al României, găsc că aceste cărți se disting printr-o metodologie novatoare, interesantă și absolut indispensabilă în scrierea istoriei astăzi.

Revista pe care o conduceți în Statele Unite ale Americii, cât și seria monografiilor pe care le editați sînt o mărturie a interesului intelectualității americane față de istoria sud-estului european.

V-am ruga să ne spuneți în câteva cuvinte care este locul României și al istoriei ei în aceste preocupări?

— Public revista East European Quarterly de 23 ani, deci din 1966, cu o periodicitate de 4 ori pe an, apărută din necesitatea par-

ticipării comune a istoricilor și a altor specialiști din Europa de Răsărit la lucrări pe plan internațional. În ultimul timp s-au înmulțit numărul de studii despre România, datorită atât contribuțiilor unor istorici și specialiști români, cât și a celor europeni și din Statele Unite.

Consider că o mare importanță o are și seria de studii monografice istorice Boulder (Începută în 1970) consacrate istoriei popoarelor și țărilor din Europa de Răsărit. Și în această colecție de monografii s-au publicat câteva volume scrise de istorici români, cum sînt: general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, Cornelia Bodea, Virgil Căndeș, Florin Constantiniu, maior Mihai Ionescu ș.a. Plănuim să publicăm și alte lucrări semnate de autori români pe subiecte de istorie și civilizație românească.

Ce arie tematică din domeniul științelor istorice vă atrage la ora actuală și care sînt lucrările proprii la care vă gîndiți în perspectivă?

— Acum mă preocupă oarecîm mai puțin probleme dar, de fapt, ele mă frămîntă de cel puțin 20 de ani. Am intrînzat cu scrierea cărților dedicate acestor probleme (deși ele sînt în mare parte pregătite), mai ales datorită lipsei de timp, dar și deoarece elaborarea lor cere o îndelungată perioadă de gîndire, de reflecție și apoi de punere la punct a unei metodologii adecvate. Prima va fi o istorie a Europei de Răsărit privită mai ales ca o evaluare interpretativă a acestei istorii, dect ca o relatare a faptelor și evenimentelor; a doua va fi legată de evoluția culturii politice a țărilor Europei de Răsărit. Sper să am aceste cărți pregătite pentru tipar pln în 1992.

În încheiere, vreau să mărturisesc prin intermediul Magazinului istoric pe care-l cunosc și îl prețuiesc de la apariție, că mi-a făcut o deosebită plăcere să revăd colegii din România. A fost într-adevăr o revedere extrem de plăcută, de interesantă și de instructivă cu numeroși istorici români. Mulțumesc în mod deosebit colegilor de la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară din București, al cărui oaspete am fost.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

¹ Magazin istoric, nr. 5/1983.

EROILOR

Profesorul pensionar **BORIS GORCEAC**, din Huși, ne scrie despre erol husei care s-au jertfit pentru apărarea pământului scump al țării, în bătăliile din cele două războaie mondiale. Astfel, în luptele din 1916-1918, au căzut eroi la datorie căpitaniul Neculai Ianculescu, locotenentii Dumitru Radu, Neculai Teodoru, Ioan V. Drăculea, soldatul Arifon Ursu. În luptele de pe frontul antihitlerist: sublocotenentii Vasile Adrian și Paul Borais, sergentii Ștefan Arhire și Anton Toma, soldatul Dumitru Lucan.

Un monument în parcul orașului (în imaginea de sus) eternizează memoria eroilor jertfiiți pentru patrie.

LA DRINCEA

ION DANILESCU, din Galați, ne scrie despre o proprietate mehedineană a voievodului Constantin Brîncoveanu, satul Drincea. Atestat documentar din timpul domniei lui Vladislav II (1446-1456), ca proprietate a lui Negoe Ștrehălanu, satul a intrat în 1612 în posesia lui David postelnicul (străbunul lui Brîncoveanu), ca moștenire a soției acestuia, Maria. Satul a fost moștenit apoi de Preda Brîncoveanu (bunicul voievodului) și de Papa Brîncoveanu (tatăl lui Constantin), de pe urma căruia a intrat în proprietatea domnitorului. Aici Brîncoveanu avea „40 pogoane de vie”. Construse și un conac, a cărui urmă însă s-a pierdut.

În 1708, prin testamentul întocmit în acel an, Brîncoveanu lăsa moștenire fiului său, Matei, satul Drincea „cu toți răniții și vile de acolo”.

După trăgutul sfârșit al domnitorului și al celor patru băieți ai săi, soția sa, Doamna Stancea, a reușit cu mare greutate să reintre în posesia moșierilor brîncoveniști — printre care și cea din Drincea — pe care le-a transmis unui nepot, Constantin Brîncoveanu.

UNIONIST

Prof. **MARIN COSMESCU**, din Bacău, evocă o personalitate culturală băcăuană din secolul trecut: Iancu Gheorghiu-Budu (1832-1885). Născut într-o familie de boieroași și înrudit, prin soție, cu V. Alecsandri, I. Gheorghiu a început să publice, din 1865, în gazetele unioniste *Zimbru* și *Steaua* Dunării. În 1867, I. Gheorghiu a tipărit broșura *Ceva despre Divanul ad-hoc al Moldovei* și despre chestiunea țăranilor, în care pleda cauza unirii și, în consecință, problema împroprietăririi țăranilor. Pământul trebuie să hrănească pre toți — scrie el. Acesta-i glasul legii, glasul umanității. Tot lucrătorul de pământ trebuie să-și aibă părțile lui”.

În anul de după realizarea Unirii din 1859, I. Gheorghiu a desfășurat o vie activitate gazetărească, acționând, în tipografia proprie, *Jurnalele Provinciului, Femeia, Muncitorul*.

COMPLETAREA COLECȚIEI

GHEORGHE GOGU, economist, din com. Bărcănești, jud. Ialomița, Am bucuria de a mă număra printre cititorii constanți ai revistei, de la primul ei număr, apărut în aprilie 1967, avind colecția completă. Vreau ca prin intermediul acestei rubrici, deschis dialogului cu cititorii, să mulțumesc următorilor tovarăși care m-au ajutat să-mi completez colecția: Ion Panaitescu, din București, Ștefan Julea, din Suceava, Gheorghe Voloc, din Brăila, Petre Priciu, din com. Pîntele, jude. Teleorman, Alexandru Gavrilenco și Tudorel Pană, de la mine din comună.

Mulțumirilor corespondenților ialomițean adăugăm și felicitările noastre pentru frumosul lor gest cititorilor care l-au ajutat să-și completeze colecția.

MONTGOLFIER

Între măsurile luate de Convenție în timpul Revoluției franceze — ne scrie **PETRU ANGHEL**, din Iași, s-a numărat și crearea unei companii de aerostate militare. Era vorba de baloane Montgolfier (după numele celor doi frați care le creaseră), mari bule din piază, acoperite cu hirtie, care erau umflate cu aerul cald obținut prin arderea unui foc alimentat cu paie. Primul balon captiv de observație a fost folosit în bătălia de la Fleurus, la 26 iunie 1794. Informațiile furnizate de acesta despre mișcările inamicului au contribuit la succesul obținut de trupele franceze.

PRECIZARE

În nr. 6/1989, p. 26, coloana I, rândul 9 de jos în sus, se va citi: „Noi am distrus un sigur și puternic vechi sistem defensiv”.

ZAHĂR

HORATIU DAVIDESCU, din Cluj-Napoca, dorește să afle cine a descoperit procedeul de obținere a zahărului din sfeclă. Încă din 1675, un francez, Olivier de Serres, a observat că din rădăcina unui anume soi de sfeclă se putea extrage un suc ce, după fierbere, dădea un sirop foarte dulce. După 172 ani, un medic și chimist berlinez, Andreas Sigismund Margraf, a constatat că această rădăcină conține o substanță solidă: zahăr în stare cristalină. Transpunerea acestor experimente de laborator pe plan industrial a realizat-o tot în sec. XVIII Frederic Charles Achard care, cu ajutorul guvernului prusac, a construit prima fabrică de zahăr, la Kurnern, în Silezia.

CUVINTE

TRAIAN IONESCU, din Pitești, ne întreabă care este originea cuvintelor buget, redingotă și dolar. Primul vine de la cuvântul din franceza medievală „bougette”, care însemna punguță; sensul actual l-a căpătat din anul 1896. Termenul redingotă s-a format din cuvintele englezești „riding” (călărind) și „coat” (haină), deci înseamnă la origine „haină de călărie”. Cel de al treilea cuvânt despre care ne întreabă reprezintă o formă alterată a numelui monetei care circula în Imperiul habsburgic — „thaler”. Acesta își trage denumirea de la satul unde a fost bătut pentru prima oară, în 1519.

DESCOPERIRI LA 1788

Cititorul **PETRE ION**, din București, ne semnalează două descoperiri tehnice care au același an de naștere: 1788. Prima aparține unui francez, pe nume Coulon, care anunșă că pune în vânzare o pană ce permitea să se scrie cu cerneală timp de gase ore. Era strămoșul stiloului și, ulterior, al pixului. Cea de a doua aparține unui englez. Acesta afirma că reușise să înghețe apa, în timpul celor mai călduroase zile, folosind calitatea frigorifice ale acidului nitric și ale sărurilor de amoniac, coborînd astfel mercurul termometrului pînă la -8° C. Era strămoșul congelatorului.

NU LA NOI

MIRCEA ȘTEFANCU, din com. Valea Cîmpului, jud. Botoșani, **IONEL ȘTOENESCU**, din București, **NICOLAE MOESCU**, din Orșova, **RELU NICHIFOR**, din com. Basarabi, jud. Constanța, **ION BRÎNCU**, din com. Tigănești, jude. Teleorman: Pentru procurarea lucrărilor solicitate — unele dintre ele prezentate de noi în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție — adresăm-vă întreprinderii de difuzare a cărții, *Librăria „Cartea prin poștă”*, Calea Moșilor, nr. 62-65, sectorul 3, București, cod 70043.

Cristian POIȘTEANU

CONTENTS (Romanian History) I. Ardeleanu 1965-1989. An Epoch of Historic Accomplishments (II) ● F. Constantinlu 1784-1944. The Romanian's Modern Revolutions ● A. Ubleini 1848. Revolution Recollections (III) ● R.R. Rosetti Stephen the Great (1457-1504) ● E. Preda 1940. Victor Slăvescu's Diary (X) ● Z. Ornea Constantin Stere (1865-1936) — Writer and Politician ● I. Popescu-Puțuri Confluences of Ancient Civilizations (XXXIV) ● D. Berindei The Romanian Principalities and the French Revolution ● In Bucharest, 50 Years Ago ● V. Smărăndescu Sângerz-Băi — An Itinerary ● St. Fischer-Galați (U.S.A.) „I was Delighted to See Romania Again”

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Ardeleanu 1965-1989. Époque d'accomplissements historiques ● I. Ceaușescu La solidarité de l'armée avec la nation dans la résistance antihitlérienne (II) ● F. Constantinlu 1784-1944. Les révolutions modernes des Roumains ● A. Ubleini Du temps de la Révolution de 1848 (III) ● R.R. Rosetti Etienne le Grand (1457-1504) ● E. Preda 1940. Victor Slăvescu — Journal (X) ● Z. Ornea Constantin Stere (1865-1936) — écrivain et homme politique ● I. Popescu-Puțuri Confluences de civilisations anciennes (XXXIV) ● D. Berindei Les Principautés Roumaines et la Révolution française ● A. Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărăndescu Sângerz-Băi — itinéraire ● St. Fischer-Galați (États-Unis) „J'ai été très enchanté à revoir la Roumanie”.

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Арделяну 1965-1989. Эпоха исторических свершений ● И. Чаушеску Армия и нация совместно в антигитлеровской войне (II) ● Ф. Константилину 1784-1944. Современные революции румын ● А. Убличини В дни Революции 1848 г. (III) ● Р.Р. Росетти Стефан Великий (1457-1504) ● Е. Предэ 1940. Виктор Славеску — дневник (X) ● З. Орнеа Константин Стере (1865-1936) — писатель и политический деятель ● И. Попеску-Пуцурь Слияния древних цивилизаций (XXXIV) ● Д. Бериндей Румынские княжества и Французская революция ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● В. Смэрэндеску Синджорз-Бай — маршрут ● С.Т. Фишер-Галац (США) „Мне было очень приятно снова увидеть Румынию”

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Ardeleanu 1965-1989. Eine Epoche historischer Erfüllungen ● I. Ceaușescu Armee und Nation gemeinsam im antihitleristischen Widerstand (II) ● F. Constantinlu 1784-1944. Die neuzeitlichen Revolutionen der Rumänen ● A. Ubleini Aus den Tage der Revolution des Jahres 1848 (III) ● R.R. Rosetti Stefan der Grosse (1457-1504) ● E. Preda 1940. Victor Slăvescu — Tagebuch (X) ● Z. Ornea Constantin Stere (1865-1936) — Schriftsteller und Politiker ● I. Popescu-Puțuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXXIV) ● D. Berindei Die Rumänischen Fürstentümer und die Französische Revolution ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● V. Smărăndescu Sângerz-Băi — eine Reise ● St. Fischer-Galați (U.S.A.) „Es hat mir ein besonderes Vergnügen bereitet, Rumänien wiederzusehen”

SUMARIO (Historia rumana) I. Ardeleanu 1965-1989 — época de realizaciones históricas ● I. Ceaușescu El ejército junto a la nación en la resistencia antihitleriana (II) ● F. Constantinlu 1784-1944. Las revoluciones modernas de los rumanos ● A. Ubleini Del tiempo de la revolución de 1848 (III) ● R.R. Rosetti Estéban el Grande (1457-1504) ● E. Preda 1940. Victor Slăvescu — Notas diarias (X) ● Z. Ornea Constantin Stere (1865-1936) — escritor y hombre político ● I. Popescu-Puțuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXXIV) ● D. Berindei Los Principados rumanos y la Revolución francesa ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărăndescu Viaje por Sângerz-Băi ● St. Fischer-Galați (E.E.U.U.) „Me ha resultado particularmente grato volver a ver Rumania”

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București,
Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 psfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David,
Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă,
Dorin Matei, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chibșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

